

Szamborovszkyné Nagy Ibolya

Oktatáspolitikai és történelemtanítás
a Szovjetunióban és Ukrajnában
(1945–2010)

II. kötet

Ukrajna
(1991–2010)

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY IBOLYA

**OKTATÁSPOLITIKA ÉS TÖRTÉNELEM TANÍTÁS
A SZOVJETUNIÓBAN ÉS UKRAJNÁBAN
(1945–2010)**

II. KÖTET

**UKRAJNA
(1991–2010)**

«Líra» Poligráfcentrum
Ungvár, 2013

УДК 94(477):323.2:37.014

ББК 63.3(4Укр)63+74.20

A kiadvány a *Rákóczi-füzetek* sorozat 95. köteteként jelenik meg.

A monográfia a szerző többéves kutatási eredményeként megvalósult PhD-értekezésének második, kissé átstrukturált részét képezi. Jelen kötet az 1991–2010 közötti időszak oktatáspolitikájának történetét, s ebbe ágyazva a történelemtanítás történetének áttekintését adja a Szovjetunió széthullása után függetlenné vált Ukrajnában. A monográfiát különböző indíttatású szakemberek forgathatják haszonnal: Ukrajna politika- és társadalomtörténetének kutatói, a történelemtanítás szakmódszertana történetének művelői, felsőoktatási intézmények hallgatói, ill. a mai gyakorlati nemzeti kisebbségi politika művelői számára is különösen hasznos lehet.

SZERKESZTÉS: *a szerző*

KORREKTÚRA: *Gulácsy Éva*

TÖRDELÉS: *Kohut Attila*

BORÍTÓ: *Szamborovszky József*

A KIADÁSÉRT FELEL: *Orosz Ildikó és Szikura József*

A kötet borítóján Ukrajna Oktatási és Tudományos, Ifjúsági és Sportminisztériumának központi épülete látható (Kijev, Peremoha sugárút 10.)

A kiadvány megjelenését támogatta:

Készült: Kálvin Nyomda, Beregszász, Kossuth tér 4. Felelős vezető: Lacz Csilla

ISBN 978-617-596-139-1

© A szerző, 2013

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola, 2013

TARTALOM

BEVEZETÉS	7
AZ ÁLLAMÉPTÉS ÉS AZ OKTATÁSÜGY	13
Az új állam születésének körülményei	13
Az első évtized: a közoktatás nemzeti igények szerinti átformálása.....	15
A második évtized: újabb átalakítások és visszalépések	32
Oktatásszervezés és tartalom	39
AZ ISKOLAI TÖRTÉNELEMTANÍTÁS ALAKULÁSA	51
Az iskolai történelem mint nemzetépítő elem	51
A tankönyvek és szerepük	65
AZ ŐSHONOS, DE NEM UKRÁN NEMZETISÉGŰ LAKOSSÁG ISKOLAÜGYÉNEK HELYZETE ÉS ANNAK VÁLTOZÁSAI	76
ÖSSZEFOGLALÓ MEGJEGYZÉSEK.....	88
FÜGGELÉK.....	95
Az oktatásügy kérdésében Ukrajnában elfogadott rendeletek időrendi mutatója (1989–2011)	96
Statistikai adatok, kimutatások, tantárgyi órahálók Ukrajnában	106
Ukrajna kormányfői 1991–2010 között.....	117
Ukrajna oktatási miniszterei 1991–2011 között	117
BIBLIOGRÁFIA	119
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	127

BEVEZETÉS

E könyv tartalmának jó része, amit az olvasó most a kezében tart, csak részlegesen értelmezhető az előző kötet, vagyis a Szovjetunió oktatáspolitikájának ismerete nélkül. Ennek természetesen részben az az oka, hogy bár 1991-ben ugyan széthullott a Szovjetunió alkotó köztársaságaira, s annak egykori területén egyik utódállamként létrejött a független Ukrajna, ám az iskolák, a bennük tanító pedagógusok, illetve tanulók nem váltak más emberré egyik napról a másikra csak azért, hogy az egykori Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa kinyilatkoztassa a tagköztársaság szuverenitását. Az iskolákat és a közoktatást szabályzó törvényeket, rendeleteket úgyszintén nem lehetett egy tollvonással megváltoztatni.

Pont a történelemből tudjuk, hogy az államépítés nem egy esemény, hanem folyamat, mely inkább permanens jelleggel rendelkezik, mint egy lezárható esemény jelzőivel, ezért aztán majdnem mindegy, hány éve történt meg a függetlenség kinyilatkoztatása. Mennél fiatalabb egy állam, annál türelmetlenebb formában nyilvánul meg az állam- és nemzetépítés az országban lakó, ám nem a titulus nemzethez tartozó állampolgárok irányában. Márpedig az egykori Szovjetunió széthullása után alakult egyetlen utódállam sem mondhatta el magáról, hogy ő egynemzetiségű lenne. Az egykori egységes gazdasági tér felbomlása okozta gyors gazdasági hanyatlás az anyagi források beszűkülését vonta maga után a függetlenné vált Ukrajnában, ahol az oktatásügy – bár még megtartotta a „köz” jelzőt – egyre inkább egy beszűkülő, egyre kevesebb információt átadó, az elitiskolai rendszer kiépítését elősegítő rendszernek adta át a helyét, ahol a kultúra és a tudás ismét a „magasba” került. A globalizációval szembenézni kényszerülő társadalomban a képzettségi alapon való szegregáció végül kulturális szegregációvá válik, s ez egyenes irányúan vezet egyes társadalmi rétegek felemelkedéséhez, mások lesüllyedéséhez. Ez minden ipari társadalmat és országot érint, függetlenül attól, mikor alakult. Tehát e szegmens terén nem ukrán sajátosságról van szó.

Az 1990-es évek végére Ukrajnában állandósult az oktatási szektortól történő pénzelvonás, vagy egyszerűen nem ítélték meg annyit sem a közoktatási tárcának, amiből a pedagógusok „pucér” alaphéret ki tudták volna fizetni. Így történhetett meg, hogy voltak olyan megyék, járások, ahol félévnyi – vagy ennél több – bérelmaradás halmozódott fel az általánosan képző iskolák tanáraival szemben. 2001. június 21-én az ukrán parlament úgy ítélte meg, hogy a közoktatást fenntartó ukrán állam 1997–2000 között adósságot halmozott fel a tanárok felé.¹

¹ *Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина I.* – Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. с.342.

A pedagógusi szakma már nem vonzó és nem is népszerű a pályaválasztás előtt álló fiatalok számára, pedig az információs társadalomban a naprakészség, a tudás birtoklása egyben a hatalom birtoklását is jelentheti. Akié az iskola, azé a hatalom és a jövő – tartották a 20. század elején. Jelenleg az ukrainai felsőoktatásban a bolognai rendszer bevezetésének végén járnak, a közoktatásban azonban a 2009/10-es tanévben törölték az érettségi vizsgákat. A Szovjetunióban utóbbit 1945-ben pont azért vezették be, hogy a tanulókat tudásuk rendszerezésére motiválják, illetve az iskolai oktatás és a tudás értékét emeljék. Ma Ukrajnában úgy lehet középiskolai bizonyítványhoz jutni, hogy a kibocsátó osztályok tanulóinak nem kell tudásukról érettségivel számot adniuk, csak a felsőoktatásba továbblépni kívánóktól várják el, hogy központi minősítéssel essenek át, ami egyben a felsőoktatási felvételt is jelenti.

Ugyancsak nem ukrán sajátosság nyilvánul meg a fiatal állam iskolai történelemtanításának tartalmi súlyponteltolódásaiban, ahol a nemzet és az állam áll a középpontban. Ez Európa nyugatabbi felén ugyanúgy fellelhető, hisz Gyáni Gábort idézve: „*A nemzeti és állami múlt mint egyedüli történeti valóság fogalma képezte (és képezi a mai napig) a tudományos történetírás elméleti kiindulópontját*”.² Ugyanerről ír Romsics Ignác is, mikor azt konstatálja, hogy az egyén és a közösség önazonosságának tudatos alakítását a meglévő vagy elérendő hatalom legitimálására használja.³ Ez olyannyira domináló eleme lett az ukrán történetírásnak, hogy az egyik vezető ukrán történész azt nyilatkozta egy országos, nagy példányszámú lapnak, hogy „*Ukrajna állampolgárai a hazai történelemtankönyveket az állama lk ot ó fo ly a m a t e l e m é n e k tekin- tik, akár az állam területi sérthetlenségét, a himnuszt vagy a címet*”.⁴ Vagyis az iskolai történelemtanítást elsősorban és egyértelműen az identitásformálás eszközeként használja az állam. Az új ukrán történelemtankönyvek csak azt mutatják meg, ami ukrán szempontból fontos volt, ám ez más színben tünteti fel a dolgok valódi képét.⁵ Igor Girics⁶ szerint e tankönyvek szerzői nem tehetek másként, minthogy a miénk–övék=idegen képletet használták, ugyanis egyetlen céljuk az volt, hogy elkülönítsék magukat a Szovjetuniótól. Így, ami nem fért bele a függetlenség elvébe, vagy ami kilógott az ukrán sablonból, arról jobbik esetben nem vettek tudomást, rosszabbik esetben inkább ellenségként kezelték, mint semlegesnek.⁷ Ám ő ezt nem rosszindulatnak, hanem a nemzetfejlődés gyermekbetegségének tartotta, mivel az eltúlzott „ukránosításra” azért volt szükség, hogy „visszavívják” saját (ukrán) történelmüket az addig egységesen

² GYÁNI GÁBOR: Bevezetés. In uő: *Posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 6.

³ ROMSICS IGNÁC: Identitáspolitikai és történelem. In uő: *Történelem, történetírás, hagyomány. tanulmányok és cikkek, 2002–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 267.

⁴ Кульчицький, Станіслав. Історія Батьківщини в шкільних підручниках. // *Дзеркало тижня*, 2002, 3-9 серпня.

⁵ ГИРИЧ ІГОР. Українська історична освіта на початку ХХІ ст.: від обмежень філософії етноцентризму до концепції засвоєння «чужого» як «свого». // *Історія в школах України*, 2009, №5. с.5.

⁶ Girics Igor – a történelemtudományok kandidátusa, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Mihail Grusevszkij nevét viselő Ukrán Archeográfiai és Forráskutató Intézetének tudományos főmunkatársa

⁷ ГИРИЧ 2009, с. 4.

kezelt szovjet/országi birodalmi történelemből.⁸ Az ukránoknak meg kellett mutatniuk, az a cári-kommunista sztereotípiát, hogy Ukrajnának nincs saját történelmi útja – hamis. Ezért a történelemtankönyvek valójában a l l a m a l k o t ó f e l a d a t o k a t láttak el, mert az volt a dolguk, hogy szellemi, kulturális és identitás terén meghúzzák a határt Ukrajna és Oroszország között. Vagyis a függetlenné vált Ukrajna történelemtankönyveiben, akár a 19. századi magyar tankönyvek keretei között,⁹ ádáz harc folyik a történelem nemzeti birtokbavételért. Az ukrán társadalomnak ezáltal jelentős belső megrázkódtatásokkal kellett szembenéznie, ami a fent említett Romsics szerint elkerülhetetlenül identitásválságot okoz(hat)ott.¹⁰ Az Ukrajna területén élő emberek ekkor még nem definiálták magukat egy nemzetnek, mivel a múltra eltérő módon emlékeznek. Ennek egyik oka volt az országon belüli ukrán és orosz anyanyelvűek földrajzilag is követhető elkülönülése, mely – mint ahogy később kiderült – jelentős politikai irányvonal-különbségeket is magában hordozott. Ám a legfelsőbb hatalomba bármelyik irányvonal képviselője került is, a 'nemzeti' meghatározás alfája és omegájaként a nyelvi kritériumot jelölte meg. Ez 1996-tól nem csak az oktatáspolitikában vált kézzelfoghatóvá. 1991-ben a nemzetiségek ügyeinek intézésére külön minisztériumot hoztak létre, majd azt Állami Bizottsággá, még később minisztériumi főosztállyá fokozták le. Utóbbi szemléletesen mutatja az államhatalomnak a nemzetiségi ügyek kérdéskörében lezajlott *színeváltozásait*.

Az utódállam Ukrajnában a marxizmus-leninizmus és internacionalizmus helyébe a nemzeti hazafias elkötelezettséget és hűséget állították, pedig nemcsak a politikai vezetésre volt igaz, hogy abban a korábbi kommunista nómenklatúra vette át a hatalmat,¹¹ hanem ugyanez zajlott az ukrán történetírásban is. Mégis a nemzeti múlt történéseit a kezdetekig visszamenően revideálták. Jörn Rösen, a német történelemdidaktika teoretikusa még az 1980-as évek elején azt írta ezzel kapcsolatban, hogy „*A való világ orientációs szükségletei mindig az adott korban gyökereznek, attól függenek, ezért e történelmet így minden kornak újra kell írnia*”.¹² Szinte ugyanezt fogalmazta meg a magát ukrán nemzetinek nevező oldal egyik vezető teoretikusa, Igor Girics, mikor azt írta, hogy „*A történelem a múltnak szubjektív értelmezése az épp uralkodó ideológia, társadalmi eszme és elképzelések szerint*”.¹³ Ebből kifolyólag az iskolai történelemoktatás

⁸ Гирич Ігор. Якої реорганізації потребує шкільна історія? // *Історія в школах України*, 2008, №10. с. 53.

⁹ GYÁNI Gábor: Felejtés – nemzetállam-építés. In uő: *Posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 93.

¹⁰ ROMSICS 2008, 207.

¹¹ TÓTH István: Illúziók oszlatása. In: uő: *A peremvidék világbirodalma*. Méri Ratio Kiadó, Budapest, 2013. 100.

¹² F. DÁRDAI, Ágnes. *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás*. I. kötet. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára. XLII. Az ELTE BTK és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2006. 31.

¹³ Гирич Ігор. Страсті навколо підручників з історії: підручник як головний засіб будівництва держави. In: *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць*. – Випуск 16: На пошану докора історичних наук проф. С. В.Кульчицького з нагоди 70-річчя від дня народження та 50-річчя наукової праці/ відп. Ред. В.Смолій: В 2-х частинах. – Ч. 1. – Київ. – 2007. с. 247.

dolga a nemzeti történelem posztulátumainak a lehető legszélesebb körben történő elterjesztése. Állítólag Otto von Bismarck német kancellár is azt vallotta a maga korában, hogy az államépítésben nem a hadsereg és fegyverek játsszák a legfontosabb szerepet, hanem az az iskolai tanár, aki az egységes múltat oktatja.

Ezt a permanensen változó, mindig finomított álláspontot tükröző történelemoktatási folyamatot próbáltam bemutatni a munka második fejezetében. Mindebben az aktuális történelemtankönyvek szövegei és az ukrán történelemdidaktikusok írásai voltak segítségemre. Ám ha egyetértünk azzal a megfogalmazással, hogy a múlt valóságát megjelenítő elbeszélés csupán *újraelbeszélése* egy már valaha létezett narratívának, vagyis a múlt eseményei kommunikálандók és nem konstruálандók,¹⁴ akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a múltból való elbeszélésnek annyi variációja létezhet, ahányan azt a múltat megélték. Vagyis a Max Weber-i követelmény az objektivitás és értékmentesség terén nem teljesíthető sem a történelemtudományban, sem a tankönyvírás terén. Ebből kifolyólag kell értelmezni a rivnei (ukrán) kolléga kijelentését, miszerint: „*Mi nem átírjuk a történelmet, ahogy azt egyesek állítják, hanem úgy mondanám, hogy mi egy új történelmet kezdtünk kutatni és feltárni, ami nem olyan, mint a Szovjetunió idején volt... Ennek eredményeképpen a mi iskolai tankönyveinkben a múltnak egy másik értelmezése található... A szovjet iskolában egyféle történelem volt, a független ukrán államban másfajta. S ez így van rendjén*”.¹⁵ Utóbbi megfogalmazással az ukrán nemzeti történészek narratívája posztmodern lett ugyan, de annak vulgáris értelmében. Ezáltal a történelemtankönyveket kortörténeti dokumentumokként kell szemlélnünk, melyek bizonyos társadalmi viszonyok, szokások, normák, ideológiák, mentalitások tükörképei, s egyben a tanítás eszközei is.

Ukrajna oktatáspolitikájának megrajzolásához alapvető forrásként az Oktatási Minisztérium hivatalos közlönyét – *Oszvita Ukrajini* – és többször nevet váltott hivatalos információs gyűjteményét¹⁶ használtam, melyet kiegészítettem a 2003-ban, speciálisan az általános középfokú oktatásról kiadott, normatív-jogi dokumentumokat tartalmazó hivatalos gyűjteménykötetel,¹⁷ illetve az általánosan képző oktatási intézmények vezetői számára összeállított útmutató és módszertani dokumentumgyűjteménnyel.¹⁸ Számbeli adatokhoz és kimutatásokhoz az ukrán Állami Statisztikai Bizottság kiadványait is forrásként alkalmaztam.

¹⁴ BRAUN Róbert: *Holocaust, elbeszélés, történelem. /Horror metaphysicae. A Gond folyóirat és az Osiris Kiadó közös sorozata/* Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 20.

¹⁵ МИСАН, Віктор. Проблема суб'єктивізації змісту в шкільних підручниках історії // *Історія в школах України*, 2010, №3. с.5.

¹⁶ Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР 1990-1992; Інформаційний збірник Міністерства освіти України 1992-2002; Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України 2002-2011.

¹⁷ *Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина I-II.* – Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003.

¹⁸ *Книга керівника навчально-виховного закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. В. В. Скиба, Б. М. Терещук.* – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006.

Akár a Szovjetunió idejének, e korszak feldolgozása folyamán is, a téma specialitása folytán kordokumentumként kezeltem – a címben szereplő időintervallumban Ukrajnában megjelent – iskolai történelemtankönyveket, módszertani kiadványokat és történelemdidaktikai publikációkat. Utóbbiaknál elsősorban az ukrán szerzők tollából származó tanulmányokat részesítettem előnyben, de felhasználásra kerültek a téma kapcsán a külföldön élő, ám ukrán származású történészek megállapításai, meglátásai is. A független Ukrajna-korabeli állapotok érzékeltetése céljából az *Isztorija Ukrajini* (Історія України), az *Isztorija v skolah Ukrajini* (Історія в школах України) folyóirat anyagait dolgoztam fel a 2001–2011 közötti időszakban, mind a történelem tanítását meghatározó rendeletek, mind a kor légkörének bemutatása végett. Forrásaim és leírásaim csak Ukrajna földrajzi területeire terjedtek ki az 1991–2010-es időszakban.

Ahogy a szovjet időszak tárgyalásánál, úgy a független ukrán állam idején is elsősorban a központi, tehát az egész országra érvényes törvények, rendeletek, határozatok és ajánlások feltárását és bemutatását tűztem célul, ám mindközben – ahogy a Szovjetunió idején is – az ukrán nemzetiiségi politikának az oktatásban történő manifesztálódásai is napfényre kerültek. Az előző kötet bevezetőjében írtak – mely szerint az állam érettsége és szilárdsága az autochton nemzetiiségekhez való viszonyban mutatkozik meg leginkább –, az alig két évtizede függetlenségét elnyert Ukrajna viszonylatában sokkal inkább evidens, mivel alaptörvénye első cikkelyében azt deklarálta, hogy demokratikus, szociális jogállam. Vagyis az egyén és a közösség szabadságjogait fokozottan szem előtt kívánja tartani. Ezért itt is külön alpontként került a munkába az őshonos nemzetiiségek oktatás- és iskolaügye helyzetének bemutatása. Ám a nemzetiiségi nyelven zajló oktatás, ahogy az egykori Szovjetunióban, úgy a jelenlegi Ukrajna oktatáspolitikájában is ama területek közé tartozik, amelynek más a hivatalos formában, külföld felé megjelenő, és más a valós tartalma, helyzete is. Ahogy az előző kötetnél, úgy itt is úgy vélem, azon következtetések, melyeket a források alapján megengedtem magamnak, bizonyíthatók.

A munka szerkezeti egységei az előző kötetben kidolgozottakhoz hasonló felépítésűek: általános iskolaügy, történelemoktatás története, nemzetiiségek oktatásügye.

A monográfia második kötete, akár az első is, leíró jellegű eseménytörténet, összegyűjtött faktológia, mely kombinálja a kronológiai és tematikus kifejtést, mivel minden egyes szerkezeti egységen belül időrendben halad a régebbitől a jelen felé. A megvizsgált idő rövidsége miatt – húsz év – a kutatás e része nem illelhető a struktúra-leírás fogalmával, mivel sokkal több kontextualizálás található benne, oksági magyarázattal keverve. E kötetben is található azonban belpolitikai, eseménytörténeti, helyenként intézménytörténeti, gazdaság- és életmód-történeti összefüggések. Mindemellett, ahogy lehetett, tartózkodtam a politikátörténettől, a politikai események folyamatos és párhuzamos

bemutatásától, azok minősítésétől. A szovjet iskolaügy, általános oktatásirányítás és szerkezet bemutatásánál érzékelhető száraz, tényközlő stílus az ukrainai időszak kifejtésénél – a folyamatosan megélt jelen miatt – nemigen érzékelhető, ezért élőbbnek, s egyben szabadabbnak is tűnik a szöveg.

A kutatás során nem tűztem célul az egykori Szovjetunió széthullása után létrejött utódállamok oktatáspolitikájának illetve történelemoktatásának sem bemutatását, sem összehasonlítását, mivel erre úgy forrásbéli, mint az egy ember által elvégezhető terjedelmi kritériumai sem adtak volna lehetőséget.

Nem gondolom, hogy munkám mindenre kiterjedő leírás, amit ebben a témában meg lehet mutatni, bár lezárt kutatás eredményét adja közre. Ennek oka részben abban keresendő, hogy a forrásokat tanulmányozva sohasem a pőre tényekkel, hanem a múlt eseményeiről számunkra ismertté vált kijelentésekkel találjuk szemben magunk, s szinte mindig az ember az, aki a tények helyett beszél – írta Gyáni Gábor.¹⁹ Jómagam egyetértek e megfogalmazással, annál is inkább, mivel a második kötet teljes egészében jelenkor-történeti feltárást tartalmaz.

¹⁹ GYÁNI Gábor: *Tény és narráció*. In: Uő: Posztmodern kánon. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 21.

AZ ÁLLAMÉPÍTÉS ÉS AZ OKTATÁSÜGY

Az új állam születésének körülményei

1990-ben még hivatalosan nem számolták fel a Szovjetuniót, mikor a heves nemzeti függetlenedési események közepette, március 30-án az Észti Legfelsőbb Tanács törvényt fogadott el Észtország állami státuszáról, május 4-én pedig Anatolij Gorbunovs lett elnök bejelentette Lettország állami függetlenségének helyreállítását. Ezeket Mihail Gorbacsov május 14-én még érvényteleníteni tudta. Ám amikor június 12-én az OSZFSZK Legfelsőbb Tanácsa elfogadta *Oroszország függetlenségi nyilatkozatát*, ami deklarálta az Orosz Föderáció politikai és gazdasági önállóságát²⁰ – már nem volt visszaút. Az orosz lépést példaértékűnek tekintette a többi tagköztársaság is, s 1990 végéig szinte mindegyik deklarálta függetlenségét. Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa 1990. július 16-án tette ezt meg az *Ukrajna állami függetlenségéről szóló nyilatkozatban*.²¹ Az akkori Legfelsőbb Tanács elnöke Leonid Kravcsuk, a későbbi első ukrán elnök nyilatkozta 1990 júliusában: „Jelenleg a Szovjetunióon kívül élni azt jelenti, nagyon sokat veszíteni a jelenben és a jövőben egyaránt, vagy talán mindent”.²² S bár ez a Legfelsőbb Tanács nem volt egységes és heves politikai harc folyt az azonnal kiválni akarók és a Szovjetuniótól elszakadni még nem akarók között, azért július 3-án elfogadta „Az USZSZK gazdasági önállóságáról” szóló törvényt.²³ Szeptember 30-án Kijevben a nemzeti ellenzék több mint 100 ezres tünetést szervezett, hogy a polgári erők hozzák létre a nemzeti kerekasztalt, s közös megegyezéssel a „népi bizalom” kormányát is. 1990. október 2–17. között a Legfelsőbb Tanács épülete előtt 158 diák kezdett éhségstrájkba az ország 24 városából, amit szinte Ukrajna minden felsőoktatási intézményében helyileg ugyanolyan éhségstrájkokkal támogattak a hallgatók. Ennek az évnek a végére Ukrajnában már kialakult a többpártrendszer.²⁴

1991-ben a Szovjetunióban a gazdasági, politikai és társadalmi krízis elérte tetőfokát és Gorbacsov, hogy a Szovjetuniót egybetartsa, 1991. március 17-ére népszavazást írt ki. Hat szövetségi köztársaság megtagadta a népszavazás megtartását, ám az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának kommunista többsége támogatta. Moszkvában így fogalmazták meg a kérdést: „*Szükségesnek tartja-e a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének, mint egyenjogú szuverén*

²⁰ *Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes kronológiája (1900–1991)*. Szerk.: Krausz Tamás és Szilágyi Ákos. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 278–279. (a továbbiakban: KRAUSZ–SZILÁGYI 1992)

²¹ Відомості Верховної Ради УРСР, 1990, №34, Ст. 499.

²² Пресконференція Голови Верховної Ради УРСР Л. І. Кравчука // *Радянська Україна*, 1990, 26 липня

²³ Литвин В. М. *Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)*. Серія «Україна крізь віки», т.14. – Київ, Видавничий дім «Альтернативи», 2000. с. 53, 58. (a továbbiakban: ЛІТВИН 2000)

²⁴ ГАРАНЬ О. В. «Перебудова» і розпад СРСР. In *Історія України нове бачення / у двох томах. Т.2. / Під ред. академіка НАН України В. А. Смолія*. Київ, Видавництво «Україна», 1996. с. 419.

köztársaságok megújult föderációjának a fennmaradását, amely teljes mértékben szavatolja minden nemzetiség jogát és szabadságát?” Az ukrán Legfelsőbb Tanács emellé még egy kérdést tett oda: *„Egyetért-e Ön azzal, hogy Ukrajnának a Szovjet Szuverén Államok Szövetségében kell maradnia Ukrajna állami szuverenitási nyilatkozata alapján?”* A referendumon a szavazatra jogosultak 83,5%-a vett részt az USZSZK-ban, akik közül az első kérdésre 70,2% válaszolt igennel, míg a másodikra 80,2%. Ez ellentmondásos helyzetet hozott, de mindenki azt értette ki belőle, amit szeretett volna.

1991. június 4-én a Legfelsőbb Tanács elfogadta Ukrajnának „Az oktatásról” szóló törvényét,²⁵ július 5-én pedig „Az elnöki tisztség bevezetéséről az Ukrán SZSZK-ban és az Ukrán SZSZK Alkotmányában (Alaptörvényében) végzendő változtatásokról és kiegészítésekről”.²⁶ Az új föderációs szerződés megkötését 1991. augusztus 20-ára tűzték ki, de 19-én a Szovjetunió elnökhelyettesének – Janajevnek a nevével fémjelzett puccsot kezdték Gorbacsov ellen. A puccs sikertelen volt, mert a lakosság nem támogatta őket, illetve az Orosz Föderáció elnökével, Borisz Jelcinnel az élen, ellenük fordult. Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa (a magukat nacionalista hazafiaknak nevezőket kivéve) nem nyilvánított véleményt, s még erkölcsi támogatást sem nyújtott Oroszország elnökének. Augusztus 20-án viszont a Legfelsőbb Tanács Elnökségének ülésén azt a határozatot fogadták el, hogy Ukrajna területén nem hajtják végre a Rendkívüli állapot Állami Bizottsága utasításait. Amikor a moszkvai események egyértelműen a puccsisták bukását mutatták és az Orosz Föderációval, de facto, a Szovjetunió széthullása valósággá vált, az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa soron kívüli ülészakán, 1991. augusztus 24-én elfogadták az Ukrajna függetlenségét kihirdető nyilatkozatot.²⁷ 1991. szeptember 4-én a Legfelsőbb Tanács épületére felhúzták a kék-sárga nemzeti lobogót, október 8-án jóváhagyták az „Ukrajna állampolgárságról” szóló törvényt,²⁸ amely szerint mindenki, aki akkor az USZSZK területén élt, automatikusan az új állam polgárává vált, ha nem ellenezte azt. Fontos még megemlíteni, hogy a Legfelsőbb Tanács szeptember 12-én határozott a Szovjetunió egyes törvényeinek ideiglenes hatályban tartásáról is az utódállam területén.²⁹ Aztán sorozatban következtek az állami érdekeket kifejező törvények és rendelkezések, melyek közül ki kell még emelni a december 1-jei népszavazást, mely a Függetlenségi nyilatkozat jóváhagyásáról és az ország első elnökének személyéről volt hivatott véleményt mondani. A nyilatkozatot a voksolók 90,32%-a támogatta, s az új állam első köztársasági elnökének Leonyid Kravcsukot választották. E decemberi referendum után kezdték elismerni a világ többi országai Ukrajnát mint független államot. December 8-án

²⁵ *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1991, №34, Ст. 451; *Голос України*, 1991, 26 червня.

²⁶ *Відомості Верховної Ради України*, 1991, №33, Ст. 445; *Голос України*, 1991, 1 серпня.

²⁷ *Відомості Верховної Ради України*, 1991, №38, Ст. 502.

²⁸ *Відомості Верховної Ради України*, 1991, №50, Ст. 701.

²⁹ „Az USZSZSZ egyes törvényeinek Ukrajna területén való ideiglenes hatályban tartásáról”. In *Відомості Верховної Ради України*, 1991, №46, Ст. 621.

a Belovezszkaja Puscsában Kravcsuk is aláírta a FÁK megalakításáról szóló szándéknyilatkozatot – mondván a december 1-jei népszavazás áthúzta a márciusit³⁰ – melyet december 21-én Alma-Atában, Grúzia és a Baltikum nélkül, tizenegy egykori tagköztársaság fogadott el. 1991. december 25-én végleg megszűnt a Szovjetunió és az ukrán utódállam törvényhozása gyorsított tempóban fogadta el az államépítéshez elengedhetetlen törvényeket és rendelkezéseket – többek között a külpolitikai stratégiáról, himnuszról, nemzeti valutáról, bíróságokról, a politikai egyesületekről.

A zavaros politikai és rohamosan romló gazdasági helyzetben az általánosan képző intézmények és szakiskolák tanulóira is kiterjesztették az USZSZK Minisztertanácsa 1991. március 28-i, 72. számú rendeletét „*A lakosság szociális védelméről a kiskereskedelmi árak reformjával kapcsolatban*” és az USZSZK Miniszteri Kabinetjének 1991. július 20-i, 101. rendeletét „*A gyerekes családoknak nyújtandó pótlagos kompenzációról a gyerek iskolai és egyéb öltözködési darabjainak beszerzéséhez*”. A két rendeletet jóváhagyta Frandjuk I. V., az ukrán munkaügyi miniszterhelyettes 1991. december 4-én, és a közoktatási miniszterhelyettes, Sepotyko V. P. – 1991. december 6-án, 03-3825. sorszámmal.³¹

Az első évtized: a közoktatás nemzeti igények szerinti átformálása

A független Ukrajna – saját történései, politikusai szerint – magas oktatási potenciált örökölt a szovjet időszakból, mivel a foglalkoztatottak 93%-a rendelkezett középiskolai vagy felső végzettséggel 1991-ben.³² Ezt a magas oktatási potenciált meg is szerette volna tartani, illetve az 1990-es évek végéig európai színvonalra fejleszteni annak rendszerét. Az első évtizedben, e kérdéskörben elfogadott rendeletek és törvények igen látványosan fogalmazták meg ezt az óhajt, ám azok zöme meg is maradt óhajnak, mivel a deklarálásuk után kevés került megvalósításra.

Hat kategóriába lehet sorolni az oktatást alkotó törvényi-jogi alapot: 1) nemzetközi jogi dokumentumok; 2) Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának törvényei és határozatai; 3) Ukrajna elnökének törvényerejű rendeletei és rendelkezései; 4) Ukrajna Alkotmánybíróságának végzései; 5) Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozatai, illetve 6) az Oktatási Minisztérium rendeletei és határozatai.

Az államhatalom három olyan nemzetközi dokumentumot nevezett meg 2003-ban, amit az ország oktatási rendszerébe iktattak:

- a) az ENSZ Főtanácsa által 1959. november 20-án deklarált „*A gyerekek jogainak nyilatkozata*”;

³⁰ *Аргументы и факты* (Москва), 1993, №15.

³¹ *Інформаційний збірник Міністерства Народної Освіти Української РСР*, 1992, №1, с.31. (a továbbiakban: ІЗМНО УРСР)

³² Литвин 2000, с. 283.

- b) „*A gyerekek jogairól szóló konvenció*”, amit ugyancsak az ENSZ Főtanácsának 44. ülészakán fogadtak el 1989. november 20-án, s amit Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1991. február 27-én 789-12. sorszámmal ratifikált, ill.
- c) „*A gyerekek megélhetését, életét, védelemét és fejlődését biztosító egyetemes deklaráció*”, amit 1990. szeptember 30-án fogadtak el New Yorkban.

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának az 1991. június 4-én elfogadott „*Az oktatásról*” szólót törvényét tartják a közoktatás alapjának, mely rögzítette az oktató-nevelő munka fejlesztésének főbb irányelveit, működtetési és igazgatási rendszerét, a pedagógusok jogait és kötelességeit. Ám nem ez volt az oktatás uniós központi irányítástól való leválasztásának és önállósulásának első lépése a köztársaságban, ami szinte párhuzamosan haladt a politikai önállósodással, de nem szinkronban azzal. Ugyanis 1991. május 22-én, 5/27. sorszámú rendeletével az USZSZK Közoktatási Minisztériumának Kollégiuma határozatot fogadott el „*Az ukrán nyelv és más nemzetiségi nyelvek fejlesztéséről szóló állami tervzetről az USZSZK-ban a 2000-ig terjedő időszakra*”. Ez a szabályzat az USZSZK Minisztertanácsa 1991. február 12-i rendeletének tett eleget.³³ A rendelkezés elsősorban az ukránnak, mint államnyelv védelmének és fejlesztésének célját szolgálta, illetve kitézte az oktatás nemzeti koncepciójának létrehozását, kidolgozását (2. pont). Elrendelte a lakosság nemzetiségi összetétele alapján való oktatási rendszer felmérését és kiépítését:

- a) 1993-ig a Volinyi, Lvivi, Ternopili, Ivano-Frankivszki és Rivnei megyékben;
- b) 1995-ig a Vinyicai, Kárpátaljai, Hmelnicki, Szumi, Kijevi, Csernyivci megyékben;
- c) 1997-ig a Zsitomiri, Kirovohradi, Poltavai, Harkivi, Cserkaszi, Csernyihivi megyékben és Kijev városában;
- d) 1999-ig a Dnyipropetrovszki, Donyeci, Zaporizsjai, Luhanszki, Mikolajivi, Odesszai, Herszoni megyékben és Szevasztopol városában, illetve a Krími ASZSZK-ban.

Az árva gyerekek számára működő iskola-internátusokban az oktatás és foglalkozás az 1992/93-as tanévtől már csak ukrán nyelven folyhatott. Az orosz tany nyelvű iskolákban lehetőséget adtak ukrán párhuzamos osztályok nyitására, ha azt 8–10 szülő kérvényezte. A szakmai-műszaki iskolák ukrán nyelvre történő átállítását fokozatosan az 1991–2000-es években tervezték megoldani, ám az valójában már az 1995/96-os tanévben befejeződött. Rendelkeztek még az ukrán nyelvnek a nemzetiségi iskolákban történő oktatásának tudományos és pedagógiai alapjai kidolgozásáról, de azonnali hatállyal és kötelező jelleggel bevezették annak tanítását a moldáv, lengyel, román, magyar tany nyelvű iskolákban

³³ *ІЗМНО УРСР*, 1991, №14, липень, с.3-23.

és azon oroszokban is, ahol a bolgár, gagauz, krími-tatár gyerekek tanultak. Külön kiadó foglalkozott ezután az ukrán nyelv oktatásához szükséges kiadványok gondozásával, illetve anyagi támogatásban részesítették az ukrán kultúra és történelem területén kutatásokat végzőket.

A továbbra is élő és működő iskolatévé és rádió műsorait az 1991/92-es tanévtől csak ukrán nyelven közvetítették, s ettől a tanévtől új tárgyak bevezetéséről is rendelkeztek – *Ukrajna népköltészete, Ukrajna néprajza és népismerete*. Öt év haladékot adtak arra, hogy a földrajzoktatáshoz elengedhetetlen kartográfiai kellékeket és segédleteket ukrán nyelvűre cseréljék, majd 1992-től a számítástechnika alapjait is már csak ukránul oktathatták a középiskolákban. Az 1991/92-es tanévtől az állami tanárképző főiskolákon minden felvételi vizsgát csak ukrán nyelven lehetett fogadni és három év folyamán át kellett állítani az egész oktatást ukrán nyelvre, illetve azonnal bevezették minden felsőfokú intézményben a hivatalos ukrán nyelv tanítását.

Ukrajna mindig számon tartotta a határain kívül élő ukránokat, akiket nemzetársainak nevez. A Minisztertanács és a Közoktatási Minisztérium minden évben 50 főt vesz fel olyan tanfolyamra az egykori Szovjetunió tagköztársaságaiból és a többi országból, ahol ukránok élnek, hogy ukrán nyelvet, irodalmat és történelmet oktassanak otthon, saját közösségük számára.

A fent említett oktatásról szóló törvény csak ezután látott napvilágot, s ennek fényében kell tárgyalni. A törvény, akárcsak a Szovjetunió legutolsó húsz évében, azzal kezdődött, hogy sokoldalúan művelt egyén képzését akarják elérni, illetve annak 3. cikkelye rögzítette az állampolgárok jogát az ingyenes oktatásra minden állami intézményben, a 4. cikkelyben pedig az oktatást a társadalom fejlődésében kiemelt területnek nevezte.³⁴ Ezek még mind a Szovjetunió oktatáspolitikájának az irányelvei voltak. Az állami kontrollt viszont nem csak az állam által fenntartott intézmények felé terjesztette ki, hanem minden más fenntartású és alapítványú felé is, mondván, hogy egységes állami politikát tudjon megvalósítani az oktatási szférában. Az oktatás főbb elveit így határozták meg:

- Mindegyik állampolgár számára elérhetővé tenni az állami oktatási intézmények minden formáját és típusát;
- Minden ember egyenlő feltétellel vehessen részt az oktatásban;
- Az oktatás független a politikai pártoktól, polgári vagy vallási szervezetektől;
- Tudományos és világi jellegű;
- A tudomány és a termelés integrálására törekszik;
- Más országok oktatási rendszerével való kölcsönös kapcsolat;
- Egység és folyamatosság az oktatás rendszerében;
- Az állami irányítás és a társadalmi önkormányzatiság összehangolása.

³⁴ *Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина I.* – Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. с.42. (a továbbiakban: *Загальна середня освіта 2003*)

S bár az elvekben már kifejtették, a 9. cikkelyben visszatértek ahhoz, hogy az oktatás el van választva az egyháztól (vallási szervezetektől), s világi jellegű, kivéve a felekezetek által alapított oktatási intézményekben.

Az oktatásirányítás központi szerve Ukrajna Oktatási Minisztériuma, mely az Ukrán Tudományos Akadémia és Pedagógiai Tudományok Akadémiájával együtt a tudományos és módszertani alapot biztosítja a közoktatás számára. A törvény az alábbi vertikális oktatási szerkezetet deklarálta:

- Iskola előtti nevelés (főleg óvodai)
- Általános középfokú képzés
- Iskolán kívüli képzés
- Szakmai-műszaki képzés
- Felsőfokú képzés
- Diploma utáni (felnőtt) képzés
- Aspirantúra
- Doktorantúra
- Önképzés.

Ezen a törvényen azonban az 1992. december 26-én kelt 12–92, és december 31-én kelt 23–92. sorszámú határozatok változtatásokat hajtott végre, illetve 1993–96 között hat legfelsőbb tanácsi törvény idevágó rendelkezése is módosította.³⁵ Később 1996. március 23-án, 100/96-VR sorszámmal a Legfelsőbb Tanács új szerkesztésben fogadta el a törvényt, amit az akkori elnök, Leonyid Kucsma is aláírt.³⁶ Ennek szövegén még ugyanazon év december 17-én a Legfelsőbb Tanács 608/96-VR törvénye és az 1998. október 10-i, 178-XIV. számú törvénye újra módosított. Az 1991-ben kiadott, akkor liberális, nyitott, megengedő és pragmatikus törvény alapján a Szovjetunió 1973 és 1988 között kialakult oktatási törvényén alapult, csak az ideológiai kötöttségek nélkül. Az 1991 júniusában, első szerkesztésben elfogadott törvény szövege jogi lehetőséget biztosított a magánszektor számára az oktatás területén. Am az 1991–98 közötti, fent említett pótlások, kiegészítések, újraszervezés és módosítás azt eredményezték, hogy az időközbeni belpolitikai hatalmi harcok következményeként, illetve az 1991–92 folyamán kialakított Oktatási Minisztérium egyetlen központi hatalmi szervként az állami politikát monopolizálta az oktatási szférában. Így a középszintű oktatásban a magánszektor nem tudott teret nyerni, s 1999-ben is mindössze 0,23%-ot tett ki a nem állami iskolákban tanulók aránya.³⁷ A 2000/2001-es tanévben a nem állami szektor oktatási rendszerében tanulók aránya a középfokú oktatásban 1% körül volt,³⁸ míg a felsőoktatásban

³⁵ *Загальна середня освіта*, Ч.І, 2003, с.42.

³⁶ *Уо.*, 71.

³⁷ *ЮНЕСКО 1990-1999 Україна. Національна доповідь Освіта для всіх. 2000 рік. Оцінка.*

³⁸ *Середні навчальні заклади України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень.* Київ: Держкомстат, 2001.

– 8%.³⁹ Emellett a túlzott hatalomkoncentráció és központosítás mellett azonban nem fogalmazták meg az Oktatási Minisztérium felelősségi és beszámolási kötelezettségét a civil szféra és az állampolgárok felé.

Mivel egyértelmű volt, hogy sem az oktatásról szóló törvény, sem az 1991. májusi rendelet nem azonnal bevezethető elvárásokat állított a közoktatás elé, ezért 1991. június 19-én, az USZSZK Közoktatási Minisztériumának Kollégiuma 6/37. számú határozatában elfogadott egy átmeneti tervezetet, ami az 1991–95 közötti időszakra készült. Ez főleg az oktatás szervezését és tartalma szemléletének változásait rögzítette, illetve a piaci formára való termelési átalás miatt annak védelmét és további működését próbálta megszervezni. Ezt a tervezetet, struktúráját tekintve, nyitottnak szánták, hogy az aktuálisan felmerülő problémákra a legjobb megoldást adják, s ne kelljen ragaszkodni egy előre rögzített tervhez, hanem közben is tehessenek kiegészítéseket és javításokat.⁴⁰ Maga a tervezet két nagy részből tevődött össze: helyzetelemzés és tervezett intézkedések. A helyzetelemzés önmagában három elemből állt: 1) az oktatás szerkezete akkori jelenének helyzete és jövőbeni tevékenysége szociális-gazdasági, illetve politikai feltételeinek prognosztizálása; 2) az oktatási intézmények tevékenységét biztosító, az egész rendszer alapjait meghatározó irányvonalak az átmeneti időszakban; 3) az oktatási rendszer komponensei átalakításának problémái és irányai.

A helyzetelemzésből tudhatjuk meg, hogy az 1990-ben, az Ukrán SZSZK-ban az iskolák össz-számából 15,2%-ot tett ki az elemi, 35,3%-ot a nem teljesfokú középiskolák (kilencosztályosok) és 49,5%-ot a középiskolák aránya. Az elemi iskolák alacsony száma a kistelepülések ellehetetlenülését és megújulási képességük elvesztését vonta maga után, illetve a városi lakosság aránytalan növekedéséhez vezetett a köztársaságban. A falusi települések majdnem felében nem működött semmilyen iskola, miközben a városi iskolák tanulóinak 21%-a csak a második váltásban tudott tanulni.

1. táblázat. Az iskolák és a tanulók száma az Ukrán SZSZK-ban az 1990/91-es tanév végén

	Iskolák száma	Tanulók száma, (millió fő)
Városon	5 900	4,7
Falun	14 900	2,1
Összesen:	20 800	6,8

(Forrás: ІЗМНО УРСР, 1991, №15-16. c.6.)

³⁹ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ: Держкомстат, 2001.

⁴⁰ „Az Ukrán SZSZK közoktatása fejlődésének tervezete az átmeneti időszakra (1991–1995)”. In ІЗМНО УРСР, 1991, №15-16. c.3.

S bár a 15 300 ukrán tannyelvű iskola, ami 1991-ben a köztársaságban működött – az iskolák 73,6%-át tette ki, az ukrán nyelven tanulók aránya csak 50,4% volt. Ez nem felelt meg az USZSZK lakossága nemzetiségi arányainak. Az 1991-es adatok szerint, az ukrán nemzetiségű tanulók 20–22%-a orosz tannyelvű iskolában tanult.

Az átalakítások közé sorolták az iskolahálózat differenciálását: a líceumok és gimnáziumok létrehozását, egyes tárgyak elmélyített oktatását végző és szakosított iskolák számának a növelését, illetve a magán- és kooperatív iskolák nyitását, melyek az államiak alternatívái lehetnek majd.⁴¹

A tervezett intézkedések között az első helyen szerepelt az Ukrán SZSZK középfokú általánosan képző iskolái számára egy egységes koncepció kidolgozása. Ennek elkészítését 1991 decemberére tűzték ki, melynek egyik változatát azonban a Közoktatási Minisztérium Kollégiumának vezetője már 1991. szeptember 12-én alá is írta.

Volt még egy nagyobb horderejű változás az 1990/91-es tanévben, mégpedig az, hogy május-augusztus folyamán, az USZSZK területén dolgozó minden pedagógusnak soron kívüli szakmai minősítésen kellett átesnie. Az okot a Közoktatási Minisztérium úgy határozta meg, hogy ez az előfeltétele az Ukrán SZSZK Minisztertanácsa 1991. január 11-i, 14. számú „*A közoktatási dolgozók munkabérének emeléséről*” szóló határozatának, illetve az Ukrán SZSZK Munkaügyi Minisztériuma Kollégiumának 1991. március 29-én kelt, 25. számú „*Az Ukrán SZSZK közoktatási dolgozói munkabérének és alapfizetésének, illetve beosztási illetményének feltételeiről*” szóló határozatok teljesítésének.⁴² Ehhez a rendelethez csatolták a szakmai minősítés szabályzatát is, melyben kikötötték, hogy a három évnél kevesebb munkaviszonnyal rendelkezők nem esnek e minősítés alá.⁴³

1991 augusztusában, a függetlenségi nyilatkozat után, részlegesen megváltozott a szakminisztérium neve – eddig az Ukrán SZSZK, ezután már Ukrajna Közoktatási Minisztériuma lett. Az augusztusban előkészített hivatalos közlöny azonban még mindkét szeptemberi számban USZSZK-t írt.⁴⁴ Már az új névvel adta ki 1991. szeptember 12-én a minisztérium Kollégiuma 8/61. sorszámmal *Ukrajna középfokú általánosan képző iskoláinak koncepciójáról* szóló határozatát. Az erről szóló rendelet szövegében azt fogalmazták meg, hogy a koncepció az iskolák fejlődésének főbb feladatait és perspektíváit tükrözi, s felújítja az iskola kultúrateremtő funkcióját, valamint az oktatás tartalmában a nemzeti történelmet is bekapcsolja.⁴⁵ Maga a koncepció rögzítette, hogy nem feltétlenül szükséges a kötelező középiskolai végzettség erősszakolása, mert 9. osztály

⁴¹ *ІЗМНО УРСР*, 1991, №15-16. c.7.

⁴² Az USZSZK Közoktatási Minisztériumának törvényerejű rendelete, kelt 1991. április 3., 80. sorszámmal „*A munkabérek új feltételeinek életbe lépéséről*”. In *ІЗМНО УРСР*, 1991, №10. c.3.

⁴³ „*Szabályzat az Ukrán SZSZK közoktatásában pedagógusi munkát végző dolgozók soron kívüli szakmai minősítéséről*”. In *ІЗМНО УРСР*, 1991, №10. c.4-32.

⁴⁴ *ІЗМНО УРСР*, 1991, №17-18. c.1.

⁴⁵ *Інформаційний Збірник Міністерства освіти України*, 1992, №4. c.3. (a továbbiakban: ІЗМО України)

után mindig van egy olyan gyerekkontingens, amely valamely oknál fogva sem a közép-, sem a szakközépiskolába nem folytatja tanulmányait. Ezeknek meg kell adni a döntési szabadságot és a lehetőséget, hogy munkába álljanak, illetve amennyiben később úgy döntenek majd, megszerezhessék az érettségi bizonyítványt is.⁴⁶ A koncepció kiinduló elve az volt, hogy biztosítsa a közoktatási rendszer szuverenitását, az iskola autonómiáját az oktató-nevelői folyamat módszereinek és formáinak megválasztásában, ígérte a politizálás kizárását az iskolákból, illetve az irányítás adminisztratív-parancsuralmi rendszerének felszámolását. A következő kulcsfogalmakat használta: népiesség eszméje, az iskolai élet minden területének demokratizálása, a tanítási folyamat egyéni megközelítése és differenciálása, és a nevelés minden egységének – család, iskola, iskolán kívüli intézmények, társadalom, termelői kollektívák – integrációja a jobb eredmények elérése érdekében. Az iskola I. szintjét, az elemi vagy alapiskolát 3–4(5) évben engedélyezte, a II. szintet – az általánost öt évben, míg a III., középiskolai szintet két vagy három évben. Az alapiskolai évek számát a regionális viszonyok alapján dönthették el a helyi szervek. A koncepció az iskolát a nemzeti kultúra és hagyományok kialakításának és ápolásának helyeként határozta meg és az oktatás tartalmával foglalkozott a legterjedelmesebben. Itt jelent meg először az a megfogalmazás, hogy az állam és a társadalom érdekeinek összehangolása érdekében, illetve a felnövekvő generáció regionális és helyi nemzeti-kulturális igényeinek kielégítése céljából az oktatás tartalmát két elemre, összetevőre bontják: az államira (invariatív) és az iskolaira (variatív). Az állami komponens azokat a tárgyakat tartalmazza, melyek mindenki számára kötelezőek Ukrajna területén, míg az iskolai komponensbe olyan választható tárgyak kerültek, melyeket helyi szinten a szülők igénye, illetve az iskola lehetőségei szerint kellett választani.⁴⁷ Az állásfoglalás eztán mind a három iskolai szintre felsorolta az állami komponens alkotó tárgyakat. Az orosz nyelvet a nemzetiségi nyelven oktató iskoláknál már nem sorolta a kötelező tárgyak közé, míg az ukrán iskolákban a kommunikációra való felhasználás céljából, alkalmazási szinten el kellett még sajátítani azt.

Ukrajna oktatáspolitikáját vizsgálva több olyan elemet is találunk, ami az egykori Szovjetunióra volt jellemző, s amit a független utódállam oktatási rendjében is meghagytak. Ilyen a Szovjetunióban kidolgozott magántanulói rend, ami fennmaradt, csak a vizsgákat egységesítették 1991. szeptember 12-én, ami szerint a 9. és 11. osztályokban is anyanyelv és irodalom, illetve matematikából kellett számot adnia a tanulóknak.⁴⁸ Az unió fennállásának utolsó 15 évében volt kötelező az általánosan képző és szakiskolák tanulói számára az iskolai formaruha. Ukrajnában Kucsma elnök kezdeményezte újra annak bevezetését

⁴⁶ „Ukrajna középfokú általánosan képző iskoláinak koncepciója”. In ІЗМО України, 1992, №4, c.5.

⁴⁷ ІЗМО України, 1992, №4, c.14-15.

⁴⁸ „Rendelet a magántanulói rendszerben végzendő minősítés szervezéséről és levezetéséről az általánosan képző iskolákban”. In ІЗМО УРСР, 1991, №22. c.2-5.

1996. június 12-i, 417. számú törvényerejű rendeletével, s egyben megbízta a Miniszteri Kabinetet, hogy intézkedjen annak megvalósításáról.⁴⁹ A kormány még ugyanazon év augusztus 22-én, 1004. számmal rendelkezett az ügyben, s az elemi, általános és középiskolás korú tanulók számára külön leírást adott az iskolai egyenruhákról.⁵⁰ Hazai alapanyagból szándékozták elkészíteni a formaruhákat, ám végül mind a mai napig nem sikerült bevezetni az egész ország területén, amiben közrejátszott a folyamatos anyagi gondokkal küszködő lakosság passzivitása, illetve ellenzése is. Megmaradt még a szovjet rendszer által gyakorolt, a pedagógusi beosztásban dolgozók számára az évi 56 naptári napot kitevő fizetett szabadság biztosítása. Ez az 56 nap nem csak az iskolai tanítóknak és tanároknak jár, hanem minden olyan intézmény dolgozójának, aki oktatói munkát végez.⁵¹ A Szovjetunióban azonban a fizetett szabadság első napján kiadták a pedagógusok nyári illetményét előre, Ukrajnában viszont az vált gyakorlattá, hogy a szabadság végére fizetik ki, több részletben a nyári járandóságot. Ahogy a Szovjetunióban, úgy Ukrajnában is fontosnak tartják a hazafias nevelést, amely nem csak az iskolákra korlátozódik, ahogy az unióban sem. 1999-ben a kormány nemzeti programot indított el a kérdésben.⁵² 2000. november 30-án pedig Viktor Juscsenko kormánya, 1770. sorszámmal határozatban erősítette meg a sorkatonai behívás előtti katonai képzést az oktatási intézményekben, amelyet Ukrajnában addig is folyamatosan tanítottak a Szovjetunió széthullása után,⁵³ csak nem született róla külön rendelkezés még, így Ukrajna Miniszteri Kabinetje egyszerűen „Az általános hadkötelezettségről és katonai szolgálatról” szóló törvény 8. cikkelyének 4. részére hivatkozva tette meg.⁵⁴ Amikor ezt a Szovjetunióban 1970-ben bevezették, azt a társadalom és az oktatás militarizálásaként értékelték a kortársak és az utókor egyaránt. Behívás előtti katonai képzés minden középiskolában, szakmai-műszaki iskolában és az I–II. akkreditálású felsőoktatási intézményben folyik. A tárgyat, akár az egykori Szovjetunióban, tartalékos tisztek vagy katonák oktathatják, akiknek felsőfokú végzettsége van, esetleg a testnevelő tanárok.

A Szovjetunió oktatáspolitikáját tárgyaló fejezetben szó volt róla, hogy az állam célirányosan kereste, s aztán akként kezelte a kimagaslóan jól teljesítő,

⁴⁹ „A középfokú oktatási intézmények tanulói számára való iskolai formáról”. In Загальна середня освіта, Ч.I, 2003, c.395-396.

⁵⁰ „A középfokú oktatási intézmények tanulói számára történő iskolai egyenruha bevezetéséről”. In Загальна середня освіта, Ч.II, 2003, c.110-112.

⁵¹ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1997. április 14-i, 346. számú rendelete „Az oktatási dolgozók számára biztosított éves 56 naptári napot kitevő oktatói szabadság megadásának rendjéről”. Uo.,119.

⁵² Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1999. szeptember 15-i, 1697. számú rendelete „A lakosság hazafias nevelésének, egészséges életformájának, szellemi emelkedettsége fejlődésének és a társadalom erkölcsi alapjai erősítésének nemzeti programjáról”. Uo., 218-235.

⁵³ Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл України на 1992/93 навчальний рік. In ІЗМО України, 1992, №9-10. С. 6.

⁵⁴ „A behívás előtti képzésről és a behívottak katonatechnikai képzéséről való rendelet jóváhagyásáról”. In Загальна середня освіта, Ч.II, 2003. c.374.

tehetséges tanulókat. Ezt az oktatáspolitikai tendenciát az ukrán állam is támogatnivalónak ítélte, pontosabban Kucsma elnök vetette fel először a tehetséges fiatalok állami támogatását 2000. április 24-én kelt, 612. számú parancsában. A rendeletben az állam által létrehozandó jótékonysági alapról írtak, mellyel az országos szaktárgyi versenyek, tehetségkutató pályázatok helyezetteit segítik majd.⁵⁵ Mivel ez az utasítás nem fogalmazott konkrétan, az elnök újabb törvényerejű rendeletet adott ki, amely már a tehetséges fiatalokkal való foglalkozás konkrét tervezetét is tartalmazta a 2001–2005-ös évekre. Ez a tervezet a pontos időlebontról túl konkrét tevékenységekről szólt, hozzárendelve a megvalósításért felelős intézményeket, hivatalokat is.⁵⁶

A fenti rendeletek, melyek a szovjet éra oktatáspolitikája egyes szegmenseinek jogfolytonosságát mutatták, abban különböztek az előd rendelkezéseitől, hogy az esetek zömében az egymás utáni határozatok nem voltak következetesek, egymásra épülők, illetve a rendelkezések, melyek tartalma önmagában szakmailag szakszerű is volt – deklaratív formában maradtak csak.⁵⁷ Utóbbi jellemző szinte a mai napig tetten érhető a rendelkezések és azok teljesítése közötti eltérésekben, amit az esetek többségében a kedvezőtlen gazdasági helyzettel, a közigazgatási reform lassú végrehajtásával indokoltak. A gazdasági helyzet nemcsak kedvezőtlen volt, hanem rohamosan romlottak annak mutatói minden téren. Az 1992/93-as tanévben az Oktatási Minisztérium és az Állami Erőforrások Minisztériuma (ÁEM) közösen papír- és fémhulladék gyűjtésére szólította fel az iskolákat – mivel akut nyersanyaghiány lépett fel az országban. Az ÁEM fizetett a gyűjtésért, illetve az azt vezető tanároknak külön is.⁵⁸

Az oktatás terén elfogadott egyik legjelentősebb határozatnak az 1993. november 3-i, 896. számú kormányrendeletet tartják, melyet 1996. május 29-én, 576. számmal kiegészítettek. „Az állami-nemzeti 'Oktatás (a XXI. század Ukránja)' tervéről” szóló miniszteri kabineti rendelkezés arra tett próbálkozást, hogy az ukrán oktatási rendszert a fejlett országok szintjére emelje annak gyökeres szerkezeti és szervezési megreformálásával, illetve az oktatási szférában az állami monopólium leküzdésével.⁵⁹ Ebben a tervezetben a közoktatás a prioritást élvező kategóriába került volna, illetve a decentralizáció elve alapján az irányítás átment volna a regionális oktatási szervek kezébe, s az irányítás

⁵⁵ „A tehetséges fiatalok állami támogatásának pótlólagos intézkedéseiről”. In Загальна середня освіта, Ч. I, 2003. с.400-401.

⁵⁶ Ukrajna elnökének 2001. február 8-i, 78. sorszámú rendelete „A tehetséges fiatalokkal való munka programjáról a 2001-2005-ös évekre”. Уо., 403.

⁵⁷ ЛУКОВЕНКО Ю., КОЛОВИЦЬКОВА О., НІКІТІН В., ЯКУШИК В. Стан і перспективи реформування освіти в Україні // Директор школи, 2002, №21-22. с. 11. (a továbbiakban: ЛУКОВЕНКО–КОЛОВИЦЬКОВА–НІКІТІН–ЯКУШИК 2002)

⁵⁸ Ukrajna Oktatási Minisztériuma 7/5-5-224. és az Állami Erőforrások Minisztériuma 151/30-15-134. számú közös rendelete 1992. szeptember 30-án. In ІЗМО України, 1993, №1. с. 21.

⁵⁹ ЛУКОВЕНКО–КОЛОВИЦЬКОВА–НІКІТІН–ЯКУШИК 2002, с. 25.

így állami-civil kategóriába került volna.⁶⁰ Ám ennek a kormánytervezetnek a zöme csak az elképzelések meghirdetésének szintjén maradt, amiben közrejátszott, hogy a beígért piaci reformok fokozatossága a gyakorlatban nem valósult meg, hanem kezdetét vette a gazdasági liberalizáció szűkülése és ennek megfelelően a gazdaságirányításban is visszatértek az adminisztratív-bürokratikus módszerekhez. 1993-ban ehhez hiperinfláció csatlakozott, illetve 1994-re még az elkezdett gazdasági reform is teljesen leállt. A gazdasági és szociális válság elmélyülése közepette a politikai elit csak a belpolitikai harcokkal, illetve a soros elnökválasztással volt elfoglalva. 1993–96 közötti éveket az egy helyben topogás, a pangás idejének nevezik az ukrán oktatásügyben, mivel az ágazat folyamatos pénzelvonásai miatt nemhogy újabb reformokat, lépéseket nem tudott tenni, de még az addig elkezdetteket sem tudta folytatni. Ebben annak is nagy szerepe volt, hogy az oktatás irányítására kinevezett vezetők politikusok voltak, nem szakemberek.⁶¹

A pangás időszakában az oktatásban változást sürgető kezdeményezés az új elnök, Leonid *Kucsma* kezébe ment át. 1994-től az elnök rendelete alapján az oktatási dolgozók szakmai ünnepét minden év október első vasárnapján méltatják,⁶² vagy az 1995-ben az általánosan képző iskolák tankönyvének kiadását sürgette meg.⁶³ Ugyancsak ő kezdeményezte 1995-ben *Az év tanára* elnevezésű országos verseny elindítását. Az Oktatási Minisztérium javaslata alapján, az elnök a nemzeti oktatási rendszer fejlesztésében való aktív részvétel céljából hirdette meg. Az azóta évente megrendezésre kerülő verseny győztesei megkapják az „*Ukrajna érdemes tanára*” címet is.⁶⁴ Erre az elnöki rendeletre hivatkozva adta ki a kormány 1995. augusztus 11-én 638. határozatát „*Az év tanára összukrán versenyről szóló rendelkezés megerősítéséről*” címmel. A versenyt legelőször az 1995/96-os tanévben hirdették meg, céljaul a pedagógusi alkotó és újító jellegű munka támogatását, illetve a szakma mesterségbéli emelését tűzték. Szervezői az ukrán Oktatási Minisztérium, a Pedagógiai Tudományok Akadémiája és az országos pedagógusszervezet. Minden szakmai folyóiratban meghirdetik, s három fordulóban bonyolítják le: 1) decemberben a városi és járási szinteken, 2) január-februárban területi/megyei szinteken, és 3) áprilisban kerül sor az országos versenyre. A győztes tanárok – az „*Ukrajna érdemes tanára*” cím mellé – 30 havi adózás alá nem eső minimálbér összegű pénzjutalomban

⁶⁰ „Állami-nemzeti tervezet „*Oktatás (a XXI. század Ukránja)*”. In Книга керівника навчально-виховного закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. В. В. Скиба, Б. М. Терещук. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. с. 40-45. (a továbbiakban: Скиба–Терещук 2006)

⁶¹ ЛУКОВЕНКО–КОЛОВИЦЬКОВА–НІКІТІН–ЯКУШИК 2002, с. 37.

⁶² Ukrajna elnökének 1994. szeptember 11-i, 513/94. számmal kiadott törvényerejű rendelete „*Az oktatási dolgozók napjáról*”. In Загальна середня освіта, Ч.І, 2003. с.367.

⁶³ Ukrajna elnökének 1995. június 16-i, 101/95-гп sorszámú rendelete „*Az általánosan képző iskolák számára kiadandó tan- és segédkönyvekről*”. Уо., 417.

⁶⁴ Ukrajna elnökének 1995. június 29-i, 489/95. számú törvényerejű rendelete „*Az év tanára összukrán versenyről*”. In Загальна середня освіта, Ч.І, 2003. с. 395.

is részesülnek.⁶⁵ Az elnök által kiadott legjelentősebb törvényerejű rendelet az 1995 szeptemberében kiadott „*A felsőoktatás fejlődéséről*” szolt.

Már volt róla szó, hogy 1996. március 23-án, 100/96-VR sorszámmal a Legfelsőbb Tanács új szerkesztésben fogadta el „*Az oktatásról*” törvényt, amit az akkori elnök, Kucsma is aláírt. A változtatások eredményeképpen létrejött törvényi szöveg sok tekintetben visszalépést mutatott az első változathoz képest. Szakértők szerint ez a forma már nem számolt a tervgazdálkodásról a piaci formákra való átállás feltételeivel, nem tartotta szem előtt a globális folyamatokat, melyek lényeges változtatásokat vártak el az oktatásirányításban és annak célja meghatározásában egyaránt. Egyáltalán nem vette figyelembe a nyugati országok piacgazdaságban működő oktatásának eddigi tapasztalatait.⁶⁶ A felemáság, mely a törvényt jellemzi, az ország területi és belpolitikai megosztottságát tükrözi, ugyanis a történelmileg nyugat- és közép-ukrán földeken, illetve a keleti és déli területeken – a különböző nemzetiségi összetétel miatt különböző kulturális és mentális tényezők dominálnak. Míg a zömmel ukránok lakta nyugati és középső területeken szerettek volna visszatérni a II. világháború előtti iskolaszerkezethez – gimnáziumi és líceumi oktatással, addig az orosz többségű keleti és déli megyékben ragaszkodtak a szovjet időben kialakított lineáris oktatásfelépítéshez. Végül ez az állapot (kényszer) szülte azt a vegyes rendszert, hogy a közoktatásban a 11(12) éves lineáris tanítási rend és a gimnáziumi, líceumi, kollégiumi egyaránt jelen van, míg a közösségi és magánszektorban csak az egykori gimnáziumokat és líceumokat találjuk.

Külön koncepció készült azonban az oktatás rendszerében meglévő testnevelés fejlesztéséről. A rendelet a közép és felsőfokú oktatásra egyaránt kiterjedt, s a ellenőrzés szigorlati formájának bevezetéséről is döntött.⁶⁷ A koncepció kidolgozásának szükségét abban látták, hogy az 1987-es adatokhoz képest, tíz év alatt látványosan leromlott az iskoláskorú gyerekek és a felsőoktatási diákság általános erőnléti és egészségügyi állapota. Egyre kevesebbet mozogtak, sportoltak a fiatalok, amihez a megfelelő tárgyi adottságok hiánya is nagyban hozzájárult. *A testnevelés nemzeti rendszerének ideológiai alapjául* általános emberi értéket állítottak – egészséges egyén, egészséges nemzet.

1997 májusában a kormány három rendeletet adott ki „*A szakmai képzés rendszerének reformjáról*”, „*A felsőoktatásban folyó szakemberképzés új jegyzékéről*”, „*A tudományos-előadói káderek szakmai minősítésének új normáiról és a felsőoktatási intézmények akkreditálásáról*”, melyekkel mind az adott időszak gazdasági állapotaihoz próbálta igazítani az oktatás e szegmenseit, két-háromszorosára csökkentve az állami költségvetésnek az oktatásra fordított részét. Mindez azt vonta maga után, hogy a megmaradt anyagiak a fennálló oktatási

⁶⁵ Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003. с.60-62.

⁶⁶ ЮНЕСКО 1990–1999 Україна. Національна доповідь Освіта для всіх. 2000 рік. Оцінка.

⁶⁷ Az Oktatási Minisztérium Kollégiumának 1997. április 23-i határozata, 7/6-18. sorszámmal „*Ukrájna oktatási rendszerében meglévő testnevelés koncepciójáról*”. In ІЗМО України, 1997, №13. с. 3-16.

rendszer fenntartására sem voltak elegendőek, nemhogy annak a reform miatti átalakítására vagy bővítésére. Az OM is érzékelte, hogy a gazdasági krízisben az oktatás és tudomány a társadalom szemében nagyot veszített presztízséből, illetve a fokozatos költségcsökkentések a fennálló oktatási rendszer normális funkcionálását is veszélyeztetik. Ez abban is megnyilvánult, hogy az 1997-re betervezett 335 középiskolai tankönyvből mindössze 51-et, a felsőoktatás számára esedékes 205 címből pedig csak 10-et jelentettek meg.⁶⁸ Olyan negatív tendenciák váltak általánossá az ország területén, mint a bölcsődék és óvodák sorozatos bezárása, az 1. osztályba való beiskolázás felvételihez való kötése, illetve a szülőktől különböző jogcímek alatt történő pénzek szedése.

1997. október 29-én az OM 20/6-5, a PTA Elnökségének Kollégiuma pedig 1-7/10-103. sorszámmal regisztrálta közös határozatukat, mely „*A 'Tanár' célirányos komplex program jóváhagyásáról*” szöveget tartalmazta. Ezt a tervezetet az elnök már 1996. június 11-én, 1-14/350. számmal iktatott megbízatása felvetette, de azt csak a kritikus helyzet miatt voltak kénytelenek meglépni. A program hét fejezetből állt – okok, célok és főbb feladatok, a megvalósítás lehetőségei, várt eredmények, jogi és útmutató dokumentumok listája, amit ki kellene dolgozni, a program finanszírozása és irányítási mechanizmusa – és 2005-ig tervezték megvalósítani. Legfőbb céljául a pedagógusképzés, a szaktanárok szakmai és szociális védelmét tüzték ki.⁶⁹ Azonban ez a tervezet is csak papíron maradt, hisz anyagiakat nem rendeltek mellé. Mivel a középfokú képzésben, a tanári bérek kifizetése terén, az 1997/98-as tanévben már 500 millió hrivnya tartozás halmozódott fel az állam részéről, a pedagógusok minden intézményi szinten tömegesen hagyták el a pályát, sokuknak a pusztta megélhetése került veszélybe. Az 1997. szeptember 1-jei adatok szerint az országban 2600 tanári, illetve 7 ezer termelői oktatást irányító mesteri állás volt betöltetlen.⁷⁰ A pedagógusi bérek terén az állami tartozás az 1998/99-es tanévben, ukrainai átlagban két, egyes megyékben az 5–8 havi bérelmaradást is elérte.⁷¹ A felsőoktatásban talán még nagyobb volt a ki nem fizetett bérhátralék, mivel az 1997/98-as évben azok 170 millió hrivnyát, a ki nem fizetett ösztöndíjak terén pedig 70 millió hrivnyát tettek ki, nem beszélve a tanépületek felújításának vagy a könyvtári állomány bővítésének teljes elmaradásáról.⁷² A bérhátralékokról 1999 októberében az OM Kollégiuma, a kormány és az elnök utasítására reagálva, az aktuális állapotokról szóló beszámoló készítésére szólította fel a pénzügyi osztály vezetőjét.⁷³

⁶⁸ Ukrajna Oktatási Minisztériuma Kollégiumának 1997. augusztus 12-i határozata, 16/2-5. sorszámmal „*Az oktatási intézmények új 1997/98-as tanévre való felkészítéséről*”. In ІЗМО України, 1997, №19. c. 4.

⁶⁹ „*A 'Tanár' célirányos komplex program jóváhagyásáról*”. In ІЗМО України, 1997, №24. c. 11-13.

⁷⁰ ІЗМО України, 1997, №19. c. 5.

⁷¹ ЮНЕСКО 1990–1999 Україна. Національна доповідь Освіта для всіх. 2000 рік. Оцінка.

⁷² Політика у сфері освіти // Економічне зростання на засадах справедливості. Український погляд. Світовий Банк. Документ для обговорення. №407. 1999. c.34.

⁷³ Az Oktatási Minisztérium Kollégiumának 1999. október 27-i, 12/5-1 iktatási számmal ellátott határozata „*Про стан погашення заборгованості із зароботної плати та інших соціальних виплат працівникам освіти з Державного бюджету*” // ІЗМО України, 1999, №24. c.7-8.

Kipeny M. I. másnapra el is készítette a beszámolót, ami szerint 1999. szeptember 1-jére az államnak az oktatási dolgozókkal szembeni tartozása 144 millió 945 600 hrvnyát tett ki, aminek 40,6%-a az alpbér, 15,2%-a a különböző pótlékok, 44,2%-t pedig a ki nem fizetett ösztöndíjak tették ki.⁷⁴ Ez az adat október 28-ára úgy változott, hogy a teljes adósság 41 millió 774 920 hrvnyát tett ki, aminek 71,7%-a az alpbérek, 26,8%-a a pótlékok, 1,5%-a az ösztöndíjak között oszlott meg. Mint látható, két hónap leforgása alatt az ösztöndíjak hátralékának zömét törlesztették, ám a pedagógusokkal szembeni bérhátralék azonban csak nőtt. Ez a tendencia egész 2000-ig tartott, s az alpbérhátralékokat csak ekkorra tudták kiegyenlíteni. Az ország gazdaságában 1999-ben észlelték először a stabilizáció jeleit, amikor a hazai össztermelés csökkenése megállt és ez az állami költségvetési hiány csökkenését vonta maga után.

Az 1991-es, 1060-XII sorszámú, az oktatásról szóló törvény alapján fogadták el 1998. február 10-én 103/98-VR sorszámmal „*A szakmai-műszaki oktatásról*” (szakoktatásról) és 1999. május 13-án, 651-XIV. számmal „*Az általános középfokú oktatásról*” szóló törvényeket. Ez utóbbi törvény többszöri módosításon esett át: 2000. április 6-án, 1642-III, 2001. december 20-án, 2905-III, 2002. december 26-án, 380-IV, és 2003. november 27-én 1344-IV. sorszámmal iktatva azokat. A középfokú oktatásról szóló törvény konstataulta, hogy jogi, szervezeti és pénzügyi szempontból is támogatja az egyén sokoldalú fejlődésére irányuló oktatási intézményeket.⁷⁵ Ez a törvény két dokumentumot ismert el mérvadónak: az oktatásról szóló törvényt és ország alkotmányát, amit 1996. június 28-án, 254. sorszámú törvényként iktattak. Az alaptörvény 10. és 53. cikkelyében foglalkozik vagy érinti az oktatás kérdését. A 10. cikkely kijelenti, hogy Ukrajnában államnyelv az ukrán, vagyis a munka, ügyvezetés és -intézés, a dokumentáció-vezetés nyelve az ukrán. Az 1991-es oktatási törvény pedig lefektette, hogy az állami és nem állami óvodai, általános középfokú, szakképzés és felsőoktatás tanítási nyelve is az ukrán. 1999-ben 51 parlamenti képviselő beadvánnyal fordult az ukrán Alkotmánybírósághoz az alaptörvény 10. cikkelyének értelmezése ügyében. A fő kérdés nem az oktatás nyelve volt, de végül az Alkotmánybíróság ezt is érintette állásfoglalásában, mikor a 10. cikkelyt hivatalosan értelmezte. Az állásfoglalás 2. pontja 2. bekezdésében azt fogalmazták meg, hogy „*Az állami és nem állami (közösségi, kommunális – áll a törvényben és a bíróság határozatában is) oktatási intézményekben az állami nyelv mellett – az Alkotmány 53. cikkely 5. része és Ukrajna törvényei szerint – az oktatási folyamatban használni lehet és oktatható is a nemzeti kisebbségek nyelve*”.⁷⁶

⁷⁴ Доповідна про стан погашення заборгованості із зароботної плати та інших соціальних виплат працівникам освіти з Державного бюджету в поточному році. Уо., 8.

⁷⁵ Загальна середня освіта, Ч.І, 2003. с.72.

⁷⁶ Ukrajna Alkotmánybíróságának 1999. december 14-i, 10-рп/99. számú állásfoglalása „*Az Ukrajna Alkotmányának 10. cikkelye hivatalos értelmezése az állami nyelvnek az államhatalmi szervek, a helyi önkormányzati szerveknél való alkalmazásáról, illetve az oktatási folyamatban való alkalmazása Ukrajna oktatási intézményeiben*”. In Загальна середня освіта, Ч.І, 2003. с.425.

Az alkotmány 53. cikkelye az oktatáshoz való jogot konstatálja minden állampolgár számára, illetve annak 2. bekezdésében a középiskolai képzést általánosan kötelezőnek rendeli el. Az 5. bekezdés a nemzeti kisebbségek anyanyelven való és anyanyelvének oktatását is biztosítja úgy az állami, mint a helyhatósági intézményekben. Az általános középfokú oktatásról szóló törvény 4. cikkelye szerint ez az oktatási rendszer az alábbi intézményi típusokból tevődik össze: az általánosan képző intézmények minden típusú és formájú tulajdonban, tan- és termelői kombinátok, iskolán kívüli intézmények, szakmai-műszaki képzést végző intézmények és az I–II. fokozatú minősítéssel rendelkező felsőfokú intézmények, melyek teljes általános középfokú képzést is nyújtanak. Az I/7. cikkely itt is az oktatás nyelvéről szól, melyet már úgy fogalmaz meg, hogy azt az alaptörvény és „Az ukrán SZSZK nyelveiről” szóló törvény határozza meg.

Az általánosan képző intézmények típusait *Az általános középfokú oktatásról* szóló törvény a következőképpen osztályozta a II/9. cikkely 1. pontjában:

- a) *általánosan képző középiskola*, amit általánosan képző I–III. fokozatú/szintű tanintézménynek neveznek. Az I. fokozat – elemi iskola (pocsatkova skola), II. fokozat – alapiskola (osnovna skola), III. fokozat – felső osztályok (ami a középiskolának felel meg, sztarsa skola).
- b) *Speciális iskolák* (iskola-internátusok), I–III szintűek, de egyes tárgyak elmélyített oktatásával.
- c) *Gimnáziumok*, II–III. szint, egyes tárgyak elmélyített oktatásával.
- d) *Líceumok*, csak III. szint, valamely szakirány szerint (profilna).
- e) *Kollégiumok* – III. szint, bölcsész-filozófiai és/vagy kultúra-esztétikai szakiránnyal.
- f) *Általánosan képző internátusok*, ahol a gyerekeket részben vagy teljesen az állam tartja el.
- g) *Általánosan képző szanatórium-iskolák* (bentlakással), I–III szintűek, olyan gyerekeknek, akik hosszan tartó kezelésre szorulnak.
- h) *Szociális rehabilitációt végző iskolák*, II–III. szint, külön a fiúk és a lányok számára, akiknek különleges nevelési feltételekre van szükségük.
- i) *Esti (váltásos) iskolák*, II–III. szintűek, akiknek nincs lehetőségük a nap-pali formában tanulni.

A középfokú képzés részének tartották még a Szovjetunió idején életre hívott iskolaközi oktatási és termelői kombinátokat (II–III. szint), a szakképző intézményeket, melyek szakmunkásképzést végeznek, de középiskolai végzettséget is nyújtanak egyben, s a már említett I–II. fokozatú minősítéssel rendelkező – Ukrajnában felsőoktatási intézménnyé kinevezett – középszintű szakemberképzést végző tanintézményeket is, melyek a 9. osztály után fogadják a tanulókat, s így középiskolai végzettséget is biztosítanak hallgatóiknak. Státuszuk szerint ezek az intézmények lehetnek állami, közösségi vagy magántulajdonban.

A törvény III. fejezetében szabályozta az oktatási-nevelési folyamat szervezési kérdéseit is, pl. az osztálylétszám nem lehetett több mint 30, vagy kevesebb, mint 5 fő. Amennyiben 30 gyerektől több volt egy évfolyamon, akkor párhuzamos osztályt, ha ötnél kevesebb volt, akkor egyéni tanítási formát (összszevont vagy komplett osztályokat) kellett alkalmazni. Itt szabályozták a tanítási napok számát is, az I. fokozat számára 175, a II–III. számára 190 napban.⁷⁷ Ez a törvény egyértelműen az állami, központi irányító szervek monopóliumára épített, melyet visszalépésként értékelték az 1991-es törvényhez képest, s inkább hasonlított a Szovjetunióbelire, mint egy innovációt végrehajtani akaró törvényre – fogalmazta meg Igor *Likarcsuk*, aki akkor a kijevi terület oktatási-ügyi osztályának vezetője, a pedagógiai tudományok kandidátusa, illetve az Ukrán Történelemtudományi Akadémia levelező tagja volt.⁷⁸

Az ukrán állam a Szovjetunió idején kiépített szociális gyermekvédelmi rendszert is próbálja fenntartani, ami az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekeket jelenti elsősorban. Erről a kérdésről az elnök és a kormány is több törvényerejű rendeletet és határozatot adott ki. A Miniszteri Kabinet 1994. április 5-én, 226. sorszámú rendelete értelmében először vették számba a Szovjetunió után fennmaradt ilyen intézményeket és adott év szeptember 1-jéig, az ország egész területén elkészítették a felmérést. Négy kategóriába sorolták ezen intézményeket: 1) általánosan képző iskola-internátusok (36 darab, amiben benne van egy a süket, egy pedig az idegrendszeri betegségben szenvedő gyerekek számára is); 2) speciális általánosan képző iskola-internátusok a szellemi fogyatékosok számára (12 darab); 3) gyermekotthonok (37 darab) 4) speciális gyermekotthonok a testi és szellemi fogyatékkal született gyermekek számára (42 darab).⁷⁹ Az árva, de nem állami gondozásban élő iskoláskorú gyerekek, akár a szociális segélyben részesülő családok gyerekei, az iskolában ingyenes, egyszeri meleg ebédet kapnak.⁸⁰ Az ukrán államhatáron jogtalanul szállított vagy más okból lefoglalt és elkobzott árukról, melyek az állami vámhivatal megőrzésébe kerültek, a Miniszteri Kabinet úgy rendelkezett, hogy azokat az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekeket nevelő intézményeknek kell átadni. Persze nem mindent, csak a rendeletben nevesített dolgokat: ruházatot (sportöltözeteket is), alsóneműt, ágyneműt, zoknikat, harisnyanadrágokat, lábbeliket (sportcipőket is), iskolaszereket, gyerekkönyveket, játékokat, személyi tisztálkodásra használható szereket (szappan, sampon, fogkrém, kefe).⁸¹ Az ország elnöke

⁷⁷ *Загальна середня освіта*, Ч.І, 2003. c.78-80.

⁷⁸ ЛІКАРЧУК І. Закон України про загальну середню освіту і перспективи його функціонування // *Світло*, 2000, №3, c.13-16.

⁷⁹ „Az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekek nevelésének, oktatásának, szociális védelmének és anyagi biztonságának javításáról”. In *Загальна середня освіта*, Ч.ІІ, 2003. c.41-52. Ezt a rendeletet 1995. június 16-án a kormány módosította 433. számú határozatával, lásd *uo.*, 58-59.

⁸⁰ A kormány 1996. augusztus 31-i, 1032. rendelete alapján „Az árva és alacsony jövedelmű családok gyermekeinek meleg ebédrel való ellátásáról”. In *Загальна середня освіта*, Ч.ІІ, 2003. c.113.

⁸¹ A Miniszteri Kabinet 1998. június 16-i, 909. számú rendelete „Az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekek anyagi ellátásának javításáról”. In *Загальна середня освіта*, Ч.ІІ, 2003. c.116.

pedig 1997 októberében egy széleskörű és hosszú távú országos programot vázolt fel a gyerekek megsegítésére.⁸²

1995 novemberében az Oktatási Minisztérium az oktató-nevelő intézmények számára kijelölhető földrészelekekről határozott, mely a Szovjetunió idejében megerősített 1986. június 16-i és 1968. augusztus 13-i szabályzást hatálytalanította. Az új rendelet is feljogosította az iskolákat bizonyos nagyságú földterület használatára:

- az elemi iskolák számára ez nem kevesebb, mint 5 ezer m² lehetett;
- az általános és középiskoláknak – 10 ezer m²;
- a városi iskoláknak szintén 10 ezer m².

Ezen a területen ipari, gyógy-, takarmány-, dísz-, haszon- és vadon élő növényeket, zöldségeket termesztettek, melegházat létesítettek, esetleg gyümölcsöt vagy szőlőt ültethettek.⁸³

1996-ban, a független Ukrajna alkotmányának elfogadása után az oktatásról szóló törvény új szerkesztését újra módosították (mint arról fent már olvashattunk), amely a 15 éves iskolakötelezettségi korhatárt ismét felemelte 17-re, vagyis a középiskola elvégzése újra mindenki számára kötelező lett.⁸⁴ Ugyancsak az alkotmány elfogadása után válik megfigyelhetővé, hogy tendenciózan erősödött az állammemzeti ideológiának az oktatásba való integrálása. Akár a Szovjetunióban, szeptember 1-jén, az első csengő napján tartott első órákon központilag meghatározott témáról kell a tanároknak beszélni. 1997. szeptember 1-jére „Az alkotmány az életben”,⁸⁵ az 1999. év tanévnyitójára pedig „Tanuljunk élni békében és megértésben” lett előirányozva Zajcsuk V. O. miniszter aláírásával Ukrajna minden tanintézményében.⁸⁶ Az állami ideológia iskolán belüli érvényesítéseként lehet értelmezni a 2004. február 25-én kiadott OTM 1/9–86. számú módszertani levelét is, mely előírta, hogy az állami szimbólumoknak – zászló, címer és himnusz – minden tanteremben, könyvtárban, dísz- és adminisztrációs teremben jelen kell lenniük, „mert ez szimbolizálja a nemzeti eszmét”.⁸⁷ A himnusz szövegét minden tanulónak kötelessége tudnia,

⁸² Ukrajna elnökének 1997. október 17-i, 1153. számú törvényerejű rendelete „Az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekek helyzetének javítását elősegítő intézkedések jóváhagyásáról”. In Загальна середня освіта, Ч.1, 2003. c.274-284.

⁸³ Az Oktatási Minisztérium 1995. november 1-i, 307. számú rendelete „Határozat az általánosan képző és iskolán kívüli oktató-nevelő intézmények tanulmányi-kísérleti földrészelekekről”. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006, c. 348-355.

⁸⁴ Erről az Oktatási Minisztérium 1996. október 24-i, 338. számú rendeletében értesítette az érintetteket „A közoktatás irányító szerveinek, illetve a középfokú intézmények vezetőinek szervezői munkájáról a tanulói ifjúság számára kötelező teljes általános középfokú végzettség megszerzésének biztosítása terén”. In ІЗМО України, 1996, №23. c. 26-28.

⁸⁵ Ukrajna Oktatási Minisztériuma Kollégiumának 1997. augusztus 12-i határozata, 16/2-5. sorszámmal „Az oktatási intézmények új 1997/98-as tanévre való felkészítéséről”. In ІЗМО України, 1997, №19. c. 4.

⁸⁶ „Az általánosan képző és felsőoktatási intézményekben az 1999/2000-es tanév első órája (előadása) levezetéséhez ajánlott módszertani javaslatok”. In ІЗМО України, 1999, №16. c. 26-32.

⁸⁷ „Az iskola előtti, általánosan képző, szakmai-műszaki és iskolán kívüli oktatási intézményekben az állami szimbólumok használatának fokozott figyelméről”. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006, c. 422-423.

illetve elénekelnie is, ezért a Diploma Utáni Pedagógusképzés Intézeteinek⁸⁸ feladata lett, hogy a továbbképzéseken és tanfolyamokon a tanárok is megtanulják annak szövegét és dallamát.

A 1990–99 között pont a dolgozó szülők és gyerekeik számára oly fontos bölcsődei-óvodai intézményrendszer⁸⁹ szenvedte el a legnagyobb leépítéseket. A drasztikus számcsökkenést az UNESCO által, 1999-ben végzett felmérések hozták először napvilágra. Az adatok szerint, az intézmények száma a fent említett kilenc év alatt 24%-kal csökkent, míg a bennük lévő gyerekeké majdnem 50%-kal. Az 1998-as évben az USZSZK-ban 17 600 iskola előtti gyermekintézmény volt, 1,2 millió gyerekekkel, ami az 1–6 éves gyerekek 38%-t tette ki.⁹⁰ Ezeket a változásokat mutatja a függelék 7. számú táblázata. A csökkenés nem egyik évről a másikra ment végbe, hanem fokozatosan, ahogy az ukrán gazdaság a Szovjetunió felbomlása után lassanként egyre mélyebbre süllyedt a gazdasági válságba. Ebben azonban benne volt az is, hogy míg 1985-ben 762 800 gyerek született a köztársaság területén, addig 1997-ben csak 442 600.⁹¹ Ugyancsak változásokat figyelhetünk meg az általánosan képző középfokú intézmények számában, illetve a típusaiban s a tanulók létszámeloszlásában is.

2. táblázat. A középfokú oktatási intézmények és a bennük tanulók számának alakulása Ukrajnában

Oktatási intézmény	1991		1999	
	az intézmények száma	a bennük tanulók száma	az intézmények száma	a bennük tanulók száma
Nappali általános képzésű intézmény összesen, ebből:	20 911	6 833 000	21 280	6 650 500
- gimnázium	103	76 400	236	115 200
- líceum	73	40 100	208	68 800
- college	-	-	26	14 300
Internátus-iskola összesen, ebből:	753	150 000	697	149 000
- általánosan képzők	294	73 900	292	86 500
- szanatóriumi	66	15 600	64	16 300
- szakosított	393	76 200	391	61 600
Esti (levelező) iskola	502	183 800	289	114 300
Összesen:	22 102	7 166 800	22 266	6 913 800

(Forrás: ЛИТВИН 2000, с. 285.)

Nemcsak az iskolák formája mutatott változást az első kilenc év után, hanem megfigyelhetővé vált az oktatásban az ukránnak mint államnyelvnek a

⁸⁸ Ez a Szovjetunió idején kialakított Tanártovábbképző Intézeteket jelöli, melyeknek csak a megnevezése változott meg Ukrajnában

⁸⁹ Ezt Ukrajnában iskola előtti nevelőintézményeknek nevezik hivatalosan

⁹⁰ ЮНЕСКО 1990-1999 Україна. Національна доповідь Освіта для всіх. 2000 рік. Оцінка.

⁹¹ Політика у сфері освіти // Економічне зростання на засадах справедливості. Український погляд. Світовий Банк. Документ для обговорення. №407. 1999.

kiterjesztése is. A fent említett 1991–99-es periódusban 60 új iskolát nyitottak ukrán nyelven és 166 orosz nyelvűt szerveztek át ukrán tannyelvűvé. A maradék orosz iskolában párhuzamos ukrán nyelvű osztályokat hoztak létre. 1999-ben a tanulók 67,4%-a tanult ukrán nyelven, míg 1991-ben ez az arány 49,3% volt.⁹²

Kucsma elnök továbbra is aktív részese maradt a közoktatási rendszer irányításának, s 1998 decemberében 35 darab elnöki ösztöndíjat alapított az iskolai alapismereti tárgyakból nemzetközi tanulói olimpián résztvevők és/vagy helyezettek számára.⁹³ Az ösztöndíjakat egy éven át folyósították állami költségvetésből a helyi közoktatási szervek. A Miniszteri Kabinet az ösztöndíjak összegét 1999. február elején állapította meg: a résztvevőknek havi 30, a helyezetteknek havi 55 hrivnyát ítéltek meg.⁹⁴ Ez akkor igencsak keveset ért,⁹⁵ s erre a kormány is hamar rájött, mert 2000 márciusában megemelte az ösztöndíjak mértékét. Ezután a III–IV. fokozatú felsőoktatási intézmények (főiskolák és egyetemek) „jeles” osztályzatú hallgatóinak ösztöndíját vették alapul, de a résztvevőknek kettes, a helyezetteknek 3,5-es együtthatóval való szorzásával.⁹⁶ Ezeket a rendelkezéseket az elnök 2000 februárjában kiadott parancsa tette teljessé, amelylyel a résztvevő és helyezett tanulók után az őket felkészítő tanároknak „*Ukrajna érdemes tanára*” cím odaítéléséről is határozott.⁹⁷

A második évtized: átalakítások és visszalépések

Az, hogy az ország gazdasági helyzetének mélyrepülése 2000 környékén megállt, lehetőséget adott újra az oktatás elhúzódó reformjának áttekintésére. Ám ezt az áttekintést maga az irányító szerv – az Oktatási Minisztérium nem tette meg, hisz 2000-ig nem látott napvilágot egyetlen – az addigi elfogadott és elindított határozatainak teljesítéséről és hatékonyságának értékeléséről szóló – elemzés sem. Ebből azt is levonhatjuk, hogy a mindig soron következő rendeletet úgy adták ki, hogy közben nem értékelték és vették figyelembe az előzőek eredményeit és hiányosságait. Erre enged következtetni a Legfelsőbb Tanács 2001. június 21-i határozata, mely a Miniszteri Kabinet munkáját az oktatásról szóló törvénykezések teljesítése terén hiányosnak minősítette, s 2001. szeptember 1-jétől 50%-os alapbéremelés végrehajtását rendelete el

⁹² Литвин 2000, с. 287.

⁹³ Ukrajna elnökének 1998. december 30-i, 1419. számú rendelete „*Az alapismereti tárgyakból nemzetközi tanulói olimpiák résztvevői és helyezettei számára Ukrajna elnöke által adományozott ösztöndíjról*”. In Загальна середня освіта, Ч.I, 2003. с.393-394.

⁹⁴ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1999. február 8-án kelt, 169. számú határozata

⁹⁵ 1999-ben egy fél kg-os fehérkenyér = 0,8, 1 kg rizs = 2,4, 1 liter étolaj = 4,0, 1 liter tejföl = 4,2 hrivnyába került

⁹⁶ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2000. március 29-i, 577-es rendelete „*Az Ukrajna elnöke ösztöndíj mértékéről az alapismereti tárgyakból nemzetközi tanulói olimpiák résztvevői és helyezettei számára*”. In Загальна середня освіта, Ч.II, 2003. с.167.

⁹⁷ Ukrajna elnökének 2000. február 5-i, 169. számú parancsa „*A nemzetközi tanulói olimpiák résztvevőinek és helyezetteinek, illetve azok tanárainak jutalmazásáról*”. In Загальна середня освіта, Ч.I, 2003. с.399-400.

a pedagógusi és tudományos-pedagógiai munkát végzők számára.⁹⁸ A Legfelsőbb Tanács felhívta a kormány figyelmét az oktatásról szóló törvény 57. és 61. cikkelyeinek be nem tartására is. Az 57. cikkely előírásait figyelmen kívül hagyva, a bérek számfejtésénél nem vették figyelembe a ledolgozott évek után járó pluszszázalékokat (3 év után = 10%, 10–20 év között = 20%, 20 év fölött = 30% járt a törvény szerint), illetve az évente egyszer kötelezően felszámolás és kifizetés alá eső egyhavi alapbért sem folyósították, amelyet egészségügyi kezelésre, esetleg profilaktikára irányozott elő a törvény. Ehhez kapcsolódott még a falun dolgozó pedagógusoknak az elektromos és fűtési számlához történő hozzájárulás, illetve ugyanezt a faluhelyen nyugállományba került egykori pedagógusoknak is meg kellett volna adni. A 61. cikkely 7. pontja szerint pedig bármilyen átcsoportosítást is hajt végre a kormány az aktuális állami büdzsében, az semmiképpen nem érintheti az oktatásra elkülönített pénzeket, illetve az általános középfokú oktatásról szóló törvény 43. cikkelye 2. pontját, melyben azt fektették le, hogy a fizetéseket az ukrán állami költségvetésből kell biztosítani, semmilyen más formában nem lehet a pedagógusokat bérezni.⁹⁹ Az 1997–2000 közötti években fent említett kifizetések nem történtek meg, s a Legfelsőbb Tanács ezt a tanárok felé fennálló állami adósságnak minősítette.¹⁰⁰ A Miniszteri Kabinet 2001 augusztusában az oktatási intézményekben és hivatalokban dolgozók alapbérének nem a parlament által előírt 50, csak 15%-os emelését rendelte el, illetve a 2002-es évtől kezdve végre beiktatták az állami költségvetésbe az oktatásról szóló törvény (1060–12) 57. cikkelye, 1. részének 8–10. bekezdésében szereplő illetményeket is.¹⁰¹ A béremelésről a kormány 2003. május 19-én rendelkezett, s az adott év május 1-jétől 17,9, illetve július 1-jétől újabb 12,1%-ban állapította meg,¹⁰² ami összességében csak 45%-ot tett ki.

Ez a rendelet sürgette meg a kormány által még 2001. május 6-án elfogadott, az ország középiskoláinak számítógépekkel való ellátását. Elrendelte még a 2002-es évtől kezdve az „*Iskolabusz*” program fokozatos beindítását, mely a körzeti jellegű, tanulókat 4–5 településről befogadó, II–III. szintű iskolákat érintette.¹⁰³ Az akkori adatok szerint Ukrajna iskolásainak 12%-a, szorult

⁹⁸ Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának 2001. június 21-i, 2551-III számú határozatának „*Az oktatás helyzetéről, az átalakítás irányvonalairól és finanszírozásáról Ukrajnában*” 1. pontja. In *Загальна середня освіта*, Ч. I, 2003. c. 342.

⁹⁹ A bérezés más formája alatt próbálta több helyi közoktatási szerv az iskolai pedagógusokat arra rávenni – kérvényezzék, hogy elmaradt fizetésük fejében valamely magáncég áruiból válogathassanak, s így tudja le a közigazgatás az elmaradt bérek kiegyenlítését

¹⁰⁰ Ezt az adósságot csak a 2006/07-es tanévben egyenlítették ki, de semmilyen hátraléki kamatot nem számoltak fel hozzá, csak az inflációs együtthatóval szorozták meg azt

¹⁰¹ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2001. augusztus 14-i, 1045. számú határozata, „*Az oktatási intézményekben és hivatalokban dolgozók beosztás szerinti alapbérének és órabérének emeléséről*”. In *Загальна середня освіта*, Ч. II, 2003. c. 434.

¹⁰² Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2003. május 19-i, 740. rendelete „*A költségvetési szféra egyes ágazatainak hivatalaiban, intézményeiben és szervezeteiben dolgozók beosztás szerinti alapbérének emeléséről*”. Uo., 527.

¹⁰³ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2003. január 16-i, 31. számú határozata „*Az iskolabuszprogram jóváhagyásáról*”. Uo., 495.

naponta ingázásra lakhelye és tanintézte között, amely 261 954 gyereket jelentett. Voltak olyan területek, ahol az ingázni kényszerülők 23, s volt, ahol csak 7%-ot tettek ki (erről bővebben ld. a függelék 57. számú táblázatának adatait). Ez a program megrendelést adott az ukrán buszgyáraknak és tervezőknek, mivel három méretben kérték azok elkészítését – 15, 25 és 25-től több férőhellyel.¹⁰⁴

Ugyancsak a fenti, parlamenti határozat stimulálta az elnök 2001 októberében kiadott rendeletét, melyben a kormányt megbízta:

1. a „*Tanár*” állami program kidolgozásával, mely a pedagógusok szakmai munkája feltételeinek javítását célozta meg;
2. az iskolán kívüli gyermekintézmények munkafeltételeinek javításával;
3. az informatizálás nemzeti programjának kidolgozásával, az internet-hozzáférés megteremtésével minden középiskola számára, illetve a közoktatási szervek egységes informatikai rendszerének kialakításával;¹⁰⁵
4. az utaztatás kérdésének megoldásával;
5. az „*Iskolakönyvtár*” sorozat elindítása szépirodalmi művek kiadása céljából.¹⁰⁶ Az elnöki rendelet 1. pontja, a „*Tanár*” állami programról 2002 márciusában határozott az Anatolij Kinah vezette Miniszteri Kabinet. A tervezet a már elcsépelet s csupán deklaratív vá vált mondattal kezdődött: „*Az oktatás az ukrán állam szociális-gazdasági, szellemi és kulturális fejlődésének prioritási szférája. Az oktatási rendszer kulcsfigurája pedig a tanár*”.¹⁰⁷ A szöveg folytatása igen érdekes, mivel egybecseng a Szovjetunió oktatáspolitikájának egyik legjelentősebb tételével, melyet még Lenin fogalmazott meg: „*A pedagógus tevékenységén keresztül realizálódik az állami politika*”, vagyis az iskola nem lett politika- és/vagy ideológiamentes. A tervezet arra irányult, hogy megoldja a pedagógusok képzésében, szakmai tevékenységében és diploma utáni továbbképzésükben felgyülemlett problémákat. Céljául és főbb feladatának az oktatási rendszernek a korszerű informatikai-technológiai társadalomnak megfelelő modernizációját, a pedagógusoknak a társadalomban való szociális helyzetének javítását tűzték ki. A programot a 2012-es évig tervezték, az oktatásnak a 12-éves rendszerére való átállással, három szakaszban: 2002–2005, 2006–2010 és 2011–2012-es években. A program finanszírozási tervében megfigyelhető, hogy csak 2005-ig számolt a befektetések növelésével, majd a 2006-os évtől fokozatosan csökkenteni szándékozott a programra szánt pénzüsszegeket¹⁰⁸ (a pontos adatokat erről ld. a függelék az 12. számú táblázatában).

¹⁰⁴ Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003. с.495-502.

¹⁰⁵ A közoktatási szervek egységes informatikai rendszerbe való kapcsolását már az 1993-as „Oktatás (a XXI. sz. Ukrainája)” program előirányozta, de megvalósulása most, a 2013-as évben, zajlik

¹⁰⁶ Ukrajna elnökének 2001. október 9-i, 941. számú rendelete „*Az oktatás fejlődését biztosító pótlólagos intézkedésekről Ukrainában*”. In Загальна середня освіта, Ч.І, 2003. с.413-416.

¹⁰⁷ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2002. március 28-i, 379. sorszámú határozata „*A 'Tanár' állami tervezet*”. In Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003. с.451.

¹⁰⁸ Уо., 455.

2001 nyarán egy újabb stratégiai dokumentum tervezete készült el – *Az oktatás fejlődésének nemzeti doktrínája* címmel.¹⁰⁹ Az ukrán oktatási szakemberek közül voltak olyanok, akik a megjelent tervezetet nagyon sok kritikával illették, mondván, annak szövege nagyban másolta az 1993-ban kiadott „Oktatás” programot, sőt sok esetben újabb visszalépéseket is tartalmazott az előbbi koncepcióhoz képest: nem lett konkrétabb, ellenkezőleg – még nagyobb általánosságokban fogalmazott és sok helyen összefüggéstelen volt – illetve leíró-teoretikus jelleget hordozott.¹¹⁰ 2001. június 1-jén Lvivben, Zubrickij M. a Lvivi Állami Egyetem rektorhelyettese, az ukrán oktatás nemzeti doktrínájának társadalmi vitáján felszólalva összehasonlította az ukrán tervezetet az Orosz Föderáció oktatásról szóló nemzeti tézisekkel. Az összevetés során arra a következtetésre jutott, hogy a készülő ukrán oktatási doktrína nagyon sok helyen egy az egyben másolta az oroszot, mintha nem lettek volna saját gondolataik az ukrán oktatásvezetőknek.¹¹¹ A tervezetből készült programot azonban Kucsma elnök 2002. április 17-én aláírta.¹¹² A terjedelmes, 16 részből álló okmány végül is mellőzi a konkrétumokat, csak általános megfogalmazásokat tartalmazó dokumentum lett, amely az oktatás és nevelés nemzeti jellegét, illetve a nyelvi oktatás stratégiáját helyezte előtérbe. Utóbbi nyelvi oktatás alatt azt értette, hogy Ukrajna állampolgárainak kötelező az államnyelv elsajátítása, lehetséges az anyanyelv (nemzetiségi) bírása, és legalább egy idegen nyelv gyakorlatban való elsajátítása.

A közoktatási intézmények 1991 után kialakult széleskörű autonómiáját az állam 1999 után, mint arról fent már volt szó, fokozatosan kezdte visszaszorítani, amelyet számtalan, újonnan elfogadott rendelet mutat. Miután 2000-ben, első olvasatban elfogadták „A felsőoktatásról” szóló törvényt, már megfigyelhető volt a magántulajdonú felsőoktatási intézmények és kihelyezett részlegek számának a növekedése. Ugyanekkor az állami finanszírozású felsőoktatási intézményekben a hallgatói helyek 30–50%-át fizetetté alakították át. A felsőfokú oklevél megszerzése egyre inkább kiváltsággá vált. Részben ennek kiküszöbölésére határozott a Miniszteri Kabinet 2000 májusában a diákhitel létrehozásáról.¹¹³ A Jusczenko vezette kormány megfogalmazásában kölcsönt az igényelhetett, aki sikeresen felvételizett Ukrajna területén működő valamely felsőoktatási intézménybe és nem töltötte be még a 28. életévét. A diákhitelt 3%-os évi kamattal 15 évre szándékozták adni, melynek visszafizetését a kívánt oklevél megszerzése utáni 12 hónap elteltével kellett megkezdeni, s aztán minden évben a felvett összeg 1/15-ét fizetni. Kitétel volt még, hogy csak az alapképzésben és első diploma megszerzéséhez lehetett igényelni az állami kölcsönt.

¹⁰⁹ Національна Доктрина розвитку освіти. Проект // *Освіта України*, 2001, №29, 18 липня.

¹¹⁰ Луковенко–Коловицькова–Нікітін–Якушик 2002. с. 39.

¹¹¹ Уо., 40-41.

¹¹² Ukrajna elnökének 2002. április 17-i, 347. sorszámú rendelete „Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája”. In *Загальна середня освіта*, Ч.І, 2003. с.349-366.

¹¹³ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2000. május 27-i, 844. rendelete „A fiatal állampolgárok számára különböző oktatási formájú és tulajdonú felsőoktatási intézményekben való végzettség megszerzéséhez nyújtandó kedvezményes hosszú lejáratú kölcsön rendjéről”. Уо., 249-250.

Az intézményi autonómia, illetve az állam látóköréből kikerülő magánintézményi rendszer „kordában tartására” 2001. november 29-én Ukrajna Miniszteri Kabinetje újra felállította az oktatás állami felügyeletének központi rendszerét.¹¹⁴ Ez az új határozat is visszalépés volt az 1992. szeptember 17-i 539. és az 1997. január 30-i 110. kormányrendeletekhez képest, melyeket hatálytalanított. A Szovjetunióhoz hasonló központi Állami Tanfelügyelőség elsődleges feladataul a tanintézmények munkájának állami kontrollját tűzte ki, függetlenül azok alárendeltségétől és tulajdonformájától. Feladata volt még ellenőrizni az ország alkotmányának, törvényeinek és jogi szabályozásainak betartását, az ukrán és nemzeti kisebbségek nyelvének használatát; a közoktatási szervek munkájának ellenőrzése, *hogyan valósítják meg az állami politikát az oktatási szférában* (a kiemelés a szerzőtől származik); szakmai minősítést adni az oktatási intézmények munkájáról. Az szigorú és állandóan változó, sokszor teljesíthetetlen feltételeket állító állami felügyelőség tevékenysége következtében, a 2004–2008 közötti időszakban látványosan lecsökkent a megfelelő pedagógusi gárda és infrastruktúra nélkül működő, de nagyon sok tandíjat beszedő és a diplomákat futószalagon kiállító felsőoktatási intézmények száma. Ez akár örvendetes is lehetne, ha közben a középfokú oktatás nem süllyedt volna vissza a parancsuralmi rendszer szintjére, megvonva minden szakmai és intézményi kezdeményezést tőlük. Pedig az 1990-es évek közepétől jellemző tanárihiány folyamatos volt, s a 2001/02-es tanévben is 8400 pedagógusi hely volt betöltetlen, amiből 5500 faluhelyen – a legtöbb a Donyeci, Herszoni, Harkovi, Dnyipropetrovszki, Zaporizsjai megyékben, illetve a Krími Autonóm Köztársaságban volt.¹¹⁵ Még mindig katasztrofális volt az iskolák ellátottsága, például:

- országos szinten taneszközökkel 22,9%-ban voltak ellátva;
- a fizika, biológia, kémia laboratóriumi munkák 6–9%-át tudták csak elvégezni felszerelés hiánya miatt;
- az iskolák 10%-ának volt korszerű számítástechnikai osztálya, falun ez az arány 4,7%;
- a szükséges tankönyvek 49%-át tudták csak kiadni;
- s 2002. augusztus 14-i adatok szerint 6,7 millió hrivnya tartozása volt az államnak a pedagógusok felé, ami országos szinten csak 0,02 havi bért jelentett, ám 2-3 havit a Szumi, Ivano-Frankivszki, Csernihivi megyékben.¹¹⁶

A komor állapotok mellett az 1991–2002 közötti nemzetközi tanulói tantárgyi olimpiákon Ukrajna tanulói 177 érmet gyűjtöttek be, amiből 26 arany, 69 ezüst és 82 bronzérem volt. Ezekből a 2002-es évben 5 arany, 8 ezüst, 8 bronz gyűlt be.¹¹⁷ A 12 éves oktatási rendre való áttérés miatt pedig, új tankönyvet kellett

¹¹⁴ „Az oktatási intézmények állami felügyeletéről”. Uo., 436-440.

¹¹⁵ Про підсумки 2001/02 навчального року та завдання на новий рік // *ІЗМОМ України*, 2002. №20. с. 6.

¹¹⁶ Uo., 8.

¹¹⁷ Uo., 4.

létrehozni elsősorban az elemi iskolák számára. Tankönyvírási pályázatot hirdettek, s a belőlük születő könyveket már csak a próbatanítási pozitív visszajelzések után minősítették taneszközzé.¹¹⁸

A már ismertetett, 1991. május 22-én elfogadott állami tervezet, mely az ukrán nyelv és más nemzetiségi nyelvek fejlesztéséről szolt az USZSZK-ban a 2000-ig terjedő időszakra, mint az időhatára is mutatja, lejárt. Ebben a kérésben az ezután beterjesztett és/vagy elfogadott rendeletek azonban már csak az ukrán nyelv fejlődéséről írtak, a nemzetiségek nyelvének fejlesztési lehetőségei – úgy tűnik – lekerült a kormány feladatlistájáról. Kucsma elnök 2000. november 9-én kelt 1216. számú határozatával létrehozta a Tarasz Sevcsenko-ösztöndíjat, melyet a középfokú általánosan képző intézmények tanulói kaphattak meg. Az egy évre folyósított ösztöndíjat annak ítélték oda, aki kimagasló teljesítményt nyújtott az ukrán nyelv és irodalom tanulásában.¹¹⁹ Az ösztöndíj mértékéről a kormány 2000 decemberében határozott.¹²⁰

Miközben az oktatáspolitikában a parancsuralmi rendszerre jellemző visszarendeződések jelei mutatkoztak, a hatalmi harcok következtében a kormánypolitika fokozatosan jobbra tolódott, s a nacionalizmus jeleit kezdte mutatni. Ebben a szellemben született 2003 októberében a Viktor Janukovics vezette kormány határozata, amely az ukrán nyelv fejlesztéséről és használatáról szolt.¹²¹ A program általános bevezetőjének második bekezdése ezt írta: „Az államépítés folyamatában az ukrán nyelvnek kiemelkedő szerepe van, mégis az utóbbi időben nem biztosított annak megfelelő fejlesztése. Ezért sürgetően fontos olyan célirányos intézkedések elindítása, melyek biztosítják majd az ukrán nyelvnek a médiákban, a kultúrában, az oktatásban és tudományban, az informatikában és a reklámban való széleskörű használatát”. E rész utolsó bekezdése pedig megállapítja, hogy „a nyelvi kérdés következetes megoldása, az ukrán nyelv állami státuszának megerősítése serkenteni fogja a tehetős és demokratikus Ukrajna felépítését”. A program céljául és főbb feladatául az alábbiakat tűzték ki:

- az ukrán nyelv állami státuszának további erősítése;
- az ukrán nyelv használatának a társadalom minden szférájára történő kiterjesztése;
- serkenteni az ukrán nyelv minél mélyebb és jobb megtanulását;
- megfelelő állapotokat teremteni Ukrajna nemzetiségi kisebbségekhez tartozó állampolgárai számára az ukrán nyelv tanulásához;

¹¹⁸ ІЗМОН України, 2002. №20. c. 20-32.

¹¹⁹ „A középfokú általánosan képző intézmények tanulói számára létrehozott Tarasz Sevcsenko-ösztöndíj odaítélésének rendjéről”. In ІЗМОН України, 2002. №20. c. 402.

¹²⁰ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2000. december 13-i, 1824. számú rendelete „A középfokú általánosan képző intézmények tanulói számára létrehozott Tarasz Sevcsenko-ösztöndíj mértékéről”. In Загальна середня освіта, Ч.І, 2003. c.391.

¹²¹ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2003. október 2-i, 1546. sorszámu határozata „Az ukrán nyelv fejlesztésének és működésének 2004–2010-es évekre szoló állami programja”. In Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003. c.546.

- alapkutatások támogatása a lingvisztikai technológiák körében;
- a szótári készlet fejlesztése, új enciklopédikus és lingvisztikai irodalom létrehozása és kiadása;
- az Ukrajna határain kívül élő ukránok nemzeti-kulturális fejlődésének segítése.¹²²

Az állami program végrehajtását lebontották konkrét intézkedésekre, ahol pontosan jelölték a megbízottak és felelősök körét. Ezen intézkedések közül első helyre került az állami nyelvpolitika koncepciójának kidolgozása, aminek feladatát a Nemzeti Tudományos Akadémia kapta. De itt került górcső alá az is, hogyan lehet jogilag megvalósítani az ukrán nyelvű film, videó és más audiovizuális termékek állami támogatásban részesítését; vagy a televízió és rádióadók nyelvhasználatában az államnyelv betartatása politikájának védelmét; a világhálón ukrán lingvisztikai portálok létrehozását. Határoztak még az iskolai számítástechnika oktatásában az ukrán nyelvre történő áttérésről. Ekkor döntöttek arról is, hogy Szimferopol és Jalta városokban, állami finanszírozásból ukrán nyelvű gimnáziumokat nyitnak, illetve ugyancsak állami támogatásban részesítették a Krímen megjelenő „*Krimszka szvitlica*” című ukrán nyelvű újságot.

Visszalépésnek tekinthető az iskolai kör- és sarokbélyegzők, illetve kiírások szabályozásáról 2004 februárjában megjelent szakminisztériumi rendelet is,¹²³ ugyanis 2004-ig azok ukránul és a tanítás nyelvén voltak megfogalmazva és kivitelezve.¹²⁴ A 2004-es rendelethez csatolt leírásban azonban már az olvasható, hogy minden kiírásnak ukránul kell szerepelnie, esetleg egyidejűleg ukránul és oroszul.¹²⁵ Az orosz leszámítva tehát a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató intézményekről az oktatás nyelvén való kiírások eltűntek.

A Szovjetunióban csak állami ünnepek voltak, amelyeket egyben munkaszüneti napokká is nyilvánítottak. Ukrajnában, az OTM 2004 októberében megjelent módszertani levelében azonban már megkülönböztettek nemzetközi, állami, népi, vallási, szakmai, regionális, családi és iskolai ünnepeket is. *Am ezek közül az állami ünnepek a lényegesek – szól a levél szövege – melyek közül június 28., az alkotmány napja és augusztus 24., a függetlenség napja a legfontosabb.*¹²⁶ *Az állam figyelemmel van az egyházakra is, ezért a karácsonyt, húsvétot és pünkösdöt is munkaszüneti nappá nyilvánította.*¹²⁷ Az iskolai életben az első és utolsó csengő napját, illetve az érettségizők estjét emelte ki.

¹²² Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2003. október 2-i, 1546. sorszámú határozata „*Az ukrán nyelv fejlesztésének és működésének 2004–2010-es évekre szóló állami programja*”. In Загальна середня освіта, Ч. II, 2003. c. 548.

¹²³ Ukrajna Oktatási Minisztériumának 2004. február 17-i, 120. iktatási számú rendelete „*Az általánosan képző oktatási intézmények nevééről, kör- és sarokbélyegzőjéről, illetve kiírásáról*”. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006. c. 227.

¹²⁴ Erről ld. Ukrajna oktatási Minisztériumának 1999. december 22-i, 434. sz. parancsát „*Az általánosan képző oktatási intézmények kör- és sarokbélyegzője, illetve kiírásának követelményeiről*”. In ІЗМО України, 2000. №11. c. 19-20.

¹²⁵ Опис печаток, штампив і вивісок. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006. c. 230-232.

¹²⁶ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2004. október 14-i, 14/18.1-866. számú módszertani levele „*Ukrajna általánosan képző és iskolán kívüli tanintézményeiben levezetendő ünnepek szervezéséről*”. Uo., 416-419.

¹²⁷ A levél nem jelzi, hogy csak az ortodox egyházi ünnepekről van szó, a többi felekezetről nem

2008 decemberében kiadott szakminisztériumi rendelet a Szovjetunióban létrehozott, de Ukrajnában is továbbélő járási és városi didaktikai központok (szobák, termek) feladatait fogalmazta meg újra. Ezek az intézmények az országos tanügyi igazgatás szerkezeti részei, mivel a megyei és járási tanácsok közoktatási osztályainak három nagy egységének – pénzügyi osztály, tanfelügyelők és szakdidaktikusok csoportja – az egyike. A tanfelügyelők feladata lenne az iskolákban folyó oktató-nevelő munka minőségének ellenőrzése, a didaktikai csoportoké pedig a tárgyoktató tanárok és tanítók szaktanácsadással történő ellátása. A didaktikai részlegekre a Szovjetunióban próbálták a haladó, szakmai és tanítási gyakorlattal rendelkező pedagógusokat beemelni. Jelenleg Ukrajnában ez az esetek többségében nem így működik, s gyakran kerülnek oda olyan emberek, akik iskolában soha vagy igen keveset dolgoztak pedagógusi beosztásban, ebből kifolyólag gyakorlati tapasztalatuk hiányos, esetleg nincs is. Ennek következtében az ötévente törvény által előírt intézményi minősítő (itt frontálisnak nevezik) ellenőrzéseken túl, az iskolai dokumentáció és ideológiai kérdések – ukrán állami jelképek és alkotmány iránti tisztelet kialakítása – vizsgálatában merül ki 'munkájuk'.¹²⁸ A 2008-as határozat az iskolák szakmai ellenőrzését fogalmazta meg a didaktikai csoportok legfontosabb feladatául.¹²⁹ Emellett ezek a részlegek lettek megbízva *Az év tanára* országos verseny első fordulójának levezetésével is. Amikor ez a verseny elindult, akkor csak az első helyezettek kapták meg *'Ukrajna érdemes tanára'* címet. Aztán a 2009-es évben lezajlott verseny után az OTM Kollégiuma differenciálta a versenyben részt vettek és öt kategóriában díjazta a benevezett tanárokat:

1. *'Ukrajna érdemes tanára'* címmel;
2. A Miniszteri Kabinet dicsérő oklevelével;
3. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa dicsérő oklevelével;
4. *'Módszerész-tanár'* cím odaítélésével és a soros szakmai minősítés alóli felmentéssel;
5. A soros szakmai minősítés alóli felmentéssel.¹³⁰

Oktatásszervezés és tartalom

Az ukrán oktatásnak az egykori uniós rendszertől való elkülönülése már 1991 tavaszán megindult, amikor az USZSZK oktatási minisztere március 26-án kelt parancsában az 1991/92-es tanév szerkezetéről rendelkezett. A központtól való egyik eltérés a tanév szerkezetében nyilvánult meg, mivel az addigi, az egész Szovjetunió számára megállapított egységes iskolaszüneti napokat ezután

¹²⁸ OROSZ Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989–1999)*. PoliPrint, Ungvár, 2005. 63. (a továbbiakban: OROSZ 2005)

¹²⁹ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. december 8-i, 1119. számú rendelete „*Határozat a járási (városi) módszertani termekről (központokról)*”. In ІЗМОН України, 2009. №13. c.17-25.

¹³⁰ „*Az év tanára–2009 összukrajnai verseny eredményeiről*”. In ІЗМОН України, 2009. №16-17-18. c.3-6.

a köztársaság területén az iskolák a járási közoktatási osztályok beelegyezésével dolgozhatták ki maguk számára – figyelembe véve a helyi sajátosságokat.¹³¹

Az előző részben ismertetett nemzeti oktatási koncepció változtatásokat vont maga után a földrajz tárgyoktatásában, mivel eddig 8. osztályban a Szovjetunió természeti, 9.-ben pedig gazdasági földrajzát tanították. Az 1991/92-es tanévtől ezt a kétéves tárgyat csak a 8.-ban tanulták – a *Szovjetunió földrajza* névvel. A 9. osztályban pedig bevezették Ukrajna földrajzát.¹³²

Az oktatásszervezés egyik kulcskérdése volt a Szovjetunió tankönyveinek nemcsak egyszerű cseréje, hanem ukrán nyelvére való váltása is. Erről 1991 júniusában négy állami szerv, mindegyik más napon, fogadott el határozatot. A rendelet a középiskolák és tanárképző intézmények új tankönyveinek, segédkönyveinek és tanterveinek elkészítésére kiírandó pályázat meghirdetéséről szólt. A pályázatokat az 1991–95 közötti időszakban bonyolították le.¹³³ „Az alkotó intelligencia szélesebb köreinek bevonása céljából” pénzjutalmat tűztek ki:

- a. a legjobb tantervekért 1500, 1000 és 750 rubelt,
- b. a legjobb tankönyvekért és segédkönyvekért pedig 10, 7 és 4 ezer rubelt.

Azon tan- vagy segédkönyv kéziratának szerzői, akik nem részesültek jutalomban, de a pályázati bizottság jónak, használhatónak ítélte munkájukat, a bizottság javaslatai szerint, átdolgozás után 1500 rubel jutalomban részesültek és kísérleti tankönyv lett kéziratukból. Az iskolai tankönyvek kéziratának befejezésére a szerzők három hónap alkotói szabadságot kaptak, miközben bérüket felszámolták a Szovjetunió Minisztertanácsa 1988. november 28-án kelt 2373. számú rendelete alapján. A tanárképző intézmények számára készülő tankönyvek kéziratai befejezésére a Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériuma és a Szovjetunió Állami Kiadói Bizottságának 1968. február 11-én kelt, 61/42. számú határozata 2.8 pontja alapján ítéltek meg az alkotói szabadságot. Mint látható, a Szovjetunió jogfolytonossága igen sok helyen tetten érhető volt az ukrán oktatásirányításban. A rendelet 1. számú mellékletében ukrán és orosz nyelvű tankönyveket soroltak fel az 1–4. osztályok számára – ábécéskönyv, anyanyelv és olvasókönyv, ukrán és orosz nyelv, illetve olvasókönyv, matematika, ember és környezet tárgyakból. Ugyancsak új tankönyveket szándékoztak készíteni az 5–11. osztályokra ukrán és orosz nyelvből és irodalomból, illetve ezeken kívül az 5. osztály számára „*Elbeszélések Ukrajna történetéből*”, 6.-ra új ókor tankönyvet, 7–11.-re új Ukrajna történetét, 9.-re Ukrajna földrajzát, 8–11. osztályokra

¹³¹ BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ–OROSZ 2001, 19–20.

¹³² „A földrajz oktatásáról az 1991/92-es tanévben. Módszertani ajánlások”. In I3MHO YPCP, 1991, №17-18. c. 51–60.

¹³³ Az USZSZK Közoktatási Minisztériumának 1991. június 19-i, 6/40-p, a Felső és Középfokú Szakmai Oktatási Minisztérium 1991. június 26-i, 7-3/210, az USZSZK Sajtóért Felelős Állami Bizottsága 1991. június 12-i, 3/n.5, illetve az USZSZK TA Elnökségének Kollégiuma 1991. június 16-i, 193. számú közös rendelete „A köztársaság általánosan képző iskolái és tanárképző intézményei számára írandó új tankönyvek, segédkönyvek és tantervek elkészítésére kiírandó pályázat levezetéséről”. In I3MHO YPCP, 1991. №21. c.3–5.

Ember és társadalmat. Ugyanezekből kellett a tanterveket is elkészíteni. A pályázat meghirdetése után be kellett jelentkezni arra, s a tantervek kéziratait ettől számítva hat, a tankönyveket 12 hónap után kellett beküldeni.¹³⁴

Ugyancsak az elkülönülés szándékát mutatta az 1991. december 12-i miniszteri rendelet, ami a köztársasági, iskolán kívüli gyermekintézmények átnevezéséről döntött. Az oktatásról szóló törvény alapján, a nemzeti jelleg megadása céljából, a fiatal természetbúvárok központjainak új elnevezése *A tanulóifjúság ukrán állami ökológiai-természetkutató központja* lett, míg a fiatal turisták központját - *A tanulóifjúság ukrán állami turizmus és honismereti központjává*, a fiatal technikusok központját pedig *A tehetséges tanulóifjúság ukrán állami tudományos-technikai központjává* nevezték át.¹³⁵

Az 1991/92-es tanév zárásáról és a vizsgákról *Taranenko V. J* miniszterhelyettes által aláírt határozat rendelkezett: a 9. osztályt végzettek négy vizsgát voltak kötelesek tenni – anyanyelvből (tollbamondás vagy tartalomírás formájában), irodalom (szóbeli), matematika (algebra vagy mértan, írásbeli) és egy választott szóbelit. Az érettségizőknek – anyanyelvből tollbamondás, irodalomból szóbeli, Ukrajna történetéből szóbeli, matematikából írásbeli és két választott szóbeli (világirodalom, fizika, biológia, idegen nyelv) vizsgán kellett átesniük.¹³⁶

Az önállóság második, 1992/93-as tanévében egy sor oktatástartalmi és szerkezeti változtatás bevezetésére került sor:

- közzétették az általános oktatást végző intézmények normatív-jogi dokumentációjának listáját, külön az általánosan képző iskolák, a gimnáziumok, líceumok és magániskolák számára.¹³⁷
- Az ukrán iskolákban bevezették '*A világ népeinek irodalma*' tárgyat,¹³⁸ s a szakminisztérium azt javasolta, hogy a tanítandó művek 60%-a a világ, 25%-a az orosz, 15%-a pedig a FÁK többi népeinek irodalmából kerüljön ki. Azt is célszerűnek tartották, hogy az orosz irodalmat az eredeti nyelven tanulják az ukrán iskolákban is.¹³⁹
- Ugyanettől a tanévtől kötelezően bevezették az 5. osztály számára a '*Szülőföldem*' nevű tárgyat a természetrajz helyett, s így ez lett a földrajzhoz átvezető, bevezető tantárgy.¹⁴⁰

¹³⁴ „Rendelet az Ukrán SZSZK általánosan képző iskolái és tanárképző intézményei számára írandó új tankönyvek, segédkönyvek és tantervek elkészítésére kiírt pályázat levezetésének feltételeiről”. In ІЗМНО УРСР, 1991. №21. c.13.

¹³⁵ Az USZSZK Közoktatási Minisztériumának 1991. december 12-i, 209. számú rendelete „*A köztársasági, iskolán kívüli gyermekintézmények átnevezéséről*”. In ІЗМО України, 1992. №2. c. 31.

¹³⁶ 1991. december 12-i, 1/9-476. sorszámú rendelet „*A vizsgák levezetéséről Ukrajna általánosan képző iskoláiban az 1991/92-es tanévben*”. In ІЗМНО УРСР, 1992. №1. c.3-5.

¹³⁷ Az USZSZK Közoktatási Minisztériuma 1992. július 20-i, 74. számú rendelete „*Az általános oktatónivelő intézmények normatív-jogi dokumentációjáról*”. In ІЗМО України, 1992. №15-16. c. 3-32.

¹³⁸ *ІЗМО України*, 1992. №13.

¹³⁹ Az USZSZK Közoktatási Minisztériumának 1992. szeptember 27-i, 1/9-129. számú rendelete, In *ІЗМО України*, 1992. №21. c. 4.

¹⁴⁰ Методика – додаток до газети *Освіта* за 13 березня 1992 р.

- *A jogi alapismeretek tárgyat 'Az ukrán állam és jog alapjaira' cserélték.*¹⁴¹
- A középszintű oktatási intézmények 10–11. osztályaiban a fiúk számára bevezették a behívás előtti katonai felkészítést, a lányoknak pedig az egészségügyi felkészítést heti 1-1 órában, illetve a polgári védelmet együtt tartották havonta egyszer számukra. A tanév végén a fiúknak hat nap (35 óra) terepgyakorlat is kötelező volt védelmi és sport céllal.¹⁴²
- Az 1992 decemberében a szakminisztérium felhívta az illetékesek figyelmét arra, hogy a következő tanévtől szándékszik bevezetni az idegen nyelv oktatását az elemi osztályokban.¹⁴³
- Ugyanekkor közzétették azt a tantervi tervezetet, mely a 2. osztálytól kezdve építette fel az idegen nyelv oktatását angol, német, francia és spanyol nyelvekből.¹⁴⁴

Ezzel egy időben azt a koncepciótervezetet is közzétették, mely az irodalomoktatás szerkezeti váltását tartalmazta. A Szovjetunió általános képzésű iskoláiban volt az anyanyelv és a hozzá tartozó irodalom, meg az orosz nyelv és irodalom. Az ukrán oktatásirányítás ezt hiányosnak tartotta, változtatni óhajtott ezen, s az indoklását két érveléssel támasztotta alá: az egyik, miszerint ha minden marad a régiben, az ukrán iskolások csak saját népük irodalmával fognak megismerkedni, ami nemzeti izolációhoz vezethet, miközben nem ismerkednek meg a világirodalom kiemelkedő alkotásaival, s ugyanabba a hibába esnek, mint a Szovjetunió, ahol csak az orosz irodalmat oktatták. A másik okot abban látták, hogy az ország területén élő nem ukrán iskolákban tanulóknak nem lehet ugyanazt a követelményt állítani, mint az ukránoknak. Ezért úgy vélték, az ukrán állampolgároknak legalább három nyelvet kellene bírniuk: az államit, egy világnyelvet, s egyet az Ukrajnában élő népekből. Az elképzelést a következőképpen öntötték formába az ukrán iskolák számára az irodalomoktatás terén:

1. anyanyelvű irodalom és népismeret;
2. világirodalom;
3. egy nyelv konkrét irodalma, ami a világnyelvek közül oktatottat második nyelvé, illetve Ukrajna népeinek valamely harmadik nyelvévé lenne.

A nemzetiségek nyelvén oktató iskolákban az irodalomtanítás a következőképpen alakult volna:

1. anyanyelvű irodalom;
2. ukrán irodalom;
3. világirodalom.¹⁴⁵

¹⁴¹ *ІЗМО України*, 1992. №15-16. с. 37-50.

¹⁴² Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл України на 1992/93 навчальний рік // *ІЗМО України*, 1992, №9-10. травень, с. 4.

¹⁴³ Про запровадження навчання іноземної мови в початкових класах загальноосвітніх шкіл // *ІЗМО України*, 1992, №24. с. 15-16.

¹⁴⁴ Програма з іноземної мови для початкової школи // *ІЗМО України*, 1992, №24. с. 17-24.

¹⁴⁵ Концепція літературної освіти. Єдність національної гуманітарної освіти в поліетнічних умовах України // *ІЗМО України*, 1992, №24. с. 24-26.

1993/94-es tanévre az OM 1993 januárjában engedélyezte a fent javasolt forma bevezetését.¹⁴⁶ Ám a tervezet véglegesítése sajnos nem történt meg. A *polietnikus* Ukrajnában – ahogy a tervezet szerzői fogalmaztak – a javaslat harmadik elemének bevezetése csak egyes ukrán tannyelvű iskolákban valósult meg, a nemzetiségiekben pedig egyáltalán nem. Ennek eredményeképpen, míg az ukrán iskolákban külön tantárgyként és óraszámban oktatják a világirodalmat, addig a nemzetiségiekben a világirodalmat az anyanyelvű irodalom óráin, annak terhére kell megoldani, de nem emelt óraszámban. Ami annyit jelent, hogy saját irodalmuk kevesebbet ér, mint az ukránoké, mert azt külön tanulják.

Ukrajnában a tankönyveket a tanulók, akár a Szovjetunió utolsó évtizedében, ingyen kapták használatra az iskolai könyvből egészen 1996-ig, mivel 1996 augusztusában a Miniszteri Kabinet elrendelte az iskolai tankönyvek használatáért történő díjfizetés bevezetését.¹⁴⁷ Az Oktatási Minisztérium két hónap múlva tette közzé erről rendeletét, amelyet a pénzügyminiszter helyettese és a takarékbank vezetője is jóváhagyott.¹⁴⁸ A kormányrendelet 1996. szeptember 1-jétől vezette be a tankönyvek hivatalosan megállapított ára utáni 20% használati díj beszedését. A használati díj fizetése alól felmentést kaptak az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekek, a szanatóriumi és a speciális iskola-internátusokban tanuló szellemi és testi fogyatékos gyerekek, illetve az szociális állami segélyben részesülő családok gyerekei is. A fizetést évente egyszer kellett megejteni, minden év október 1-jéig (1996-ban december 1-jéig) a takarékbank fiókjainál. A befizetés alkalmával, banki átutalás címén is kellett a szülőknek fizetni, aminek mértékét a bank határozta meg. A megadott számlán összegyűlt pénzt október 20-ig kellett a közoktatási szervezeteknek átutalniuk a Minisztérium számlájára. A minisztérium pedig azt ígérte, hogy a befolyt összeget tankönyvelő-állításra fogja használni. A befizetések egy könyvnél, az esetek többségében, egy hrivnya alatt maradtak, ám egy tanuló 6 és 12 darab közötti tankönyvvel rendelkezett, s ezek után kellett fizetni a használati díjat. A nemzetiségi iskolákban tanulók számára azonban ez lényegesen magasabb összeget jelentett, mivel a számukra kiadott tankönyvek átlagosan 8–10-szer drágábbak voltak, mint az államnyelvűek, így azok 20%-os díja az államnyelvű könyvek 100%-os árának felelt meg. Ezt az összeget kellett megszorozni 12-vel.¹⁴⁹ 2002-ben 47 parlamenti képviselő – a szülők által írt kérvények és feljegyzések alapján – az alkotmánybírósághoz fordult, mondván, a kormányhatározat ellentmond

¹⁴⁶ Ukrajna Oktatási Minisztériumának 1993. január 28-án kelt 1/9-11. számú módszertani körlevele „Про вивчення мов та літератур у навчальних закладах України” // *ІЗМО України*, 1993, №5. c. 12-13.

¹⁴⁷ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1996. augusztus 31-i, 1031. számú rendelete „A tankönyvhasználatért való fizetés bevezetése az általánosan képző iskolákban”. In *Зібрання постанов Уряду Країни*, 1996 р., №17, с.474.

¹⁴⁸ Ukrajna Oktatási Minisztériumának 1996. október 14-i rendelete „Az általánosan képző iskolák tankönyveinek használatáért való fizetés rendjéről szóló útmutatás”. In *ІЗМО України*, 1996, №24. c. 14-17.

¹⁴⁹ Erről bővebben ld. SZAMBOROVSKYNE NAGY Ibolya: A történelemoktatás jelenlegi helyzete Ukrajnában (Eredmények és problémák, rövid kitekintéssel a jövőre). In *Történelempedagógiai füzetek* №15, Bp., 2003. 128.

Ukrajna alkotmánya 24. cikkely, 2. bekezdésének és az 53. cikkelynek is, ami a középfokú oktatás teljes ingyenességét garantálja az állampolgárok részére. A beadványban arra is kitértek, hogy a magyar, román, lengyel és más nemzetiségi kisebbségek nyelvén kiadott tankönyvek – mivel kisebb példányszámúak, mint az ukrán – ezért 8–10-szer drágább az áruk, ebből kifolyólag a használati díjuk is tízszerese az államnyelvűeknek. Ez pedig sérti az állampolgársági egyenlőséget, amit pedig az alaptörvény 24. cikkelyének 2. bekezdése garantál. A kormány azzal érvelt, hogy az alkotmány nem rendelkezett pontosan arról, mit ért az „oktatás” fogalom, illetve az „ingyenes oktatás” alatt, a törvények pedig sehol nem írtak a tankönyvek kötelező ingyenességéről, kivéve az 1997-ben kiadott „*Ukrajna helyi önkormányzatairól*” szóló törvény 32. cikkelye. Ekkor Kucsma elnök úgy foglalt állást, hogy a tankönyvek az oktatás elidegeníthetetlen tartozékai, tehát az állam csak a köteleességét teljesíti, ha azt ingyen biztosítja. A Legfelsőbb Tanács az elnökhöz hasonlóan foglalt állást a kérdésben. A vizsgálat után az Alkotmánybíróság 2002 novemberében a 47 parlamenti képviselő értelmezését találta a törvényekkel harmonizálónak, vagyis Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1996-os döntését alkotmányellenesnek ítélte, s a rendeletet hatálytalanította.¹⁵⁰ Az akkor aktuális 2002/03-as tanévben november végére már beszédtek a tankönyvhasználati díjak zömét, s vissza abból senki semmit nem kapott. Egy – akkor – 48 milliós országban ez nem pár száz hrivnyát jelentett. Sem a kormány, sem az adminisztráció vagy a közoktatási szervek nem számoltak el a közvélemény felé, végül is hová került és mire használták el az 1996–2002 között beszédett pénzeket, egyedül az Oktatási Minisztérium által kiadott útmutató 10. pontjának ígérete maradt, hogy tankönyv-előállításra fogják majd használni.

Az előző fejezetben említettük, hogy Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa külön rendeletben határozott a Szovjetunió idejében született egyes törvények ideiglenes továbbéléséről. Az egykori szovjet oktatási rendszer átállítása majdnem egy évtizedet vett igénybe, sőt helyenként még többet. Erről tanúskodik az 1997. július 1-jei minisztériumi utasítás, amely az iskolai osztályfőnöki rendszerről határozott. Az osztályfőnökök jogait és kötelességeit, feladatait és mozgásterét taglaló szabályzat az 1960. november 25-i hasonló rendeletet váltotta fel.¹⁵¹

Az oktatásszerkezetben és tartalomban lényeges változást a kormány 2000. november 16-i határozata hozott, mivel elrendelte az addig 11 éves

¹⁵⁰ Ukrajna Alkotmánybíróságának 2002. november 21-i, 18-rp sorszámú állásfoglalása „*Megfelel-e Ukrajna Alkotmányának Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1996. augusztus 31-i, 1031. számú „A tankönyvhasználatért való fizetés bevezetése az általánosan képző iskolákban” című határozata?*” In Загальна середня освіта, Ч.I, 2003. c.434.

¹⁵¹ Ukrajna Oktatási Minisztériumának 1997. július 1-i, 239. számú parancsa „*A középfokú oktatási intézmények osztályfőnökeiről szóló ideiglenes határozat*”. In ІЗМО України, 1997. №19. c. 8-11.

oktatási rend 12 évesre való váltását.¹⁵² Az elképzelés szerint a 2001/02-es tanévben beiskolázott gyerekek számára a kötelező oktatás már 12 évet fog kitenni, s az átállást három szakaszban hajtják majd végre:

1. 2001. szeptember 1-jétől az elemi iskola szintjén;
2. 2005. szeptember 1-jétől az általános iskola szintjén (5–9. osztályok);
3. 2007-től pedig a gimnáziumokban, líceumokban és kollégiumokban.

Ez a tervezet már közölte az elemi oktatás tartalmának állami szabványát is.¹⁵³

Az Oktatási és Tudományos Minisztérium (OTM) 2000. december 11-i határozata a dicsérő lapok, illetve oklevelekről rendelkezett, mely az 1996. február 6-i, 38. számú szakminisztériumi határozatot érvénytelenítette.¹⁵⁴ Az előző hatálytalanított rendelet szerint a dicsérő lap és oklevél felirata megegyezett a Szovjetunióban használt megfogalmazással – a tanulásban elért kitűnő eredményekért, illetve az egyes tárgyak tanulásában elért kimagasló eredményekért – de ezen kívül tartalmi változás nem történt. Két nappal később, december 13-án a szakminisztérium az arany-, illetve ezüstéremmel való kitüntetésről rendelkezett.¹⁵⁵ Ez az új határozat az 1988. február 3-i, 33. számút váltotta, de ismét tartalmi változás nélkül, mivel az aranyérmes azon érettségizőnek javasolta, akinek a 10–11.(12.) osztályok során csak 10–12-es jegyei voltak a félévkor, év végén, illetve a záróvizsgákon. Az ezüstérmes pedig hasonló feltételek mellett, de két tárgyból 8-nál alacsonyabb jegye volt. Aki magántanulói rendben kapta érettségijét, azt nem lehetett éremre felterjeszteni, illetve a vizsgaátadással emelt jegyért sem járt érem.

Másnap az addig érettségi vizsgának nevezett rendszer elnevezését változtatták meg: a határozat úgy fogalmazott – *a 12 éves oktatásra való áttérés indokolja az addig használt rendszer változtatását, s ezután az összesítő minősítés tartalmát, formáját és idejét is az OTM határozza meg évente.*¹⁵⁶ Ez az újonnan bevezetett minősítés nemcsak az érettségizőket érintette, hanem minden iskolai szintet: 4. osztály végén államnyelvből, olvasásból, matematikából és esetleg anyanyelvből kellett felmérni a gyerekek tudását. A 9. osztályban államnyelv, matematika, földrajz, biológia, idegen nyelv vagy más humán tárgyból, míg a középiskola végén az államnyelv, Ukrajna XX. századi története és három

¹⁵² Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2000. november 16-i, 1717. számú határozata „Az általánosan képző oktatási intézmények új tartalomra, szerkezetre és 12 éves oktatásra való átállásáról”. In *Загальна середня освіта*, Ч. II, 2003. c.308.

¹⁵³ Uo., 310-363.

¹⁵⁴ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2000. december 11-i, 579. számú rendelete 'A tanulásban elért magas teljesítményért' dicsérő lap, illetve 'Az egyes tárgyak tanulásában elért sajátos teljesítményért' dicsérő oklevélről. In *СКИБА–ТЕРЕЩУК* 2006, c. 403-405.

¹⁵⁵ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2000. december 13-i, 584. rendelete 'A tanulásban elért magas eredményekért' aranyérem, illetve 'A tanulásban elért eredményért' ezüstérem létrehozásáról. Uo., 405-408.

¹⁵⁶ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2000. december 14-i, 588. számú rendelete „Határozat az általános középfokú oktatás rendszerében tanulók (neveltek) állami összesítő minősítéséről”. In *СКИБА–ТЕРЕЩУК* 2006, c. 408-415.

választható tantárgyból minősítettek. Az új osztályzási forma mellett 2001 augusztusában, a 12-éves oktatás bevezetése előtt pár nappal adta tudtára a közoktatási dolgozóknak a szakminisztérium, hogy szeptember 1-jétől az addig használt ötös osztályzási rendről áttérnek a 12 pontos értékelésre, ami jelentős felbolydulást váltott ki a pedagógustársadalomból.¹⁵⁷

A Szovjetunió idejében hatályos 34 tanítási hetet eggyel növelték, így az utolsó tanítási nap május 30–31-ig kitolódott, ám az akkor kidolgozott tanév utáni gyakorlati rendet a szakminisztérium visszaállította.¹⁵⁸ Az indoklás szerint azzal a céllal, hogy „a tanulást közelítsék az élethez, segítsék a tanulók szakmai orientációját, aktív munkatevékenységre készítsék fel, illetve hogy bevonják őket a társadalmilag hasznos munkába”. A gyakorlatokat és kirándulásokat az 1–4. osztályokban május 27–31. között 4 napig, az 5–8. és 10.-ben pedig május 31. és június 12. között, 10 napig kellett levezetni. A tanulmányi kirándulások tartalmát és formáját az intézmény vezetősége határozhatta meg, a helyi sajátosságokat figyelembe véve, de a tananyag gyakorlati részének megvalósítására is használhatták tárgyanként, pl. terepgyakorlatok és kísérletek elvégzésére. Ugyancsak ez idő alatt társadalmilag hasznos munkát is végeztethettek a tanulókkal, mint iskolai bútorok és berendezések javítása, könyvfelújítás, órai szemléltetők készítése, természetvédelmi munkák, takarítás. A falusi iskolákban pedig a kísérleti földrészeleken végzett munkát is ebbe a kategóriába sorolták.

2001 májusában a Juscsenko vezette kormány elindította az akkor már rég esedékes iskolai számítógépprogramot. A határozat meghatározatlan rendszer szerint kiválasztott falusi középiskoláknak elsődleges számítógépcsomagot adott, ami átlagban 5+1 (négy tanulói és egy tanári) gépet jelentett.¹⁵⁹ A hároméves programmal az ország falusi középiskoláinak az 1/3-át sikerült modern gépekhez juttatni, amihez egyéves ingyenes internetkapcsolat is járt. Az egy év letelte után a helyi közoktatási szerveknek kellett megoldaniuk a világhálózhoz történő csatlakoztatás problémáját, ám 2008-ig minden iskolának elektronikus levelezési címmel kellett rendelkeznie. Mivel a tervezet igencsak döcögösen indult, a Legfelsőbb Tanács az év június 21-i rendelete sürgette az ország minden középiskolájának (függetlenül elhelyezkedésétől) számítógépekkel való ellátását. Igazából az iskolák komputerrel való ellátása akkor gyorsult fel, mikor 2006-ban a központi érettségi rendszer kiépítését elhatározták, mivel a vizsgára való bejelentkezést az OTM csak elektronikus formában fogadta el.

¹⁵⁷ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Iboya: A történelemtanítás tündöklése és bukása. (Reformok és kísérletek Ukrajnában). In *Közös értékeink. Tanulmánykötet*. Szerk.: Gabóda Béla és Lipcsei Imre. PoliPrint, Ungvári, 2004. 179. (a továbbiakban: SZAMBOROVSKYNÉ NAGY 2004)

¹⁵⁸ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2001. március 7-i, 1/9-97. számú rendelete „Az általánosan képző oktatási intézmények tanulói számára való tanulmányi kirándulások és tanulmányi gyakorlat bevezetésének rendjéről”. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006. c. 370-374.

¹⁵⁹ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2001. május 6-i, 436. számú rendelete „Az általánosan képző intézmények informatizálásának, s a falusi iskolák komputerrel való ellátásának tervezete a 2001-2003-as évekre”. In Загальна середня освіта, Ч. II, 2003. c.426-430.

Az előző fejezetben volt szó róla, hogy 1997-ben külön koncepció készült az iskolai testnevelésről, melyben az addigi heti két óra helyett hármat irányoztak elő. A tervezet javaslata azonban nem került általános bevezetésre, több ok miatt is. Ezért 2001 júliusában, az Ukrán Labdarúgó Szövetséggel kötött szerződés ürügyén az oktatási miniszter „*A testnevelés és sport*” törvény 12. cikkelye alapján 2001. szeptember 1-jétől a harmadik tornaóra helyett a futballóra bevezetését javasolta az iskolai órakeret terhére.¹⁶⁰

2002–03 folyamán zajlott a középiskolai oktatás számára a szakosított jellegű oktatási koncepció kidolgozása, melynek tervezetét a szakminisztérium 2003 májusában adta közre.¹⁶¹ A tervezetet az OTM minimális változtatással 2003. szeptember végén hagyta jóvá,¹⁶² amely elrendelte minden általánosan képző iskola szakosodását valamely műveltségi terület szerint. Az ukrán oktatási törvénykezésben szokatlanul hosszú elméleti és történeti bevezető után a döntés alapvető okát abban fogalmazták meg, hogy a jelen iskolájának egyik kulcsproblémája a differenciálás, vagyis a szakosodás. Ez a dokumentum szerint azt jelentette, hogy középiskolai szinten kevesebb lenne a kötelező tárgy, mint általánosban. A rendelkezésben öt szakosítási irányt jelöltek meg:

- Társadalmi-humán (ami lehet filológiai, történelmi-jogi, közgazdasági);
- Természettudományi-matematikai (kémia, biológia, földrajz, egészségügy, környezet);
- Technológiai (számítástechnika, termelési technológiák, tervezés, menedzsment, közszolgáltatás);
- Művészet-esztétikai (zene, képzőművészet, koreográfia, művészettörténet);
- Sport;
- Univerzális.

A tantárgyi óraelosztásoknál azonban már a filológiai, fizika-matematikai és természettudományi ág külön jelent meg.¹⁶³

Ezzel párhuzamosan folyt az általános és középiskolai oktatás tartalma állami szabványának kidolgozása. 2003 nyarán ennek tervezetét az összeállító intézmények – az Oktatási és Tudományos Minisztérium, Ukrajna Tudományos Akadémiája, illetve a Pedagógiai Tudományok Akadémiája – társadalmi vitára bocsátották. A *Direktor skoli (Iskolaigazgató)* hetilap egy teljes számát szentelte a tervezetnek, s arra buzdította olvasóit, ne szalasszák el az lehetőséget, hogy

¹⁶⁰ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2001. július 23-i, 1/9-264. számú levele „*Az I–III. fokozatú általánosan képző intézményekben a labdarúgás-óra bevezetéséről*”. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006. c.423.

¹⁶¹ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2003. május 30-i, 1/9-273. számú rendelete „Концепція профільного навчання в старшій школі. Проект” // *Освіта України*, №42-43, 10 червня 2003 р., c. 8-9.

¹⁶² Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2003. szeptember 25-i, 10/13. iktatószámú rendelete „*A középiskolai szakosított jellegű oktatás koncepciója*”. In ІЗМОН України, 2003. №24, грудень. c. 3.

¹⁶³ „*A szakosított oktatás koncepciója a középiskolában*”. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006. c.430-440.

részt vehessenek az állami szabvány kialakításában, mondják el véleményüket – tényleg elengedhetetlen-e a gyerekeknek az ukrán labdarúgás történetének ismerete, vagy a lögyakorlat oktatása.¹⁶⁴ Az állami szabvány mellett középpontba került a már 12 éves oktatás rendszerében tanuló gyermekek megterhelése is, mivel az új rendszertől azt várták, 'gyermekközpontúbb' lesz, s nem csak a ráhatás objektumát látják ezután a tanulóknban, hanem figyelembe veszik a 6–10 évesek érdeklődési körét, igényeit, dinamikus belső lelki fejlődésüket. Ehelyett minden maradt a régiben, csak a külsőségeket, a hangzatos jelszavakat festették át és cserélték le.¹⁶⁵

Fontos kérdést érintett az oktatásszervezés szempontjából a szakminisztérium 2004. július végi szaktermi rendszerről hozott rendelete. „*Az optimális oktatói-nevelői munka elengedhetetlen feltétele, hogy szaktárgyanként a legkorszerűbb berendezésekkel és eszközökkel ellátott szakterem álljanak rendelkezésre*” – fogalmazott az utasítás, s hét részben taglalta, mit is kell(ene) tartalmaznia a szakteremnek. Ezek a pontos leírások – szék- és padméret, tábla formája, színe és mérete, szekrények elhelyezése, mérete, formája – meglepő pontossággal követik a Szovjetunió Oktatási Minisztériuma 1963. május 7-i rendeletének tartalmát. Akad azonban kivétel az ukrán rendeletben – itt a berendezések felsorolásában az első helyen az állami szimbólumok állnak.¹⁶⁶

Bár a felsőoktatásra vonatkozott elsődlegesen, mégis a középszintű oktatás szervezését is érintette, s jelentős kihatással volt a nemzetiségi nyelveken oktató iskolákra is a tény, hogy Ukrajna 2005. május 19-én aláírta a bolognainak nevezett nyilatkozatot, vagyis csatlakozási szándékát az egységes európai oktatási térséghez. Kucsma elnök 2005. július 4-én, 1013. számú „*Az ukrainai oktatás működését és fejlődését biztosító elengedhetetlen intézkedésekről*” rendeletében utasította a kormányt, hogy a középfokú oktatás minőségének emelésére, a felsőoktatáshoz való egyenlő hozzájutás, illetve Ukrajnának az európai oktatási térséghez való integrálása céljából dolgozza ki a független értékelés és ellenőrzés rendszerét az oktatás számára. A kérdésben végül 2005 decemberében született kormányhatározat, amelynek hatására Kijevben létrehozták *Az oktatásminőség értékelésének ukrán központját*, s nyolc regionális részlegét: Vinnicában, Dnyipropetrovszkban, Donyeckben, Ivano-Frankivszkban, Odesszában, Szimferopolban és Harkivban.¹⁶⁷ Ezekben a központokban azon érettségiző tanulók tudásának mérését tervezték, akik a felsőoktatásban kívántak továbblépni. Az emelt szintű érettséginek is nevezett teszt kiváltotta az addigi hagyományos,

¹⁶⁴ Державні стандарти базової і повної середньої освіти. Проект // *Директор школи*, 2003, №6-7, лютий. Спецвипуск.

¹⁶⁵ Єрмаков Іван. 12-річна школа у контексті життєтворчості особистості // *Директор школи*, 2004, №13, квітень. с. 6-8.

¹⁶⁶ Україна Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2004. július 20-i, 601. számú rendelete „*Határozat az általánosan képző oktatási intézmények szaktermeiről*”. In СКИБА–ТЕРЕЩУК 2006. с.464-474.

¹⁶⁷ A miniszteri kabinet 2005. december 31-i, 1312. sorszámú határozata „*Az oktatás minőségének külső független értékelése és ellenőrzése bevezetéséhez elengedhetetlen intézkedésekről*”. Уо., 245-250.

tételek alapján való vizsgát, illetve egyben felvételi is volt a felsőoktatásba. Pozitívumát úgy határozták meg, hogy így az ország egész területén ugyanazt a követelményt állítják minden felvételizni szándékozó elé, s az egyetemek és főiskolák ezentúl nem saját kényük-kedvük (szempontjaik) szerint fognak válogatni a felvételizők közül. Ez a rendelet végeredményben a felsőoktatási intézmények addig sem igen széles autonómiáját csonkította, illetve az OTM már addig is nagyfokú monopóliumát erősítette az oktatás felső szintjén is. Végül az OTM 2006. január 21-én, 30. számú határozatában rendelkezett arról, hogy a 2005/06-os tanév végén, a felsőoktatásba lépni óhajtó érettségizőknek egy része – saját akaratából – a függetlennek elnevezett vizsgaközpontokban próbáljon számot adni tudásáról. A szakminisztérium megyéknként pontos tanulói létszámra lebontva írta elő, mennyien jelentkezzenek saját akaratukból a próbatesztekre (az elosztást lásd a függelék 11. számú táblázatában). Tantárgyak szerint államnyelvre, történelemre, biológiára, földrajzra, fizikára, kémiára, gazdaságtanra és matematikára lehetett bejelentkezni. Amennyiben a végzős tanuló kérte, akkor ezt az emelt szintű teszten elért jegyét érettséginek és felvételinek is kötelesek voltak beszámítani az érintett intézmények. Ha viszont a hagyományos módon letett iskolai érettségi vizsgajegyéhez ragaszkodott – mely jobb volt –, akkor azt kellett beírni. Ám a következő 2007/08-as tanévben már minden felsőoktatási intézménybe továbbtanulni vágyó érettségiző számára kötelezővé vált a külső, függetlennek nevezett vizsgaközpontokban történő tesztelés államnyelvből. Az itt szerzett érettségi bizonyítvány, amit *szertifikátnak* neveznek, csak egy évig volt érvényes. Amennyiben tehát valaki az emelt szintű vizsga letételének évében nem jutott be, vagy valami más okból kifolyólag nem lett egyetlen felsőoktatású intézmény hallgatója sem, akkor a következő évben újra kellett vizsgáznia, ha felvételizni akart. Akik viszont nem akartak egyetemen vagy főiskolán továbbtanulni, azok államnyelvből és irodalomból, matematikából vagy Ukrajna XX. századi történetéből, illetve még három választott tárgyból tettek vizsgát iskolájukban a hagyományos tételek szerint, szóban.

Az első éven csak államnyelvből és irodalomból volt kötelező minden továbbtanulni szándékozónak a vizsgaközpontban tesztet írni, a többi tárgyat iskolájában tehette le. A 2008/09-es tanévben, az Oktatási és Tudományos Minisztérium elrendelte, hogy az érettségire készülő osztályokban a tárgyaktatást május 1-jéig teljesen be kellett fejezni.¹⁶⁸ Az állami komponens anyagát pedig sűrített formában kellett átadni.¹⁶⁹ Ekkor már az ukrán nyelv mellé abból a tárgyból is tesztet kellett írni, amilyen szakirányba készült a tanuló felvételizni, de a többit

¹⁶⁸ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. szeptember 12-i, 848. számú rendelete „A 2008/09-es tanév oktatási folyamata szervezésének változtatásáról az általánosan képző oktatási intézmények 11. (12.) osztályának végzősei számára”. In ІЗМОН України, 2008. №25-26-27. c.96.

¹⁶⁹ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. szeptember 17-i, 1/9-599. számú módszertani levele „Методичні рекомендації щодо уцілення вивчення навчального матеріалу предметів інваріантної складової навчального плану в 11(12) класах загальноосвітніх навчальних закладах в 2008/09 навчальному році” // ІЗМОН України, 2008, №31-32-33. листопад, c.60-81.

még mindig letehetett iskolájában is.¹⁷⁰ A vizsgatesztek megírásának naptári elosztását már 2008 októberében határozatban rögzítette az OTM.¹⁷¹ A munkaírásának idején folyó, 2009/10-es tanévre a szakminisztérium eltörölte az érettségi vizsgákat a felvételizni nem szándékozó végzősök számára, s az érettségi minősítés három év végi dolgozattal lett megoldva. Az államnyelv tartalomírás formájában kötelező lett mindenki számára; a matematika csak az univerzális, természettudományi-matematikai, közgazdasági, számítástechnika-technológiai szakirányú iskolák számára volt kötelező, ahol nem kevesebb, mint heti 4 a matematikaórák száma. Az Ukrajna története pedig a filológiai, társadalomtudományi-humán, művészi-esztétikai, valamint a sport szakirányú intézmények végzősei számára lett kötelező, a harmadik vizsgatárgyat a tanulók választhatták ki. Az általános iskolai szintet jelentő 9. osztály végén azonban megmaradtak a vizsgák öt tárgyból: ukrán nyelv, matematika, földrajz, biológia és egy, a tanulók által választott humán tantárgy.¹⁷²

A Kucsma elnök által 1999. május 13-án aláírt 651-XIV. számú *Az általános középfokú oktatásról* szóló törvény azon részeit, melyek a középiskolai oktatás időtartalmát tizenkét évben határozták meg, a 2010. július 6-án keltezett törvény felülírta, s így a teljes középiskolai képzés újra tizenegy éves lett, amiből a 10–11. osztályok képezik a középszintet.¹⁷³ A rendelet nem engedélyezte, hogy azon osztályok, akik a 12 éves oktatású rendszerben kezdték el tanulmányaikat, abban is fejezzék be.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Ukrajna OTM 2009. január 30-i, 1/9-73. iktatószámú módszertani levele «*Про порядок закінчення навчального року та проведення державної підсумкової атестації у загальноосвітніх навчальних закладах в 2008/09 навчальному році*» // ІЗМОН України, 2009, №4-5-6. c. 14-15.

¹⁷¹ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. október 2-i, 898. számú határozata „*Azon személyek tanulmányi eredményeinek külső független értékelésének naptári tervezetéről, akik kinyilvánították szándékukat 2009-ben Ukrajna felsőoktatási intézményeiben való felvételre*”. In ІЗМОН України, 2008. №1. c. 7

¹⁷² Ukrajna OTM 2010. február 1-jei, 1/9-50. iktatószámú határozata „*A 2009/10-es tanév befejezéséről és az állami összesítő minősítés levezetési rendjéről az általánosan képző oktatási intézményekben*”. In ІЗМОН України, 2010. №4-5-6. лютий, c. 3-40.

¹⁷³ A 2010. július 6-án keltezett, 2442-VI. számú törvény „*Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу*”. Forrás: www.mon.gov.ua/education/average/2442.doc (2010.09.29)

¹⁷⁴ Ukrajna OTM 2010. augusztus 21-i, 1/9-580. iktatási számú módszertani levele „*Предмети суспільно-гуманітарного спрямування*”. Forrás: www.mon.gov.ua/education/average/metod_rek/susp.doc (2010.09.29)

AZ ISKOLAI TÖRTÉNELEMOKTATÁS ALAKULÁSA

Az iskolai történelem mint nemzetépítő elem

Mikor 1991-ben darabjaira hullt a Szovjetunió, a tanárok az eljövendő „szép új világtól” azt várták, hogy majd emberi léptékűvé változtatja a közoktatást, s nem csak pártideológiákkal átszőtt múltat, de történelmet is lehet végre tanítani. Hisz 1945–91 között a történelemtanítást leginkább szorító kötelékek az ideológia, a túlpolitizáltság, a nyílt és agresszív ateizmus voltak. Ide lehet még sorolni az orosz felsőbbrendűség megnyilvánulásait, ami a tankönyvek, tantervek koncepcióját és szövegét is átszötte. A fenti elvekhez járultak még hozzá a sűrű és rendszeres felettesi ellenőrzések, melyek pártvonalon is elvárásokat támasztottak a történelemtanár elé, hisz ez a tárgy volt a Szovjetunióban az ideológiai nevelés alapja a fiatalság kommunista nevelésében.¹⁷⁵ Az újonnan létrejövő államban a marxizmus-leninizmus, az internacionalizmus helyébe a nemzeti hazafias elkötelezettséget és hűséget állították.

A hivatalos szervek, látva a történelem Szovjetunióban zajló oktatásának nemzeti identitásra és hazaszeretetre gyakorolt hatását, eredményeit, a független Ukrajnában ugyanezt a szovjet tapasztalatot használták, amikor a Szovjetunió történetét egy az egyben behelyettesítették Ukrajna történelmével. Így a Szovjetunióban az 1959-es történelemoktatási reform létrehozta tárgyszerkezetben folyt a történelem tanítása a függetlenné vált Ukrajnában is.¹⁷⁶ Ez ugyanúgy erőltetett és művi tantárgy lett, mint egykor a Szovjetunió története, hisz Ukrajna, akár az előbbi, szuverén államként csak a XX. században jött létre. A Szovjetunió idején a XX. század előtti történelmet is Szovjetunió történeteként tanították, így szerepelt a tankönyvek és tantervekben, pedig az valójában az Orosz Birodalom története volt. Ukrajna sem létezett a középkorban, hisz a Kijevi Rusz, óorosz államként, nemcsak az ukránoké, hanem az oroszoké és fehéroroszoké is volt. A jelenlegi Ukrajna területe később a Litván-, Lengyel-, Orosz- és más országok területét képezték. Épp ezért külön tárgyként oktatni Ukrajna történetét ugyan olyan anakronizmus, hisz még az ukrán etnikumú földek különállósága is rövid ideig létezett csak a *Hetmanscsina* vagy a *Kisorosz Kollégiumok* idején. Ezt a felfogást a jelenlegi ukrán történészek és intelligencia közül is többen vallják.¹⁷⁷

A fentiek következtében az országtörténelem oktatása, akár a Szovjetunióban, Ukrajnában is területtörténetté vált, ami valójában a történelmi földrajz egyik ága. Pontosabb lett volna, ha nép- vagy nemzettörténet váltotta volna fel

¹⁷⁵ Програми для середніх навчальних закладів. Історія. 5–11 класи. Київ, Раданська школа, 1989. с. 96.

¹⁷⁶ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: Történetlenül és (szinte) változatlanul. A történelemtanítás régen és ma a k. h. 22-44°-a között, Ukrajnában. In *Történelempedagógiai Füzetek*. 25. sz. Вр. 2007. 11–14.

¹⁷⁷ Гірний, О. Єдиний курс історії. Обговорюємо львівську ініціативу // *Історія України*, 2003, №25-26. с.2.

azt. Ez azért lényeges, mert jelentős számú ukrán nemzetiség él az ország határain túl, illetve a legutóbbi (2001) népszámlálás adatai szerint Ukrajna lakosságának 22%-a nem ukrán nemzetiségűnek vallotta magát (ezt pontosan mutatja a függelék 8. számú táblázata).

Az 1991–92-es tanévtől, a központi irányító szervek felszámolásával, fokozatosan lazultak fel az addigi adminisztrációs kötelékek szorításai. Ugyanekkor hozták létre az Ukrán SZSZK független Közoktatásügyi Minisztériumát és fogadták el az előző fejezetben ismertetett – „*A közoktatásról*” szóló törvény első tervezetét, melynek értelmében az iskolák széles oktatási autonómiát kaptak. Munkánk első kötetének harmadik fejezetében olvasható, hogy 1988-ban, *Liszenko N. N.*, az Ukrán SZSZK Pedagógiai Tudományok Kutatóintézetének tagja, a történelemtudományok doktora közzétett egy javaslatot, ami szerint a 11 éves iskolarendszerben változtatni kellene a Szovjetunióban egységes történelemoktatási szerkezeten, s az 5. osztályban *Az elbeszélések a Szovjetunió történetéből* helyett *A tagköztársaságok és szülőföldünk története* oktatását javasolta.¹⁷⁸ Ezt a javaslatot kissé átdolgozva, de meghagyva a lényegét, az akkor még tagköztársasági rangban lévő Ukrán SZSZK Közoktatásügyi Minisztériuma 1991 januárjában közzétette módszertani közlönyében.¹⁷⁹ A tárgy céljaul a tanulók nemzeti öntudatának „felébresztését” tűzték. A heti 2, éves 68 órában tervezett tárggyal végighaladtak az egész ukrán történelmen az 1991-es eseményekig bezáróan. A tervezetből jóváhagyott tárgy lett *Bevezetés Ukrajna történetébe* címmel, s már a következő tanévben ezt kellett tanítani. Ugyancsak az 1991/92-es tanévben a *Társadalomtudomány* helyett, második félévtől az *Ember és társadalom 2. részét* tanították, ahogy azt a Szovjetunió Közoktatási Állami Bizottsága 1990. április 16-án kelt, 254. számú törvényerejű rendeletében meghatározta. Az új tárgy oktatásához a módszertani ajánlásokat 1991. október 2-án publikálta az OM. Mivel tankönyvet még nem adtak ki hozzá, ezért a *Tribuna* nevű társadalom-politikai és tudományos-módszertani köztársasági folyóirat 1991. évi 11. számától folyamatosan közölték a tananyag tartalmi részeit.¹⁸⁰ A 8–11. osztályokban folyamatosan növekvő óraszámokban vezették be az Ukrán SZSZK történetét, s a 10–11. osztályok számára új tankönyvet adtak ki ebből a tárgyból,¹⁸¹ de mindegyik, kimenőben lévő osztályban tanították még és befejezték a Szovjetunió történetét.¹⁸²

¹⁷⁸ ЛЫСЕНКО Н. Н. О структуре исторического образования в школе // *ПНШ*, 1988, №5. с. 78-83.

¹⁷⁹ Програма початкового курсу історії України для 5-го класу загальноосвітніх шкіл // *ІЗМНО Української РСР*, 1991, №2. с. 3-8.

¹⁸⁰ Програма курсу «Людина і суспільство» для середніх навчальних закладів // *ІЗМНО Української РСР*, 1991, №22. с. 7-32.

¹⁸¹ Кондуфор Ю. Ю. *Історія Української РСР. Підручник для 10–11 класу*. Київ: «Радянська школа», 1991.

¹⁸² Az USZSZK Közoktatási Minisztériumának általános középfokú oktatási és oktatás-módszertani főosztályának 1991. július 19-én kelt 2/2-486. számú körlevele „*Про навчальні програми в 1991/92 навчальному році для масових загальноосвітніх шкіл і СПТУ, шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, ліцеїв і гімназій*”. In *ІЗМНО Української РСР*, 1991. №17-18, вересень. с. 60-63.

1991-ben Ukrajna (az oktatásról szóló törvényében) deklarálta, hogy az európai utat fogja járni az iskolai oktatásban, ám továbbra is a Szovjetunióbeli sztereotípiákat tartotta életben, és az állam felsőbbrendűségét vallotta az egyén felett, pont fordítva, ahogy Európában. Igor *Girics*, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia forráskutató részlegének vezetője, 2009-ben azt vallotta erről, hogy „nem tehettek másként, hisz az 1990-es években az ukránok az orosz-birodalmi szellemi életben leledztek, így az iskolai történelemoktatásnak hazafias szellemű nevelést kellett nyújtania a felnövekvő nemzedék számára”.¹⁸³ Ennek következtében, az 1991/92-es tanévben a Szovjetunió történetét mindenhol felváltották Ukrajna történetével, de szerkezeti változtatás nem történt az iskolai történelemoktatásban. Maradt az 1959-es hrucsovi iskolareform létrehozta struktúra, mely nem egységes történelem tárgyat oktat, hanem külön tárgyként kezelte az egyetemes és az ország területének történetét. A tananyag elosztása osztályonként a következőképpen nézett ki:

3. táblázat. Az iskolai történelemoktatás szerkezete Ukrajnában az 1991/92-es tanévben

Osztály	A tanítási anyag elosztása	
	Egyetemes történelemből	Ukrajna történetéből
5	---	Bevezetés Ukrajna történetébe
6	Ókor történelme (a kezdetektől 476-ig)	---
7	Középkor, 476-tól a XV. század végéig, a nagy földrajzi felfedezésekig)	A kezdetektől a XVI. század közepéig
8	Újkor – a XV. század végétől 1789-ig	A Lublini uniótól a XVIII. század végéig
9	Újkor – 1789-től 1914-ig	A XIX. század elejétől 1914-ig
10	Legújabb kor (1914–1939)	1914–1939 közötti időszak
11	Legújabb kor (1939-től napjainkig)	1939-től napjainkig

(Forrás: saját szerkesztés az *ІЗМО України*, 1992, №9-10, травень, с.32-33. alapján)

Az 1991/92-es tanévben a 11. osztályos végzősöknek már Ukrajna történetéből kellett kötelező érettségi vizsgát tenni,¹⁸⁴ s közzétették az Ukrajna története 7–11. osztályok számára összeállított tanterv tervezetét.¹⁸⁵ Egyetemes történelemből maradtak azonban a Szovjetunió idején kiadott tantervek és tankönyvek, az ókort pedig még az 1992/93-as tanévben is a Korovkin-féle könyvből javasolták oktatni, ám új kötelező vagy központi tantervet nem adtak ki.¹⁸⁶

1988 után az 1992-es évben készült az első felmérés a független Ukrajnában az iskolákban található múzeumokról, amely szerint akkor 2737 ilyen tartottak számon. Igaz, ezek zömében forradalmi, munka és harci dicsőség múzeumai

¹⁸³ Гирич І. Б. Українська історична освіта на початку ХХІ ст.: від обмежень філософії етноцентризму до концепції засвоєння «чужого» як «свого» // *Історія в школах України*, 2009, №5. с.3. (a továbbiakban: Гирич 2009, a folyóirat pedig ІВШУ)

¹⁸⁴ Про екзамен з історії України // *ІЗМО України*, 1992, №6. с. 26.

¹⁸⁵ Програма з історії України. 7-11-ті класи (проект) // *ІЗМО України*, 1992, №7-8. с. 2-63.

¹⁸⁶ *ІЗМО України*, 1992, №12. с. 3.

voltak, s közülük még 15%-ot sem tettek ki a Szovjetunióhoz nem kapcsolódó tematikájúak: honismereti – 12,8%, népművészeti – 0,25%, tudományos-műszaki – 0,18%, művészeti – 0,32%, néprajzi vagy természettudományi – 0,91%-uk volt. Épp ezért tartották időszerűnek 1993-ban átszervezni azokat, a felesleges ideológiai „koloncokat” eltávolítani, s csak a valós kiállítási tárgyakat meghagyni. Helyette az 1990 szeptemberében elindított *Az én földem – a szüleim földje* mozgalom által gyűjtött anyagok elhelyezését javasolták.¹⁸⁷

Az utódállam Ukrajnában az oktatásügy evolúciós úton valószínűsítette meg a szovjet rendszerből történő átállást saját oktatásszervezésére, amit mi sem bizonyított jobban, mint hogy az 1991/92-es tanévre az iskola-TV adásai a 2. félévre történelemből a 8. osztálynak ugyanakkor, pénteken a 3. órán (10:35), a 9.-eseknek pedig 4. órán (11:40) közvetítették, mint a Szovjetunióban. Egyetlen különbség, hogy eddig ez a Szovjetunió története közvetítések ideje volt, 1992 januárjától pedig Ukrajna története lett.¹⁸⁸ Az adások egészen 1997 nyaráig működtek.¹⁸⁹ Ekkor is a hatalom csúcsán állók rendeletei szerint kellett kötelező megemlékezéseket beiktatni a történelemoktatásba és az iskolai életbe, akár a Szovjetunió idején: 1993-ban például kötelező volt megemlékezést tartani az 1932–33-as ukrajnai éhínség 60. évfordulója alkalmából minden iskolában és felsőoktatási intézményben. Az irányadó módszertani ajánlásokat az Oktatási Minisztérium 1993. márciusi információs lapjában tették közzé.¹⁹⁰ Aztán 1993 márciusában Kravcsuk elnök az „Ukrajna fasiszta megszállás alóli felszabadulása 50. évfordulójának össznépi méltatására” szólította fel az ország lakosságát, amit az OM – a kormány által összeállított rendezvények listájának közzétételével – az iskolák számára kötelezővé tett.¹⁹¹

Közben 1991-től Ukrajnában megkezdődött a múlt eseményeinek felülvizsgálata és bírálata. Ukrajna történelme fő helyet kapott az iskolákban (mint egykor a Szovjetunió történelme), az egykori unió történelmét pedig lerövidítve, belerakták az egyetemes történelem tananyagába. Az ukrán történelem ártértékelése egészen a kezdetekig terjedt ki, s az esetek többségében az új szemlélet szinte homlokegyenest ellentétes az 1991-ig használt gyakorlattal, magyarázatokkal, illetve megkérdőjelezte az ukrán és orosz nép fennem hangoztatott testvériségét. Az orosz állam, a Kijevi Rusz örökségét elsősorban Ukrajna örökségének tartják a mai napig.¹⁹² Ebben a szellemben készült *Az iskolai oktatás*

¹⁸⁷ Шкільний музей у навчально-виховному процесі // *ІЗМО України*, 1993, №1. с. 21-26.

¹⁸⁸ Короткий зміст та методичні рекомендації щодо використання навчальних телепередач з історії України на 1991/92 навчальний рік (II півріччя) // *ІЗМО України*, 1991, №23. с. 12-27.

¹⁸⁹ *ІЗМО України*, 1993, №2. с.8-20. és Календарно-тематичні плани навчальних телевізійних передач для учнів середніх навчальних закладів на II півріччя 1996/97 навчального року // *ІЗМО України*, 1996, №24. с.24.

¹⁹⁰ Голод 1932-33 рр. в Україні // *ІЗМО України*, 1993, №5. с. 14-18.

¹⁹¹ Україна елпöкёнек 1993. мёрцус 22-і, 92/93. számú rendelete „Основні заходи з підготовки та проведення 50-річчя визволення України від фашистських загарбників” // *ІЗМО України*, 1994, №2. с. 27-31.

¹⁹² Гирич 2009, с. 7.

koncepciója, melynek első változatát 1993-ban dolgozták ki, majd bocsátották vitára a szakemberek körében.¹⁹³ A vita eredményeit felhasználva készült el a tervezet második változata, s 1995 márciusában publikálták „*A folyamatos történelemoktatás koncepciója Ukrajnában*” címmel.¹⁹⁴ A tervezet kidolgozását még az 1993-as *Oktatás* program irányozta elő, mivel új oktatási tartalmaknak, új tanterveknek és tankönyveknek kellett elkészülniük történelemből is. Megkülönböztetett figyelmet azért fordítottak a történelemoktatásra, mert „*az öntudatos polgárok és hazafiak nevelésében segít*”.¹⁹⁵ A koncepciót maguk a szerzők is szubjektívnak nevezték, de azt javasolták, hogy térjenek át a 11 éves kötelező oktatásról a 12 vagy 13 évesre, amely a középiskolai szinten a tárgy szakszerűbb, mélyebb oktatására adna lehetőséget, illetve a felsőoktatásba lépéshez jobb felkészültséget biztosítana a tanulók számára. A tervezet azért beszélt folyamatos történelemoktatásról, mert az óvodától az egyetemekig kidolgozta a tárgy tanításának elképzelését.

Az iskola előtti nevelés-oktatásban az ukrán népi kultúrából merítettek volna, ahol a történelmi eseményekről meséltek volna, játékokkal, szokásokkal, jeles személyiségek képeivel ismerkednének meg a gyerekek. Az elemi iskolai szinten javasolták bevezetni a 4. osztályban a *Bevezetés a történelembe* tárgyat heti 2, éves 68 órában, illetve az előző osztályokban a nyelv, olvasás, énekórákra ukrán történelmi anyagok összeválogatását javasolták. Az általános és középiskolai szinten – mivel az 1991-es oktatásról szóló törvény 15 évben húzta meg az iskolaköteles korhatárt – ezért a 9. osztály végéig lineáris rendszerben ajánlották végigtanulni az egész történelmet. Úgy vélték, hogy nem csak a saját ukrán népük történelmét kell tudnia a tanulóknak, hanem a velük együtt élőkét is, ezért a hely- vagy régiótörténetnek nem kiegészítésnek, hanem alkotóelemnek kell lennie a hazai történelemben. Az egyetemes történelmet a bibliai korról és országokkal ajánlotta kezdeni, még ha ez a szovjet időszakban szocializálódott emberek zömének furcsa is. Prioritási elvként javasolta kezelni azon országok és utódállamaik történetét, melyek kötelékében valaha is voltak ukrán földek – Oroszország, Rzecz Pospolita (Litvánia, Lengyelország), Ausztria-Magyarország (Magyarország, Szlovákia), Románia, Törökország – hisz a történelem egységes egész, mondták. S ha az Ukrajna történelmét külön tárgyként tanítják, az egyetemes történelemre több órát javasoltak adni, mint a hazaira.

A történelemoktatást a következő elvekre ajánlották építeni: emberközpontság a társadalom, politika, vallás, erkölcs, művészet-kultúra körében, az ukrán mentalitás újjászületésének segítése, illetve a nemzetiségi iskolákban saját nemzeti történelmük oktatásának bevezetése, a lakosság politikai, eszmei és felekezeti sokszínűségének figyelembe vétele. Az 5–9. osztályokban a lineáris,

¹⁹³ *Освіта України*, № 18-19, 8 травня, 2001р., с. 7.

¹⁹⁴ Ukrajna Oktatási Minisztériumának 1995. március 10-i, 1/9-52. sorszámaival ellátott rendelete „*A folyamatos történelemoktatás koncepciója Ukrajnában*” // *Освіта України*, № 10, 10 березня 1995. р.

¹⁹⁵ *ІЗМО України*, 1995, №8. с. 11.

10–11-ben pedig a koncentrikus elv szerint építették fel a történelemtanítás koncepcióját, osztályonként a következő bontásban:

4. táblázat. A történelemoktatás ajánlott szerkezeti megoszlása az 1995-ös koncepció alapján

Osztály	A tanítási anyag elosztása	
	egyetemes történelemből	Ukrajna történetéből
5	Ókor, Ukrajna területe az ókorban (2/68*)	
6	Középkor (2/68)	Ukrajna a középkorban, 17. század közepéig (1/34)
7	Újkor 1. rész, 17. század közepe – 18. század (1/34)	Ukrajna az újkorban, 1. rész (2/68)
8	Újkor 2. rész, 19-20. sz. (1/34)	Ukrajna az újkorban, 2. rész (2/68)
9	A XX. sz. történelme (3/102)	Ukrajna XX. században (2/68)
10	Egyetemes és helytörténet (2/68)	Az ukrán államiség története (2/68)
11	A jelenkor egyetemes története (2/68)	Ukrajna jelenkori története (2/68)

* Itt és a táblázat többi részében az első szám a heti, a második az éves óraszámot mutatja

(Forrás: saját szerkesztés az *ІЗМО України, 1995, №8. c.18. alapján*)

A fenti iskolareformot a tervezet szerzői a 90-es években megvalósíthatatlannak tartották, illetve a sikeres végrehajtását valószínűtlennek, mivel a társadalmi krízis az iskolát is maga alá temette, s pozitív eredményt nem adhattak volna az azonnal bevezetett változások. Azt is megjegyezték, hogy a lineáris oktatás következtében az ó- és középkort csak primitív szinten lehet majd oktatni, s a XX. századnak a 9. osztályban való tanítása sem épp a legideálisabb megoldás. S mivel a 15 éves korig kötelező oktatás csak nyilatkozati szinten volt, a kilencedikesek automatikusan továbbléptek a 10–11. osztályokba, ezért az elkövetkező öt évben nem javasolták megváltoztatni a történelemoktatás rendjét.¹⁹⁶

A szakmai munka összehangolása és a változtatásra való felkészülés céljából, 1995-ben Ukrajna Oktatási Minisztériuma, Ukrajna Pedagógiai Tudományok Akadémiája, illetve a Pedagogicsna Pressza Kiadó tudományos-módszertani folyóiratot alapított *Історія в школах України (A történelem Ukrajna iskoláiban)* címmel. A havonta megjelenő kiadvány – mint a Szovjetunióban a *Prepodovanyije Історії в школі* – a középiskolai történelemtanítással foglalkozó szakmai lap, s egyben a központi irányítás fóruma lett.

1996-ban a szakminisztérium általános középfokú oktatásának főosztálya jóváhagyta a történelemoktatás központi tanterveit, ami felváltotta az addigi javaslatokat, s mindenki számára egyformán kötelezővé váltak.¹⁹⁷ Az egyetemes és Ukrajna történetét párhuzamosan és időszinkronban, lineárisan adták meg. Az új tantervet Ukrajna történetéből *Miszán V.* rivnei gimnáziumi tanár kivételével a történelemtudományok doktorai, kandidátusai, egyetemi tanárok,

¹⁹⁶ *ІЗМО України, 1995, №8. c. 20.*

¹⁹⁷ *Програми для середньої загальноосвітньої школи. Історія України 5-11 класи. Всесвітня історія 6-11 класи. Київ «Перун», 1996.*

tanszékvezetők, professzorok állították össze. Feltűnő az is, hogy *Lyah* Romanon kívül, aki a Donyeci Egyetem professzora volt, mindenki lvivi illetőségű, egy akadémiai és egy szakminisztériumi tagot kivéve. Az 1997/98-as tanévben már a fent említett Miszan tankönyvét tették kötelezővé az 5. osztályban. Társadalomtudományi tárgyakat – ember és társadalom, az ember jogai, a politológia alapjai – iskolai komponensből lehetett tanítani, nem volt kötelező.¹⁹⁸ Kötelező volt viszont a *Jogi alapismeretek* tanítása a 9. osztályban.¹⁹⁹

Végül is a 12 éves oktatásra való átállást, az 1995-ös történelemoktatási koncepció-javaslat alapján, csak a 2001-es tanévtől kezdték el, viszont maga a tervezet nem került megvalósításra. 1997-ben újabb koncepcióval próbálkoztak „*Közoktatási szabvány. Történelem*” címmel.²⁰⁰ Ezek után látott napvilágot 1998-ban a történelem tanterv legújabb szerkesztésű változata.²⁰¹

A 1999/2000-es tanévben egy figyelemre méltó és nagyon jól kihasználható lehetőséget kaptak a történelemtanárok – párhuzamosan vagy szinkronban taníthatták az egyetemes és ukrán történelmet. Ez azért fontos, mert mindkét történelem külön tárgyként szerepelve, heti egy-egy órában volt tanítva, s ennek következtében a tanulók, az esetek többségében, „történelemzavarban” szenvedtek, s soha nem tudták, hogy aznap éppen melyik történelem is van: egyetemes vagy ukrán. A fenti lehetőség azt jelentette, hogy nagyobb témakörönként, egymás után legyen oktatva – először az egyik, majd a másik történelem.²⁰² Ettől már csak pár lépésre volt sok történelemtanár álma, hogy a történelmet integráltan tanítsák, melynek része az ukrán (s a magyar) nép történelme is, s nem pedig külön tantárgy. Ugyancsak újítként jelent meg a 2000/01-es tanévben, de kötelező jelleggel, hogy nagyobb témakörök után témazáró felmérő órát kellett tartani (írásban vagy szóban), ahol minden tanuló számára érdemjegyet kellett kiállítani a lezárt témából. Prioritásként jelent meg ekkor még a történelemoktatásban az ukránok együttélése más népekkel, amely közül az Ukrajna területén élő nemzetiségi kisebbségek megismerésének kellett nagyobb figyelmet szentelni. Igaz, ezek megvalósítása csak fakultatív órákon volt lehetséges, ezt még az államtitkár-helyettes is belátta.²⁰³

Az 1991–2001 között eltelt tíz év alatt egy sor fontos kérdés halmozódott fel, ami részben az egész oktatást, vagy csak a történelemoktatást érintette. A legfontosabbak közülük a következők voltak:

¹⁹⁸ Ukrajna Oktatási Minisztériumának 1997. július 27-i, 1/9-281. számú rendelete „*A társadalomtudományi és humán tárgyak oktatásáról az 1997/98-as tanévben*”. In ІЗМО України, 1997. №19. c. 22-24.

¹⁹⁹ Програми для середньої загальноосвітньої школи. Основи правознавства 9-й клас. Київ «Перун», 1996.

²⁰⁰ Стандарт із освітньої галузі, історія.

²⁰¹ Програми для середньої загально-освітньої школи. Історія України 5-11 класи. Всесвітня історія 6-11 класи. Київ «Перун», 1998.

²⁰² ІЗМОН України, 2000, №11. c. 27.

²⁰³ ІЗМОН України, 2000, №14. c. 5.

- Milyen legyen a történelemtanítás tanterve – lineáris, koncentrikus vagy spirális?
- Két különálló tárgyat oktassanak (egyetemes és Ukrajna történelmét – a nemzetiségi nyelven oktató iskolák számára ehhez jönne még a nemzeti történelem) vagy egy integráltat – történelem névvel?
- Mi legyen elsődleges, s milyen tartalommal rendelkezzen maga a tárgy (Európa-centrizmus, modernkor-központú, vallásmentes vagy valláspárti)
- Használhatók legyenek-e alternatív tantervek és tankönyvek vagy sem?
- Jelenjen-e meg a történelemtanításban a történeti filozófia?
- Milyen szerepet játsszon a tanítási folyamatban a történelemtanár személyes világnézete?
- „Hivatalos történelmet” tanítsanak az órákon vagy csak a pusztá tényeket?
- Milyen legyen az állami minősítés (vizsga) formája és tartalma?²⁰⁴

Ezek a kérdések azért lettek fokozottan aktuálisak, mivel a Miniszteri Kabinet 2000 novemberében az addig 11 éves oktatási rendet 12 évesre változtatta.²⁰⁵ Az egy évvel bővülő középiskolai iskolázás lehetőséget adott volna a rendszer teljes átformálására. Az OTM tudományos-módszertani tanácsot állított fel, amely tantárgyankénti bizottságokra osztva készítette elő a különböző iskolai tárgyak oktatásának újabb koncepcióját. Egy-egy iskolai tárgy tervezetét több változatban is elkészíthették. A történelmi bizottságnak a vezetője Olekszandr *Udod*, a Dnyipropetrovszki Nemzeti Egyetem docense lett, aki maga is kidolgozta a történelemoktatás egyik lehetséges változatát.

Az alábbiakban ismertetett koncepció mellett még három készült el,²⁰⁶ közülük érdemes betekinteni például az Udod bizottsági vezető által készítettbe. Tervezetében külön rész foglalkozott a történelemtanítás céljával, feladatával, elveivel. A történelemtanárok számára legérdekesebb része az ötödik volt – „*A történelemoktatás tartalma és szerkezete*”. Még az elején leszögezte a szerző, hogy a tárgy tanítása tartalmilag a civilizáció egységes fejlődését kell, hogy tükrözze. Ugyancsak határozottan kiállt amellett, hogy a tanítási folyamat közben fokozottan oda kell figyelni bizonyos dolgokra, nehogy a „hivatalos nézőpont”, esetleg ideológiai (párt) dogmákat vagy a tanár saját nézőpontját erőltesse rá a tanulókra.

A fentebb felsorolt problémák közül a szerző a harmadikra azt javasolja, hogy a történelemtanítás folyamán elsőbbséget kell, hogy élvezzen Ukrajna,

²⁰⁴ SZAMBOROVSKYNÉ Nagy Ibolya: A történelemoktatás távlatai Ukrajnában (Gondolatok egy tervezet kapcsán). *Közoktatás*. VIII. évf. 2001/3. 23.

²⁰⁵ Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2000. november 16-i, 1717. számú határozata „*Az általánosan képző oktatási intézmények új tartalomra, szerkezetre és 12 éves időtartalmú oktatásra történő átállításáról*”, In *Освіта України*, №47 (223). 22 листопада 2000 р. с.1-2.

²⁰⁶ *ІВЛІУ*, 2001, №№3-4.

a XX. század, Európa, a szomszédos népek és államok történelme, a hon- és vallásismeret, valamint a politikatörténet helyett inkább kultúrtörténetet kellene oktatni. A tervezet következő fontos momentuma az volt, hogy meg kell hagyni külön tárgyként Ukrajna- és az egyetemes történelmet, csak párhuzamosan és szinkronban kell őket tanítani. A 12 éves oktatás lehetőséget adna a történelemoktatás koncentrikus típusára való áttérésre, vagyis a tematika egyes elemei iskolafokozatonként magasabb szinten megisméltődne. Javasolta még, hogy előtanulmányként vagy a történelemtudományba való bevezetésként a 4. osztályban kezdjék el tanítani „*A történelem jelentős eseményei és személyiségei*” nevű tárgyat. A tananyagelosztást a 10. osztályig az 1995-ös koncepció szerint javasolta, csak a 10–12. osztályokban változtatott volna az alábbiak szerint:

- 10. osztály – A civilizáció története. Az ukrán nép története
- 11. osztály – Egyetemes történelem: a világ vezető országai. Ukrajna jelenkori történelme
- 12. osztály – A világkultúra története. Az ukrán kultúra története. Ukrajna állam- és jogtörténete. Ukrajna államférfinak politikai portréi. A honismeret alapjai.²⁰⁷

A szerző kitért még arra is, hogy ahol indokolt, ott sajátos tantárgyként be lehet vezetni a nemzeti kisebbségek történelmét is (a tervezet szövege Lengyelország és Oroszország történetét hozta fel példának). Iskolatípusok végzésekor, vagyis általános után – 9. osztályban és középiskola után – 12. osztályban kötelező lenne az állami minősítés (vizsga) Ukrajna történetéből.

Ez a tervezet került a 2001. október 7–9. között zajló közoktatási dolgozók összukrajnai kongresszusa elé, amelynek az egyik alapkérdése *Az oktatás fejlődésének nemzeti doktrínája (rendszere) Ukrajnában* volt. A kongresszus elé tárt koncepciók a fent említett 1993-as, '95-ös és '97-es próbálkozások folytatásai voltak. Ám ezek a próbálkozások egyike sem alkotott egységes rendszert, ahol koncepciózusan lettek volna kifejtve a történelemoktatást érintő kérdések, tantervek, tankönyvek sora. Igencsak elhúzódott ennek a latolgatása és vitája, s közben az előző részben említett középiskolai osztályok számára is folyt a szakosított jellegű oktatás koncepciójának a kidolgozása, melynek tervezetét a szakminisztérium 2003. május 30-án adta közre.²⁰⁸ A tervezetet aztán az OTM minimális változtatással 2003. szeptember 25-én hagyta jóvá.²⁰⁹ A koncepció jóváhagyásáról szóló határozat még nem látott napvilágot a szakminisztérium információs gyűjteményében, mikor októberben már a szakosított oktatás különböző szakirányai számára közölték a történelem tanterveket.²¹⁰

²⁰⁷ *Освіта України*, № 18-19, 8 травня 2001. р., с. 7.

²⁰⁸ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2003. május 30-i, 1/9-273. számú rendelete „Концепція профільного навчання в старшій школі. Проект” // *Освіта України*, №42-43, 10 червня 2003 р., с.8-9.

²⁰⁹ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2003. szeptember 25-én, 10/13. iktatószámú határozata „*A szakosított jellegű középiskolai oktatás koncepciója*”. In ІЗМОН України, 2003, №24, грудень. с. 3.

²¹⁰ *ІЗМОН України*, 2003, №20, жовтень. с. 18-19.

Mindeközben az egyik történelemoktatási tervezetet, mely „lvivi kezdeményezés” néven lett közismert, még 2003-ban is újra átdolgozták és beadták a szakminisztériumnak.²¹¹ Az OTM tudományos-módszertani tanácsához beérkezett javaslatokból, illetve az akkori hatalom, valamint oktatási hivatalnokok elképzeléséből aztán a szakminisztériumban kidolgozták az általános képzésű iskolák állami szabványát, vagyis a nemzeti alaptantervet, amelyet Ukrajna Miniszteri Kabinetje 2004. január 14-én hagyott jóvá. A NAT meghatározta a tanulók elé állított azon követelményeket, melyet az állam mint fenntartó várt el az általános és középiskola végzőseitől. A történelem a „*Társadalomtudományok*” tárgycsoportba került, amely a következő tudományágak ismereteit integrálta magába: helytörténet, Ukrajna története, egyetemes történelem, jogtan, erkölcs-tan, gazdaságtan, filozófia, állampolgári ismeretek.²¹² Az általános iskola 5–9. osztályiban összesen heti 12–13 órát (az öt osztályban, évi összességben 420 órát), a középiskola 10–12. osztályaiban heti 10 órát (a három osztályban, évi összességben 350 órát) kapott a tárgycsoport. A kötelező tárgyaknak ez a 8,6 %-át tette ki.²¹³

A társadalomtudományok tárgycsoport oktatásának folyamata három kapcsolat köré épült: a) ember és ember; b) ember és társadalom; c) ember és természet közötti viszonyra. Tartalmilag mindenképpen az *ukránáságtudatra* kellett építeni. Ehhez a tervezethez a 2005/06-os tanévre jelentek meg az új tantervek, mert akkor kerültek 5. osztályba azok a tanulók, akik már az új, 12-éves oktatási rendszerben kezdték el tanulni a történelmet. Akkor derült ki, hogy szinte semmi, vagy pontosabban alig változott valami a tárgyoctatás tartalmát tekintve. Az 5. osztályban a tárgy *Bevezetés a történelembe* nevet kapta, ami prehistorikus jelleget kellene, hogy viseljen, s célja a tanulóknak a történelemmel mint tudománnyal való alapvető megismertetése. Ehelyett a bevezető fejezet után az alábbiak kerülnek feldolgozásra:

- 2. téma – *A Ruz-Ukrajna fejedelemség,*
- 3. téma – *A kozák Ukrajna,*
- 4. téma – *Ukrajna a XIX–XX. században,*
- 5. téma – *A mai Ukrajna.*

Az általános és középiskolai szintek számára elfogadott állami szabvány után napirendre kerültek a tantervek elvi alapjai, melyek közül egy dologban értettek csak egyet a tervezetet benyújtott felek – ukrán hazafiak nevelése és az ukrán nemzeti eszme formálása kell, hogy legyen a legfontosabb.²¹⁴

²¹¹ Концепція єдиного курсу історії в 12-річчій середній школі: «львівська ініціатива» // *Історія України*, 2003, №11, березень. с. 7-17.

²¹² Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 2004. január 14-én, 24-es sorszámmal jóváhagyott rendelete „Державний стандарт базової і повної середньої освіти” // *Освіта України*, №5, 20 січня 2004 р., с. 4.

²¹³ Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Уо., 2.

²¹⁴ Мазур Леонід. Історія з географією, або «концепція єдиного курсу історії» // *Директор школи*, 2004, №13, квітень. с. 2-5.

2003-tól a *Holokauszttal foglalkozó ukrán országos központ* és a „*Tkuma*” (*Vidrodyennja*) évente meghirdeti Ukrajna oktatási intézményeiben tanuló és oktató pedagógusok számára a holokauszttal foglalkozó órájának levezetéséről szóló pályázat. 2009-ben ezt összekötötték az 1932–33-ban lezajlott ukrán éhínséggel, amit *'holodomor'*-nak neveznek, s ebben az évben az ukrán OTM is közreműködött. A pályázati munkák megírásához az *Ukrán holokauszttal foglalkozó ukrán országos központhoz* lehetett szakirodalmi segítségért fordulni.²¹⁵

2008. szeptember 25–27-én *Forosz városkában*²¹⁶ az ukrán OTM Általános Középfokú és Iskola Előtti Nevelés Főosztálya, az Európa Tanács Oktatási Főosztályával, illetve a történelem és társadalomtudományt oktató tanárok *'Nova doba'* elnevezésű egyesületével közösen nemzetközi szemináriumot tartottak „*A történelem oktatásának új módszerei a multikulturális társadalomban*” címmel. Ezen a megbeszélésen Viktor *Ognevjuk*, az ukrán PTA elnöke tartotta a nyitó előadást, aki a multikulturális oktatást olyan oktatási és nevelési rendszerként definiálta, „*melyben a tanulók elméleti és gyakorlati tudást, készségeket szereznek két vagy néhány kultúrából, melyek saját megismerő és információs, etnopszichológiai, vallási-felekezeti, nyelvi és egyéb sajátosságaikban különböznek*”.²¹⁷ A továbbiakban elmondta, történelmileg úgy alakult, hogy a jelenlegi Ukrajnában különböző nemzetiségek és nemzeti-etnikai csoportok élnek. *Ognevjuk* adataiban azonban keverednek az 1989 és a 2001-es népszámlálás kimutatásai, mivel az oroszok arányát 22,07%-ra, a beloruszokét 0,86%-ra teszi, ami az 1989-es felmérések adatai – 2001-ben azok 17,28%, illetve 0,57%-ot tettek ki. A moldáv, bolgár, magyar, lengyel és zsidó lakosok aránya viszont a kevesebbet mutató 2001-es adat szerint volt közölvén (a pontos nemzetiségi adatokat lásd a függelék 8. számú táblázatában). A szemináriumon azt a következtetést vonták le, hogy *az államalkotó nemzet történelmét a nemzetiségek történelmével együtt kell tanítani, mivel együtt élnek, s a jövőben csak közösen tudnak továbblépni* (a kiemelés a szerzőtől származik).²¹⁸

Mivel Ukrajna 2005. május 19-én csatlakozott az európai oktatási térséghez, azaz a Bolognai nyilatkozathoz, ezért történelemből már a 2004/2005-ös tanév érettségijére előkészítették és lehetővé tették, kipróbálás céljával, az ún. külső vagy független tesztelési formát. Ez egyszerre volt és/vagy lehetett felvételi vizsga is a felsőoktatási intézményekbe szakirányú képzésre való jelentkezés esetén.²¹⁹ A tesztek tematikus részei a következőképpen álltak össze százalékos megoszlásban:

²¹⁵ Положення про організацію і проведення VI конкурсу «Уроки голокоусту та голодомору – уроки толерантності» за сприяння Міністерства освіти і науки України // *ІВШУ*, 2009, №7-8. с.25.

²¹⁶ A Krími Autonóm Köztársaság területén található

²¹⁷ Ладиченко Тетяна. Нові методи вивчення історії у багатокультурному суспільстві // *ІВШУ*, 2008, №11-12, с.9. (a továbbiakban: Ладиченко 2008)

²¹⁸ Ладиченко 2008, с.11.

²¹⁹ *Зовнішнє тестування з історії. Інформаційні матеріали.* – Київ: Центр тестових технологій, 2005.

- a kérdések 25%-a Ukrajna történetének a kezdetektől a XX. század elejéig tartó időszakából kerültek ki, azon belül korszakonként:
 - 35%-ot tett ki a kezdetektől 1569-ig tartó történelem;
 - 35%-ot az 1569 és a XVIII. századból származó kérdések;
 - 30%-ot a XVIII. század és az 1914 közötti időszak.
- A kérdések 50%-a Ukrajna történetének a XX. századi és a XXI. század eleji időszakából kerültek ki, azon belül korszakonként:
 - 50%-ot tett ki az 1914–1939 közötti időszak;
 - 50%-ot tett ki az 1939 és a XXI. század eleje közötti időszak.
- A kérdések 25%-a az egyetemes történelem teljes XX. századi és a XXI. század eleji időszakából kerültek ki, azon belül korszakonként:
 - 50%-ot tett ki az 1914–1939 közötti időszak;
 - 50%-ot tett ki az 1939 és a XXI. század eleje közötti időszak.²²⁰

A feladatok korszakokon belüli szám szerinti megoszlását pedig az alábbi táblázat mutatja.

5. táblázat. A vizsgatesztek kérdéseinek megoszlása a 2004/05-ös tanévben

s/sz.	Korszakok és területek	A feladatok száma
Ukrajna története a kezdetektől a XXI. század elejéig		
1.	Ukrajna korai története és a középkor (1569-ig)	5
2.	Kozák-hetmani időszak (1569 és a XVIII. század első fele)	6
3.	Az ukrán földek a XVIII. század második felében és a XX. század elején	5
4.	Ukrajna története a XX. század első felében (1914–1939)	11
5.	Ukrajna története 1939-től és a XXI. század elején	15
Egyetemes történelem a XX. században és a XXI. század elején		
1.	Egyetemes történelem a XX. század első felében (1914–1939)	11
2.	Egyetemes történelem a XX. század második felében és a XXI. század eleje	10
Mindösszesen:		63

(Forrás: IBIIIY, 2006, №1. c. 18.)

Ekkor még csak a rendszert és a tesztek ellenőrizték a Nemzetközi Tesztelési Egyesület (IEA) keretein belül működő USA-beli Nemzeti Kutatóközpont és a Holland Királyság CitoGrup Kutatóközpontja által kifejlesztett programokkal.²²¹ Ám már az is felvetődött, kihat-e majd a minősítés tartalma az oktatási

²²⁰ Зовнішнє тестування: структура, зміст, аналіз завдань. Історія. 2004/2005 навчальний рік // IBIIIY, 2006, №1, с.18.

²²¹ Бойко В. І. Аналіз результатів зовнішнього сертифікаційного тестування 2005 року з історії // Вісник. Тестування і моніторинг в освіті, 2006, №1. с.29-30.

folyamatra, megváltoztatja-e annak módszereit, szerkezetét, fogásait.²²² A teszteknel évről évre nemcsak a tartalmi összetevőket, hanem a feladatok számát, illetve a korszakok arányát és a megoldásra adott időt is állandóan változtatták:

- 2006-ban 60 kérdésre 90 percet,
- 2007-ben 58 kérdésre 180 percet engedélyeztek,

de Ukrajna története mellett még megmaradt a XX. századi egyetemes történelem is.²²³ 2007-ben közzétették a függetlennek nevezett minősítés tantervi követelményeit is.²²⁴ 2008-ban már csak Ukrajna története került a tesztkérdésekbe a kezdetektől napjainkig,²²⁵ az egyetemes történelem pedig választható vizsgává vált. A 2008/09-es tanévben az emelt szintű vizsga 2009. május 6-án volt, s 178 945 személy vett részt benne, ami a vizsgákra bejelentkezettek 91,7%-át tette ki. A tesztfeladatok megoldására 150 perc állt az érettségizők rendelkezésére. A feladatokat a 2009. év külső, független minősítés terve alapján állították össze.²²⁶ E tesztek kérdéseinek szerkezete már erősen megváltozott, amelyet az alábbi táblázat jól tükröz:

6. táblázat. A vizsgatesztek kérdéseinek megoszlása a 2008/09-es tanévben

s/sz.	Korszakok és területek	A feladatok száma
Ukrajna története a kezdetektől 1914-ig		
1.	Ukrajna korai története – a 16. század első fele	11
2.	A 16. század második fele – a 18. század első fele	13
3.	A 18. század második fele – 1914	11
Ukrajna története 1914-től és a XXI. század elején		
4.	1914–1939 közötti időszak	15
5.	1939 – a XXI. század eleje	20
Mindösszesen:		70

(Forrás: *IBSHY*, 2009, №11. c. 3.)

A kutatás lezárásakor még nem zajlott le az emelt szintű érettségi történelemből, de a vizsgaközpont már publikálta a 2010-es teszt várható tartalmi struktúráját, ami alapján megjelentek az első felkészítő füzetek.²²⁷ Az előző évhez képest csökkentették a kérdések számát tízzel, illetve a megoldásra felhasználható

²²² Мокрогуз О., Новик К. Чи впливає новий зміст оцінювання на навчальний процес, або Як сьогодні вчити історії? (Роздум методистів) // *IBSHY*, 2006, №2. c.36-40.

²²³ *IBSHY*, 2007, №2. c.20.

²²⁴ Програмові вимоги зовнішнього незалежного оцінювання з історії // *IBSHY*, 2007, №2. c.3-19.

²²⁵ Інформаційні матеріали Українського уенстру оцінювання якості освіти: тест з історії України для зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів 2008 року // *IBSHY*, 2008, №1. c.7.

²²⁶ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. február 18-án jóváhagyott 865. számú rendelete „3 Офіційного звіту про проведення зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів України в 2009 р.: тест з історії України” // *IBSHY*, 2009, №11. c.3.

²²⁷ ГУБИНА С. Л., СІДОРЧУК В. П. *Історія України. Усе про ЗНО-2010 + тренувальні вправи.* –Харків: ФОРМ Співак В. Л., 2010.

időt félórával. Most is csak Ukrajna története került ellenőrzésre a kezdetektől napjainkig, öt téma-kategóriában: állam és politikafejlődés, társadalmi és kulturális fejlődés, szociális-gazdasági fejlődés, illetve Ukrajna a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. 60 kérdést állítottak össze, amire 120 percet kapnak majd a tanulók.²²⁸ A tesztek bizonyos kompetenciamérést is végeznek, ám a vizsgaközpontok terve nem mindenhol esik egybe az OTM által a középiskolák számára jóváhagyott tantervekkel – több információt kér, mint amit a központi tantervek szerint tanítanak az iskolákban. Hogyan lehet ez, tették fel a kérdést, nem mind a kettőt a szakminisztérium hagyta jóvá?²²⁹

Aki viszont nem jelentkezett be az emelt szintű vizsgára, az továbbra is az eddig hagyományos tételek szerint, szóban érettségizhetett a kötelező Ukrajna történetéből. A szakminisztérium még a 2006/07-es tanév végi vizsgáknál is felhívta a vizsgáztatók figyelmét, hogy a legnagyobb figyelmet a nemzeti felszabadító mozgalmaknak és az ukrán nép nemzeti öntudata erősödésének tematikájára kell fordítani. Az 1932–33-as éhínség kapcsán pedig tudni kellett a 2006. november 28-án, „*Az 1932–33-as évek éhínségéről Ukrajinában*”, 376. sorszámmal iktatott törvény lényegét és társadalmi jelentőségét.²³⁰

Az előző részben írtunk róla, hogy azok számára, akik nem szándékoztak a felsőoktatásban továbbtanulni a 2009/10-es tanévre az OTM eltörölte az érettségi vizsgát. Történelemből csak Ukrajna XX. századi története volt kötelező minősítő dolgozat formájában a filológiai, társadalomtudományi-humán, művészi-esztétikai valamint a sport szakirányú intézmények végzősei számára.²³¹

Az iskolai történelemoktatást leginkább befolyásoló, az abban közvetlenül (tanulók, szaktanárok), illetve közvetve (szülők) érintettek a „függetlennek” elnevezett emeltszintű vizsgák foglalkoztatták a legfőképp továbbra is, mivel minden egyes fél elégedetlen volt a történelem feladatokkal. Meglepő módon erről először pont a fent említett új szakfolyóiratban publikált terjedelmes cikkel egy kijevei líceum történelemtanára. Az elégedetlenség okai igen szerteágazók, pl. a 2009-es évben közreadott történelem teszt minimum 1/3-da valamilyenképpen inkorrekt volt, teljesen eltűntek a nyílt végű kérdések, melyek lehetőséget adnak a szabad megfogalmazásra, így a teszt csak kérdések halmaza lett, nem gondosan kidolgozott feladatsor.²³² Az is megkérdőjelezhető, miért kell minden felsőoktatási szakra ugyanazt az Ukrajna története tesztet teljesítenie a jelentkezőnek, akár gazdasági vagy biológia, nyelvészeti vagy

²²⁸ Специфікація тесту з історії України для зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень знань випускників загальноосвітніх навчальних закладів (Зовнішнього незалежного оцінювання 2010 року) // *ІВШУ*, 2009, №11. с.12-15.

²²⁹ Островський, Валерій. Тестовий контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів з історії в контексті компетентнісного підходу // *ІВШУ*, 2010, №2. с.5.

²³⁰ З листа міністерства освіти і науки України «Про порядок закінчення навчального року та проведення підсумкової атестації в загальноосвітніх навчальних закладах у 2006/2007 н. р.» // *ІВШУ*, 2007, №1. с.3.

²³¹ *ІЗМОН України*, 2010, №4-5-6. лютий, с. 3-40.

²³² Комаров, Юрій. Роздуми вчителя: про фаховість як передумову створення гарного тесту з історії України // *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*, 2011, №2. с.22, 27.

történelem szakirányra készül. A legérthetlenebb pedig az, miért kellett az érettségi teszthez külön tantervet összeállítani, ha azt hirdeti a szakminisztérium, hogy ez a középiskolai tudás ellenőrzése, vagyis a középiskolai tananyagra épül.²³³

2010. augusztus 19-én az ország minden régiójából érkeztek történelemtanárok az Oktatási és Tudományos Minisztérium augusztusi bizottsági ülésére, akik a történelem szekcióba voltak hivatalosak. A jelenlévő szaktanárok egy sor olyan kérdést vetettek fel, melyek állandó jelleggel vannak jelen az iskolai történelemtanításban, s immár két évtized alatt sem tudta az oktatási tárca orvosolni azokat. A megoldásra váró kérdések között van például az iskolai történelemoktatás egységes koncepciójának kidolgozása, a tantervek követelményeinek fölösleges adatmennyiségtől való megszabadítása, a tanulók életkori sajátosságainak figyelembevétele és betartása a tankönyvek összeállításánál, illetve a témazáró dolgozatok rendszerének hivatalos visszaállítása.²³⁴ Az iskolai történelemoktatás egységes koncepciójának kidolgozására a szakminisztérium decemberben létrehozott egy munkacsoportot Viktor *Kocur* perejaszlav-hmelnickiji történészprofesszor vezetésével.

A tankönyvek és szerepük

A történelemtudomány adja az iskolai történelemtanítás alapját, ami a felnövekvő nemzedékek történelmi szemléletének váza ma is. S hogy milyen történelemszemlélettel indulnak el felnőtt életükbe a fiatalok, abban jelentős szerepet játszik, milyen szemléletűek voltak iskolai történelemkönyveik. Ezért kell külön is szólni róluk Ukrajnában, meg azért is, mivel ezek váltották ki a legnagyobb visszhangot a független ukrán állam különböző rétegeiben, a szomszédos Oroszországban és Nyugat-Európában egyaránt. Mind a mai napig fellángolnak azok a parázs viták, melyek a tankönyvek tartalmával, szellemiségével, koncepcióival kapcsolatosak. A tanárok zöme a bennük lévő töménytelen anyagmennyiséget kritizálja, mondván, lehetetlen ennyit megtanítani az órán. A tanulók többsége meg nem érti, amit tanul, mivel a szövegek nem az ő életkori sajátosságuk szerint íródtak. A szülők pedig gyakran elborzadnak a bennük található anyagmennyiségtől és tartalomtól, mivel azok a gyerek szinte teljes szabadidejét felemésztik. A politikusok saját ideológiájuk szemszögéből kritizálják a tankönyveket – nem azt írják, nem úgy értékelik, ahogy kell – megjegyzésekkel.

Az iskolai történelemoktatás elméleti részét az oktatási rendszer célja és feladatai, prioritásai diktálják, illetve az ország társadalompolitikai élete, ideológiája, kulturális és oktatási hagyományai határozzák meg. A tankönyvek tartalma az épp aktuális jelent tükrözik.

²³³ Святокум, Оксана. Ми йдемо в майбутнє, озираючись на минуле: чого вчить досвід проведення зовнішнього незалежного оцінювання з історії України // *ІВШУ*, 2011, №4. с.13.

²³⁴ Хроніка суспільствознавчої освіти. 2010 // *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*, 2011, №1. с.49.

A történelemkönyvek tananyagának tartalma általában két elemből tevődik össze – történelmi tényekből és elvont részekből. Ezek alkotják a törzsszövegi részt: tényanyag és fogalmak vagy magyarázatok, értelmezések, kapcsolatok, ítéletek, következtetések. Az első elem alapja a történelmi adat: ki, mikor, hol, mit csinált? Ezek pontos, megmásíthatatlan dolgok, ám a második elembe, az elvont részbe már elméletek, ideológiák gyűrűzhetnek bele, s ez utóbbiak okozzák a legtöbb gondot, illetve a tendenciózusan válogatott tények. Valószínűleg ezért nem találunk a történelemtankönyvekben történelmi igazságokat. Bár erről megoszlanak a vélemények, mivel van, aki azt állítja, hogy a Szovjetunió idején élteknek saját történelmi igazságuk volt, s a jelenlegi Ukrajnában élőknek meg saját történelmi igazságuk van.²³⁵ Ugyanez a szerző ezt írja egy másik cikkében: „*Mi nem átírjuk a történelmet, ahogy azt egyesek állítják, hanem úgy mondanám, hogy mi egy új történelmet kezdtünk kutatni és feltárni, ami nem olyan, mint a Szovjetunió idején volt... Ennek eredményeképpen a mi iskolai tankönyveinkben a múltnak egy másik értelmezése található... A szovjet iskolában egyféle történelem volt, a független ukrán államban másfajta. S ez így van rendjén*”.²³⁶

„*Mikor Ukrajna 1991-ben kinyilvánította függetlenségét, akkor az új állam eldobta a régi tankönyveket, de sajátot, újat nem adott azonnal*” – mondta Jurij Komarov, a 171. Számú Kijevó-Pecszerszki „Lider” Líceum történelemtanára.²³⁷ A tanárok közül sokan megjedtek, hogyan kell most akkor tanítani és főleg mit? Pedig az alkotó pedagógusok számára nagyon jó idő volt az, mert végre nem szabták meg mit és hogyan tanítsanak – folytatta a fent említett történelemtanár. Az első *Ukrajna története* tankönyv 1994-ben jelent meg,²³⁸ s később is ezek a könyvek kerültek az állandó érdeklődés központjába, pedig – ahogy az egyik máig igen befolyásos ukrán történész megfogalmazta – a legelismertebb történész-tudósok írták.²³⁹ Olekszandr Udod szerint ezek a könyvek az ország politikai irányultságát tükrözik, mivel a történelemoktatást az állam szervezi.²⁴⁰ Sztaniszlav Kulycsickij professzor pedig azt állítja, hogy „*Ukrajna állampolgárai a hazai történelemtankönyveket az államalkotó folyamat elemének tekintik, akár az állam területi sérthetlenségét, a himnuszt vagy a címet*”.²⁴¹ Azért van az ukrán történelem-didaktikusok között olyan is, aki elismerte, hogy az

²³⁵ Мисан, Віктор. Про суб'єктивний фактор у змісті шкільної історії, або Чи пізнають правду донецькі школярі на «уроках історичної правди» // *ІВШУ*, 2010, №1, с.4. (a továbbiakban: Мисан 2010/1)

²³⁶ Мисан, Віктор. Проблема суб'єктивізації змісту в шкільних підручниках історії // *ІВШУ*, 2010, №3, с.5. (a továbbiakban: Мисан 2010/2)

²³⁷ Комаров, Юрій. Підручник: яким йому бути? // *ІВШУ*, 2009, №6. с.25-28.

²³⁸ Сергієнко Г. Я., Смолій В. А. *Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII століття): Навчальний посібник для 7-8 класів середньої школи*. Київ: Освіта, 1994. 256 стр.

²³⁹ Удод, Олександр. Сучасні українські підручники з історії в оцінці польських та німецьких істориків // *Проблеми історії України*. – Вип. 9. – Київ, 2003. с. 427-435. (a továbbiakban: Удод, 2003)

²⁴⁰ Удод, Олександр. Зміст української історичної освіти в сучасній російській історіографії: імперські стереотипи і міфи // *ІВШУ*, 2006, №1, с.10. (a továbbiakban: Удод, 2006)

²⁴¹ Кульчицький, С. Історія Батьківщини в шкільних підручниках // *Дзеркало тижня*, 2002, 3-9 серпня.

1990-es évek első felében megjelent első generációs történelemtankönyvek rengeteg hibát hordoztak magukban:

- tényinformációkkal túlsúlyosak voltak, ami egyáltalán nem ösztönözte a tanulókat gondolkodásra, sőt elrettentette még az olvasástól is;²⁴²
- az ok-okozati összefüggéseket túlzottan leegyszerűsítették, sematizáltak;
- a nemzetállam megteremtésének akadályai között eltúlozták a külső okokat;
- a túlzott etnocentrizmus, ami Ukrajnát az európai és eurázsiai tértől függetlenül tárgyalta;
- túlburjázott bennük a politikatörténet;
- a negatívumokra koncentrációt, ami a tankönyvek fogalomrendszerében is megjelent, mert *elnyomás*, *kizsákmányolás*, *elfoglal*, *harc* szavakat használták a leggyakrabban, ami azonnal ellenségképet gyártott a *miénk-idegen* elv alapján;
- csak azt mutatták meg, ami ukrán szempontból fontos volt, ám ez más színben tüntette fel a dolgok valódi képét.²⁴³

Az előző fejezetben már említett *Girics* szerint e tankönyvek szerzői nem tehetek másként, minthogy a *miénk-övék=idegen* képletet használták, ugyanis egyetlen céljuk az volt, hogy elkülönítsék magukat a Szovjetuniótól. Így, ami nem fért bele a függetlenség elvébe, vagy ami kilógott az ukrán sablonból, arról jobbik esetben nem vettek tudomást, rosszabbik esetben ellenségként kezelték, nem semlegesnek.²⁴⁴ Ám ő ezt nem rosszindulatnak, hanem a nemzetfejlődés gyermekbetegségének tartotta, mivel az ukránoknak meg kellett mutatniuk: az a cári-kommunista sztereotípiát, hogy Ukrajnának nincs saját történelmi útja – hamis. Ezért a történelemtankönyvek valójában államalkotó feladatokat láttak el, mert az volt a dolguk, hogy meghúzzák a határt szellemi, kulturális és identitás terén Ukrajna és Oroszország között. Ez okozta a túlidealizálást, a türelmetlenséget, a túlpolitizáltságot, a sematizmust, a másság elutasítását.

Még az 1990-es évek végén két odesszai tanár – *Komarova V. O.* és *Linnikova O. O.* – megvizsgálta az első generációs történelemtankönyveket és a hozzájuk kapcsolódó tanterveket, s arra az eredményre jutottak, hogy azok teljes egészében a szovjet időszak sztereotípiáit hordozzák magukban, vagyis prioritást a konfliktusok és társadalmi mozgalmak kaptak. Az egyetemes és Ukrajna története tankönyveket egyaránt végignézve arra a megdöbbentő eredményre jutottak, hogy a 7–11. osztályos gyerekek öt év alatt 476 témából 262-ben háborúról, forradalomról, felkelésről kénytelenek tanulni, ami a tananyag 55%-át tette ki. Eközben a kultúrával ugyanez idő alatt 33 témában (7%) találkozhattak. A gyakorló szaktanárok szerint a tankönyvek szerzői visszaéltek az agressziót hordozó szavakkal és szókapcsolatokkal, illetve azok társadalomban

²⁴² БАХАНОВ, К. О. Перше покоління українських підручників з історії: проблеми та їх розв'язання // *ІВШУ*, 2006, №3. с.15.

²⁴³ ГИРИЧ 2009, с. 5.

²⁴⁴ Уо., 4.

való túltengésének hamis képét festették. Elrettentő példa, hogy az „*Ukrajna lakosságának harca az idegen hódítók ellen*” című témában (7. oszt.) 149 ilyen *agresszív* szó fordult elő.²⁴⁵

Az 1990-es évek második felében sorra jelentek meg az első történelem-tankönyveket leváltó új, második generációs könyvek, így a 2000. év végére 40 darab tan- és segédkönyv volt használatban, ami az ukrán OTM ajánlásával bírt, vagyis átlagban egy tárgyra 3,3 darab jutott. Ez az első pozitívum, hogy az ukrán iskoláknak választani lehetett a tankönyvek közül, illetve közöttük alternatívok is felfedezhetők voltak, melyek a központi tanterven túlmutattak. Ám a leglényegesebb fejlődés a didaktikai apparátusban és a tankönyvekhez kapcsolódó módszertani segédletek megjelenésében volt megfigyelhető: történelmi olvasókönyveket és munkafüzeteket dolgoztak ki minden osztály számára, illetve didaktikai anyagokat és segédkönyveket adtak ki a tanárok részére. Ekkor válik megfigyelhetővé az is, hogy Ukrajna történetéből tankönyvcsaládokat próbáltak létrehozni az 5, 7–8. és 9–10–11. osztályokban, egyetemesből 10–11-re.²⁴⁶ Az Ukrajna története tankönyvek újra az államépítés elve alapján íródtak, s különböző arányban használták a formalizmust és a lojalitást a szovjet rendszerrel szemben, vagyis folytatták az előzők hagyományait.²⁴⁷ Pedig – Igor Girics szerint – ezeknek a második generációs tankönyveknek le kellett volna már küzdeniük a tudat szűk etnikai határait, illetve Ukrajnának azt is el kellene kerülnie – akár a többi volt szocialista országnak – hogy az Európai Unió ne váljon újabb birodalmi központtá, s Ukrajna ne szoruljon ismét a „kisebb testvér” szerepébe, mivel időnként erre utaló jelek érkeznek az EU-ból. Másrésztől azt is elkerülendőnek tartja, hogy a túlzott bezárkózás miatt az ország ne váljon hasonlatossá egy „mononacionális ostromlott erődhöz”, amely minden szomszédjával harcban áll. A nacionalizmus és kozmopolitizmus szembenállását szerinte csak úgy lehet elkerülni, ha Ukrajna történetét Kelet-Európa történetének kontextusában szemlélik, s nem elidegenítve attól.²⁴⁸ Girics egy sor javaslatot fogalmazott meg a leendő új tankönyvekkel szemben:

- nem csak azt kellene bemutatni, ami pozitív, hanem azt is, ami hiányosság, ettől még nem lennének kisebbek az ukránok;
- nem kellene szégyellni, hogy Ukrajna agrárország és a modernizáció eddig elkerülte, mert ennek köszönhetően őrizhette meg hagyományait, kultúráját;
- nem kellene átvinni a ma gondolatait, politikai irányvonalait a középkor vagy az újkor eseményeinek leírására, megítélésére;

²⁴⁵ КОМАРОВА, В. А. История в формировании мировоззренческой культуры мира. In: *Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей*. 36. ст. Праці Всеукр. наук.-практ. конференції 7-10 грудня 1999 р. – Одеса: Астропринт, 1999. с. 174-178.

²⁴⁶ БАХАНОВ, К. О. Український підручник з історії другої половини 90-х років ХХ століття: методологічні трансформації // *ІВШУ*, 2006, №4. с.32.

²⁴⁷ Уо., 35.

²⁴⁸ ГИРИЧ 2009, с. 4.

- az nem lehet, hogy Ukrajna története csak az ukránokról szóljon, hiszen mindig többnemzetiségű volt a terület – lengyelek, oroszok, zsidók éltek ott nagy számban;
- a multikulturalitás a felekezeti sokszínűséggel jár együtt, s így a pravoszlávok mellett az ott élő görög és római katolikusokról is írni kell;
- a politika súlyát csökkenteni kell, az életmódot, a mindennapokat kellene bemutatni;
- ám mivel még nem sikeres nép az ukrán, ezért a történelemoktatásban a nemzeti jelzőnek kell dominálnia az egyetemessel szemben 60:40 arányban.²⁴⁹

A második generációs könyvek írása közben, 1997-ben az ukrán történészek egy csoportja, egy nemzetközi konferencia kapcsán eljutott az Alsó-Szászországban lévő *braunschweigi Georg Eckert* nevét viselő Nemzetközi Tankönyv-kutató-intézetbe. Ivan *Kurasz* és Valerij *Szmolij* professzorok voltak azok, akik aztán szorgalmazták a nemzetközi véleménycserét a tankönyvírás témájában. Ennek eredményeképp, még 1997 augusztusában, a *Volkswagen Alapítvány* segítségével a Georg Eckert Intézet elindított egy kutatási programot, ami „*A FÁK országaiban megjelent történelem és szociológia tankönyvek vizsgálata a nemzetiségek önmeghatározása és a nemzetközi orientáció közötti ellentétek tükrében*” címet kapta.²⁵⁰ A kutatási program keretein belül a résztvevő felek négy alkalommal találkoztak:

1. az első szakemberi összejövetelre 1998 márciusában Braunschweigban került sor, ahol „*Didaktika, az iskolai tervek összeállítása és a történelem, illetve szociológia tárgyak tankönyveinek helyzete*” tematikáról próbáltak véleményt cserélni;
2. aztán 1998 decemberében Kijevben rendeztek egy német–ukrán konferenciát az iskolai tankönyvekről „*Az egyén és az állam, mint az új és legújabb kori történelem problematikája. A vitás kérdések és azok megjelenése a történelem és szociológia tankönyvekben*” cím alatt;
3. 1999 áprilisában Braunschweigban tudományos-gyakorlati szemináriumot rendeztek a tankönyvszerzők részvételével „*A nemzeti és nemzetállami eszme felélédeése az első világháború után. Ezek megnyilvánulásai a mai ukrán, moldáv, belorusz, grúz, litván és német tankönyvekben*” címmel;
4. végül 1999 decemberében Minszkben tartottak nemzetközi konferenciát „*A mindennapok története és az ember jogai. Hogyan tudnak az iskolai történelem és szociológia tankönyvek segíteni a tanulóknak saját érdekeik felismerésében?*” címmel.

Minden konferencia középpontjában a tankönyvek szövegei álltak, s a meglévő könyveket az összehasonlító analízis módszere szerint tematikai sorrendben

²⁴⁹ ГИРИЧ 2009, с.6.

²⁵⁰ *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): Зб. наук. ст. – Київ: Генеза, 2000. с. 4. (a továbbiakban: *Українська історична дидактика 2000*)*

tekintették át.²⁵¹ A legnagyobb problémát Magda *Telus* (a Georg Eckert Intézet tudományos munkatársa) szerint az okozta, hogy a szakmai megbeszélések állandóan kudarcba fulladtak, mivel a FÁK országaiból érkezett kollégáknál teljesen vagy részlegesen hiányzott a szakmai, illetve a tudományos metakommunikációs szinten is az egyenértékű fogalomrendszer.²⁵²

Wilfried *Jilge*, aki 1999-ben a Berlińi Humboldt Egyetem doktorandusza volt, az 1993–99 között megjelent ukrán történelemtankönyvekben a Kijevi Rusz idejét feldolgozó leckékben a nemzeti történelem megnyilvánulásait vette sorba. Pozitívnał találta a könyvekben azt, hogy Ruszt a vele egy időben létező kora-feudális európai államokkal hasonlították össze, s hiányzott a tankönyvekből az agresszív nacionalista sztereotípa. Megoldandó problémának tartotta azonban a következő dolgokat:

- hogy az ukrán nemzetet és annak államalkotói hagyományait azonosították magával az állammal;
- a lineáris, egyenes vonalú és teleologikus²⁵³ irányultságú anyagkifejtést, ami az igazság és bizonyos történelmi ismeretek hibás képzetét alkothatják;
- a vitás kérdések elhallgatását, az uralkodók személyének idealizálását, a többszemponúság hiányát;
- a történelem Grusevszkij-féle etnopoluláris ábrázolását.²⁵⁴

A braunschweigi intézettel való együttműködés felélenkítette az ukrán történészeket, s egyre aprólékosabban és kritikusabban szemlélték saját honi történelmüket és tankönyveiket. A 2000. év után sorra jelentek meg a történelemtankönyvekkel foglalkozó didaktikai és történészi vélemények, melyekben a szaktanári nézetek kerekedtek felül, illetve a könyvekről egyre inkább taneszközként beszéltek. Ezek a vélemények már kritikusan állapították meg, hogy bár a 2001–02-ben napvilágot látott új tankönyvek színesebbek lettek, időnként figyeltek az életkori sajátosságokra, módszertani apparátusukban és nyomda-technikai kivitelezésük igen eltérők voltak.²⁵⁵ Am még mindig túl voltak zsúfolva tényekkel, nem akarták megtanítani semmire a gyereket, csak magolni,²⁵⁶ pedig inkább a tudás megszerzésére való megtanítás és a produktív emlékezet fejlesztése lenne a cél.²⁵⁷

Nem lehet azt mondani, hogy az ukrán történelemmethodika fejletlen, mert *Pometun O.* szakszerűen, a legújabb nyugat-európai kutatások alapján írta le a tankönyvhöz tartozó módszertani apparátus racionális használhatósági

²⁵¹ Телус Магдалена. Проект Інститута Георга Еккерта: наука та діалог. In *Українська історична дидактика 2000*, с. 15-17.

²⁵² Уо., 18.

²⁵³ Teleológia = az az idealista tanítás, amely szerint a természetben minden egy bizonyos előre megszabott cél megvalósítására jött létre és minden jelenség ennek kiteljesedését szolgálja

²⁵⁴ Їльге В. Національна історія на прикладі зображення доби Київської Русі в українських підручниках з історії. In *Українська історична дидактика 2000*, с. 76-108.

²⁵⁵ Баханов, К. О. Модернізація українських підручників з історії на початку ХХІ століття // *ІВШУ*, 2007, №2. с.30-33.

²⁵⁶ Терно, С. Підручник з історії сьогодні: стан і перспективи // *ІВШУ*, 2004, №1. с.6-8.

²⁵⁷ Терно, С. Методичний апарат підручника: яким він має бути? // *ІВШУ*, 2004, №7. с.17-20.

lehetőségeit.²⁵⁸ Még Ukrajna legújabb kori történetét is lehetne a haladó európai minták alapján tanítani, egységes, rendszeralapú, emberközpontú, integráló, multikulturális, alternatív, többszemponútú és reflexív módon.²⁵⁹ Pometun és Freiman nevéhez fűződik az első iskolai történelemoktatás módszertanát tisztán szakmai szemszögből taglaló szakkiadvány is, mely 2005-ben látott napvilágot.²⁶⁰ Bahanov K. O. ukrán didaktikus pedig 2005-ben megjelent munkájában aprólékos tudományos elemzésnek vetette alá az 1991–2005 között megjelent iskolai tankönyveket, s azt a következtetést vont le, hogy az első és második generációs könyvekben bizony szép számmal fellelhető a formális, pártos és osztályjellegű szemlélet, a harcok és politikai események túltengése, az ember történelemben betöltött szerepének elkendőzése, a gyenge módszertani apparátus, s elvértve található csak bennük fejlesztő és alkotó feladat. A 2000–2005 között kiadott tankönyvről már pozitív megfogalmazásai is voltak – logikusabbak és következetesebbek lettek, megjelentek a gondolkodtató és kritikai kérdések, s már olyanok is voltak, melyek Ukrajna történetét európai kontextusba helyezték.²⁶¹

2005-től a harmadik generációs tankönyvek kerültek az iskolákba. Bár már harmadszor dolgozták át őket, mégsem lehet a legújabb történelemkönyveket innovációs taneszközöknek nevezni, még az ukrán – az OTM által elismert – Viktor Miszan módszerész szerint sem.²⁶² Legnagyobb problémájuk, ami az eddig hagyományos tankönyvírás alapja volt, hogy túltengnek bennük a szerzői szövegrészek, vagyis csak elmondják a történelmet. Ennek alapvető okát az említett Miszan abban látja, hogy a tankönyvírásba bevont és abban részt vett szerzők mind a szovjet történésziskola képviselői.²⁶³ Pedig ahogy azt fent az egyik ismert ukrán történész állította, ezeket a könyveket *a legelismertebb történész-tudósok írták*,²⁶⁴ a történelem oktatási tartalmát pedig a jelenlegi ukrán iskolákban a „Társadalomtudomány” állami oktatási szabvány²⁶⁵ és a tanterv²⁶⁶ határozza meg. Ám ezzel az állami szabvánnyal nem mindenki ért egyet Ukrajnában. E másképp gondolkodás megnyilvánulása volt, mikor 2007. október 19–21. között *Koncsa-Zaszpa* településen²⁶⁷ történészek, de nem tanárok, hanem kutatók, tanácskozást hívtak össze az Ukrajna története tankönyvek ellenőrzése céljából. A kezdeményező *Juhnovszkij* I. akadémikus volt, aki széles körben propagálta,

²⁵⁸ ПОМЕТУН, О. Як раціонально використати на уроці методичні можливості підручника нового покоління // *ІВШУ*, 2004, №3. с.2-7.

²⁵⁹ ПОМЕТУН, О., ГУПАН Н. Підручник як засіб виховання громадянина (З практики реалізації основних принципів створення, на прикладі підручника з новітньої історії України для 11 класу) // *ІВШУ*, 2005, №4, с.19-23.

²⁶⁰ ПОМЕТУН, О., ФРЕЙМАН, Г. *Методика навчання історії в школі*. Київ: Генеза, 2005, 328 стр.

²⁶¹ БАХАНОВ, К. О. *Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: Монографія*. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2005. с. 183.

²⁶² МИСАН 2010/2, с.6.

²⁶³ Уо.

²⁶⁴ Удод 2003, с. 428.

²⁶⁵ Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь «Суспільствознавство» // *ІВШУ*, 2004, №2, с.2-7.

²⁶⁶ *Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класи: Програми для загальноосвітніх навчальних закладів*. Київ, Ірпінь:Перун, 2005, 142 с.

²⁶⁷ Kijev főváros adminisztratív területéhez tartozó üdülő-pihenő zöldövezet

hogy a jelenleg használatban lévő Ukrajna története iskolai tankönyvek nem felelnek meg a valóságnak. A megbeszélés anyagait tartalmazó kiadványban pontosan ez áll: „A tankönyvek mitologizálják az ukrán nép eredetét; a nemzet létét a kezdeti történelmi korokra vezetik vissza; a tankönyvekben politika és militarista történelem dominál, s pesszimista képet festenek Ukrajnáról, ahol a 13. századtól egész a 20-ig folyamatos gyarmati rendszer uralkodott. A tankönyvek apologizálják a népi felkeléseket, vagyis az anarchikus és társadalomellenes viselkedési mintákat, illetve az etnocentrikus történelemlátást terjesztik, figyelmen kívül hagyva az ország többnemzetiségű és felekezeti sokszínűségének voltát. Erős még ezekben a tankönyvekben a propagandaelem is, illetve sok a tényhiba és ferdítés”.²⁶⁸ A tanácskozás megállapításai nagyon messze állnak a „hivatalos” ukrán didaktikusok szemszögétől. Magát a tanácskozást a fent említett Miszan igen erős szavakkal minősítette – *szabadkőművesek zárt ülése, ahová csak a „sajátjaikat” hívták meg, illetve az elfogadott álláspontokat légből kapottnak tartja, mintha azokat az ujjukból szopták volna ki a résztvevők.*²⁶⁹ Ugyancsak nagyon eltért a központi oktatáspolitikai irányvonalától az, amit Donyeck városában kezdeményeztek. A városi tanács 2009 júliusában majd szeptemberében is napirendre tűzte, hogy a város iskoláiban vezessék be az ’igazság óráját’, ahol a tanár az Ukrajna története tankönyvekben fellelhető valótlanságokat javítja ki, s mondja el az igazságot. Miszan ezt az eseményt is élesen kritizálta, s hosszas fejtegetésű cikket írt a tankönyvek igazságáról, aminek része a fentebb említett szovjet és ukrán igazság kettőssége.²⁷⁰

A 11. osztály számára készült Ukrajna története tankönyv egyik szerzője – Nesztor Gupan – is sok kritikát fogalmazott meg a vele készült egyik interjúban a honi történelmet bemutató könyvekről. Többek között elismerte, hogy az Ukrajna története tankönyveket szerzőik olvasásra szánták, míg a haladó nyugat-európaiak már munkáltató jellegűek. Aztán hiába nevezik új szempontúaknak könyveiket ezek a szerzők, a zömük szerzői szubjektívizmustól és egyszempontúságtól hemzseg, amit az aktuális politikai hatalomnak való megfelelés szült. A könyvek a XX. századi Ukrajna történelmében felértékelik a forradalmakat, s a Szovjetunió szétesésének okát nem a rendszer krízisében látják, hanem egy új ukrán forradalomban. Gupan nem tartja egészen normálisnak azt, hogy erre szocializálják a gyerekeket. Ő is úgy látta, hogy a tankönyvírásnál el kellene már tekinteni a tiszta politikatörténettől, súlyozni a többi, nem kevésbé fontos és érdekes témával.²⁷¹

Meg kell még említeni azt a tényt is, hogy 1999-ben Moszkvában – a Friedrich Neumann Alapítvány közreműködésével – nemzetközi konferenciát tartottak „A szovjet és posztszovjet államok nemzeti történelmei” címmel. A konferencia sorra vette a Szovjetunióból kivált független utódállamok nemzeti

²⁶⁸ Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. (Упорядкування та редакція Наталі Яковенко). – Київ, 2008. с.43-44.

²⁶⁹ МИСАН 2010/2, с.7.

²⁷⁰ МИСАН 2010/1, с.3.

²⁷¹ ГУПАН, Нестор: «Нові підходи до вибору і структурування змісту підручника з історії України» (Актуальне інтерв'ю) // ІВШУ, 2008, №9. с. 3-4.

történelmeinek interpretálásait, s Ukrajnával kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy „*az ukrán történelem a nemzeti védekezés nacionalizmusa*”.²⁷²

Ezen események után, melyek a történelemtankönyveket ily heves viták és tudományos kutatások keresztüztüze helyezte, a mindenkori végrehajtó hatalom szakmai folyóirata – *Isztorija v skoláh Ukrajini* – 2009-ben kerekasztal-beszélgetést rendezett, ahová az ország minden megyéjéből igyekeztek hívni iskolai történelemtanárokat és didaktikusokat. A kerekasztal résztvevőinek ugyanarra a három kérdésre kellett válaszolnia: hogyan értékelné a jelenlegi ukrán tankönyvírást? Mit tartanak pozitívumnak a jelenlegi történelemtankönyvekben? És mi hiányzik belőlük? Az első kérdésre adott válaszok zöme (95%-a) elégségesnek minősítette 2009-ben az ukrán tankönyvírás állapotát.²⁷³ A másik két kérdésre adott válaszok összegezését az alábbi táblázatban végeztük el.

7. táblázat. A harmadik generációs ukrainai iskolai történelemtankönyvek minősítése ukrán szakdidaktikusok és tanárok szerint, 2009-ben

Amit pozitívumnak tartottak a résztvevők	Amit negatívumnak, hiányosságnak tartottak a résztvevők
<ul style="list-style-type: none"> - az állam részéről már nincs benne kemény ideológiai befolyás; - a szerzők pályáztatása; - a választhatóság lehetősége egy osztályon belül; - kicsit visszaszorult a politikatörténet, s beemelték az életmódot; - esztétikailag szebbek; - javult módszertani apparátusuk; - megfelelnek a központi tanterveknek. 	<ul style="list-style-type: none"> - tényekkel túlterheltek; - egy-egy lecke terjedelme nagyon hosszú; - gyakran hiányzik belőlük a logikai következetesség; - kicsi a méretük (84×108 vagy 70×90 mm-esek); - nem eléggé színesek; - nehéz a nyelvezetük, akadémikus a megfogalmazásuk; - sok bennük a bonyolult és elvont fogalom; - fogalmi és terminológiai hibákat tartalmaznak; - az elméleti állítások gyakran nincsenek alátámasztva tényekkel; - kevés a motivációs lehetőség; - kevés a gondolkodtató anyag bennük; - az ukrán történelem túlmilitarizált; - antagonisztikus szembenállást közvetít; - a történelmi események, személyek csak egy szempontból vannak bemutatva, a könyvek egyszempontúak; - nem tartalmaznak interaktív technológiákat; - a szöveg nem veszi figyelembe az életkori sajátosságokat; - sajnos a választható tankönyveknél csak a szerző más, a tényanyag és a szemlélet ugyanaz; - nem gyakorlati munkára készültek a tankönyvek, csak ismeretátadásra; - hiányzik belőlük a csoportmunkára alkalmas feladat; - kevés bennük a jó történelmi térkép; - elvértve található csak bennük diagram, séma, térképrajz; - nem emeli ki a fontos/kötelező adatokat; - nem érdekes a szövegük.

(Forrás: *IBLIV*, 2009, №6. c. 16-25.)

²⁷² Удод 2006, c. 10.

²⁷³ Український підручник: міркування методистів та вчителів (матеріали «круглого столу») // *IBLIV*, 2009, №6. c. 16-25.

A jelenlévők javaslatokat is megfogalmaztak, melyek közé az alábbi megjegyzések kerültek:

- nem elég a tudós szerző, kell mellé a tanár is;
- csökkenteni kellene a tankönyvek terjedelmét;
- a másodlagos tényeket ki kellene törölni belőlük;
- tankönyvpiac kellene Ukrajnában;
- ne legyen benne vitás kérdés;
- túlértékelik a külső, függetlennek nevezett minősítést, ami arrafelé tereli a tanárokat, hogy teszt-szintek szerint tanítsák a történelmet az iskolában, ám ez megfosztja a tanárt és a tanulót is a tankönyv alkotó jellegű használatától és az órai közös munka élvezetétől. Fennáll a veszély, hogy a teszt-szemléletet a tankönyvírók is átveszik;
- a történelmet csak akkor érdemes tanulni, ha saját magunk számára hasznos dolgokat találunk benne, ám a jelenlegi tankönyvek csak a politikáról és a nagy néptömegekről szólnak;
- mivel a jelenlegi Ukrajnában nyelvi, kulturális, felekezeti és más eltérések vannak, ezért nem kellene az országot állami és politikai egységként, természetes képződményként kezelni, hanem egy mesterségesen létrehozott államként.²⁷⁴

Viktória *Lehnyuk*, a Lvivi 62. Számú Középiskola tanárnője szerint az új tankönyvek szerzői még mindig az államépítés perspektívája szerint interpretálják Ukrajna történetét, illetve a könyvek tele vannak történelmi tényhibával, csúsztatással és pontatlansággal, amelyeket nehéz nem észrevenni. Feltette a kérdést, hogyan lehetséges ez, ha minden tankönyvnek neves ukrán tudós volt a recenzense, hogyan nem vették észre e komoly hibákat? Talán ideje lenne a bírálati rendszeren változtatni? – kérdezte.²⁷⁵

Érdemes külön megjegyezni aényt, hogy 1993-ban Ukrajna Oktatási Minisztériuma és a Lengyel Köztársaság Nemzeti Oktatási Minisztériuma között létrehoztak egy ukrán–lengyel szakértői bizottságot, melynek célja az iskolai történelem- és földrajztankönyvek tartalmának fejlesztése, javítása. A vegyes bizottság általában évente egyszer ült össze, az 1993–2009-es időszakban 12 alkalommal. Eddig az utolsó, XII. ülésre 2009. szeptember 21–25. között került sor Zaporizsjában. A plenáris ülés nyilvános volt, sok meghívottal és érdeklődő szaktanárral. Az ukrán fél részéről a bizottság vezetője *Kulycsickij Sz.*, a lengyel fél részéről pedig *Medzecki V.* professzorok szólaltak fel. Ennek a találkozáson a témája a zaporizsjai kozákság szerepének bemutatása volt Ukrajna és Lengyelország 16–18. századi történetében. Mint minden alkalommal, most is számos kérdésben egyetértettek, de több volt a vitatott, megkérdőjelezett téma.²⁷⁶

²⁷⁴ *ІВШУ*, 2009, №6. с.22.

²⁷⁵ Уо., 23.

²⁷⁶ Євтушенко, Раїса. Відбулося XII засідання українсько-польської комісії експертів з питань удосконалення змісту підручників з історії та географії // *ІВШУ*, 2009, №12, с.3-4.

Tizenkét évvel később, 2005. április 15-én Kijevben, a MTA Történettudományi Intézete és Ukrajna Nemzeti Tudományos Akadémiája Ukrajna Történettudományi Intézete között aláírt szerződés a lengyelhez hasonló, a közös történelemtankönyvek fejlesztését célul tűző magyar–ukrán szakértői bizottság felállítását nem tűzte célul. A Magyar–Ukrán Történész Vegyes Bizottság által kijelölt együttműködési irányzat az alábbiakban való együttműködést fogalmazta meg:

- az ukrán–magyar kapcsolatok történetének problémái;
- a nemzeti kisebbségek, nemzetközi kapcsolatok és határ menti együttműködés fejlődésének története;
- a mindkét ország társadalmi átváltozásának körülményei mellett gyakorolt kül- és nemzetpolitika kérdései.²⁷⁷

²⁷⁷ *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai.* (Kijev, 2005. április 14-16.) Felelős szerk.: Szmolij V. A. Kijev, UNTA Történettudományi Intézete, 2006. 264. o. és még *Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.)* / Відп. Ред. В.А. Смолій. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2006. с. 274.

AZ ÓSHONOS, DE NEM UKRÁN NEMZETISÉGŰ LAKOSSÁG ISKOLAÜGYÉNEK HELYZETE ÉS ANNAK VÁLTOZÁSAI

Mikor 1990. július 16-án az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa jóváhagyta az *Ukrajna állami függetlenségéről szóló deklarációt*,²⁷⁸ akkor a köztársaság nemzetiségileg közel sem volt homogén, s mikor október 8-án jóváhagyták az „*Ukrajna állampolgárságáról*” szóló törvényt is,²⁷⁹ azzal mindenkit, aki akkor az USZSZK területén élt, s aki nem ellenezte, automatikusan az új állam polgárává nyilvánítottak. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint ekkor az Ukrán SZSZK lakossága több mint 51 millió fő volt, melynek 72,73%-át tették ki az államal-
kotó ukránok, így a lakosság több mint negyede, pontosabban 27,27%-a vallotta magát más nemzetiségűnek. A hivatalos adatok szerint az országban 130 nemzetiség képviselői élnek (erről pontos adatokat a függelék 8. számú táblázata mutat). Nem felejtkeztek el erről az ukránok sem, mert az új államszerkezet kialakításakor, majd a közoktatási rendeletekben is fellelhető ennek tudata. A kisebbségek oktatásával kapcsolatos állami oktatáspolitiká több dokumentumban is bennfoglaltatik. Ilyen:

- a közoktatás alapjának tartott, 1991. június 4-én elfogadott „*Az oktatásról*” szóló törvény;
- Ukrajna 1992-es törvénye „*A nemzetiségi kisebbségekről*”, illetve az ugyanebben az évben elfogadott „*Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája*”;
- a „*Nemzeti kisebbségek védelméről*” szóló keretegyezmény, amit Ukrajna 1997-ben ratifikált;
- a független Ukrajna 1996-ban elfogadott Alkotmánya;
- a Regionális vagy *Kisebbségi nyelvek európai kartája*, amit Ukrajnában 2003-ban ratifikáltak.

Mindezen állami és nemzetközi dokumentumok azt rögzítették, hogy a minőségi oktatáshoz az országban minden állampolgárnak egyenlő hozzáférést biztosítanak, függetlenül nemzetiségétől, nemétől, társadalmi vagy etnikai származásától, vallásától vagy anyanyelvétől. Az utódállam Ukrajna megalakulásakor annak nemzetiségi összetételét a függelék 8. számú táblázata mutatja, melyek közül teljes középiskolai iskolahálózattal az oroszokon kívül a románok és moldávok (Odesszai, Kárpátaljai, Csernivci megyékben), a magyarok (Kárpátalján), lengyelek (legtöbbször a Zsitomiri, Hmelnickij és Lvivi megyékben) rendelkeztek.

²⁷⁸ *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1990, №34, Ст. 499.

²⁷⁹ *Відомості Верховної Ради України*, 1991, №50, Ст. 701.

8. táblázat. Az iskolák tannyelv szerinti megoszlása az Ukrán SZSZK-ban az 1990/91-es tanév végén

Tannyelv	Iskolák száma
Ukrán nyelvű	15 300
Orosz nyelvű	4 300
Román nyelvű	93
Magyar nyelvű*	59
Moldáv nyelvű	14
Lengyel nyelvű	2
Összesen:	19 768

* Ez az 59 magyar tannyelvű iskola csak a tisztán magyar, ukrán vagy orosz tagozat nélküli intézményeket mutatja, mivel az 1990/91-es tanévben Kárpátalján még 29 vegyes, vagyis ukrán és orosz párhuzamos osztályokkal is rendelkező magyar iskola volt még, lásd BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ–OROSZ 2001, 34. o.

(Forrás: *ІЗМНО ВРСР, 1991, №15-16. c.6.*)

A táblázatban szereplő 15 300 ukrán iskola – az iskolák 73,6%-át tette ki, ami szinte teljesen egybeesett az ukránok arányával (72,73%) a köztársaság 1989-es népszámlálásának adatai szerint. Ám nem mondható el, hogy a nemzetiségi kisebbségek iskolarendszere egységes lett volna, mert azok az iskolák, ahol tanulhattak, tannyelvük szerint több típusúak voltak:

- ahol az oktatás nyelve az anyanyelv volt, s az államnyelvet tantárgyként tanulták;
- ennek a fordítottja – ahol az ukrán a tanítás nyelve, s a kisebbség nyelvét oktatták külön tantárgyként;
- két- vagy többnyelvű iskolák, ahol párhuzamos osztályokban, tagozatokban, a kisebbségek nyelvét, az ukránt és/vagy az orosz tanították;
- ukrán tannyelvű iskolák, ahol a nemzetiségek nyelvét fakultációban oktatták;²⁸⁰
- és 1992. november 4-én az Ukrajna Oktatási Minisztériuma jóváhagyta az Ukrajna Nemzetiségeinek Tanácsával egyeztetett határozatot, mely engedélyezte a nemzetiségeknek a vasárnapi iskolák létrehozását saját nyelvük, kultúrájuk tanulása végett.²⁸¹

Az USZSZK Közoktatási Minisztérium Kollégiumának 1991. május 22-i határozata elsősorban az ukrán nyelvnek a védelmét és fejlesztését tűzte célul, de elrendelte a lakosság nemzetiségi összetétele alapján való oktatási rendszer felmérését és kiépítését (ennek rendjét lásd jelen munka első fejezetében).

²⁸⁰ CSERNICKÓ István–MELNYK Szvitlana: Az ukrainai kisebbségek és a nyelvi oktatás. In *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében*. Szerk.: Orosz Ildikó, PoliPrint, Ungvár, 2007. 126. o. (a továbbiakban CSERNICKÓ–MELNYK 2007)

²⁸¹ „*Tipushatározat a nemzeti kisebbségek vasárnapi iskoláiról Ukrajnában*”. In *ІЗМО України, 1992, №23, грудень, с.26-29.*

Az államnyelv oktatását azonnali hatállyal és kötelező jelleggel bevezették minden moldáv, lengyel, román, magyar tannyelvű iskolákban és azon orosz tannyelvűekben is, ahol a bolgár, gagauz, krími tatár gyerekek tanultak.²⁸² Így az 1991/92-es tanévben az a fura helyzet alakult ki, hogy a nemzetiséginek nevezett iskolákban az anyanyelv mellett megmaradt az orosz nyelv és irodalom, de már a 4. osztálytól bevezették az ukrán nyelvet, illetve 5-től az idegen nyelvet is. Az ukrán iskolákban viszont minden maradt a régiben, három nyelvvel. És a következő, 1992/93-as tanévtől az OM rendelete szerint már a kibocsátó 9. és 11. osztályokban kötelező vizsga lett az államnyelv, s csak egy lábjegyzetbeli kitétel pontosított – hogy akik kevesebb, mint 5 éve tanulják az ukránt, azoknak az oktatás nyelvére lehet ezeket a vizsgákat cserélni.²⁸³

A fent említett, 1991 májusában kiadott rendelet 42. pontja engedélyezte a regionális tudományos-módszertani központok létrehozását, ahol a nem ukrán (és nem orosz) nyelv, irodalom, történelem és kultúra kutatását végezheték a nemzetiségiek. Tervezték, hogy a Moldáv, Bolgár, Magyar, Lengyel Köztársaságok szakkiadóival egyeztetve, szépirodalmi és szakirodalmi kiadványokat, szemléltetőket hoznak be anyanyelven a fenti kisebbségek számára,²⁸⁴ és ekkor indultak el az anyaországi továbbképzési lehetőségek is. Ugyancsak itt kell megjegyezni azt is, hogy az 1991/92-es tanévben, az iskolai autonómia keretében, a kötelező tárgyak mellett először jelent meg a választhatók listája. Ebből az orosz és magyar tannyelvű iskolákban a nemzeti történelem oktatására fordítottak legelőször.²⁸⁵ A magyar iskolákban ekkor már második éve tanították a nemzeti történelmet.²⁸⁶

1991–95 között, külön tantárgyként bevezették a krími tatár, bolgár, gagauz és újgörög nyelveket azon iskolákban, ahol a helyi lakosság igényelte azt. Ugyancsak ezen intervallumban tervezték átállítani a Kárpátaljai, Csernivci, Odesszai megyékben lévő moldáv és román iskolákat a latin írásra, ugyanis 1992-ig a Moldáv SZSZK „Lumina” kiadója látta el az ukrán tagköztársaság területén működő iskolákat cirill tantervvel és taneszközökkel. Az 1992/93-as tanévtől a moldáv és román iskolák végül is visszatértek a latin írásmódra, s ettől kezdve a Csernivci „Bukrek” kiadó biztosítja számukra a szükséges iskolai kiadványokat.²⁸⁷ A folyamat felgyorsítására a Moldáv Köztársaságtól iskolai kiadványokat kértek, amit aztán adaptáltak, sőt a szomszédos köztársasággal együtt megszervezték a tanárok átképzését is. Ugyancsak az 1992/93-as

²⁸² Az USZSZK Közoktatási Minisztériuma Kollégiumának 1991. május 22-i, 5/27. számú határozata „Az ukrán nyelv és más nemzeti nyelvek fejlesztéséről szóló állami tervszóról az USZSZK-ban a 2000-ig terjedő időszakra”. In ІЗМНО УРСР, 1991, №14, липень, с.3-23.

²⁸³ Ukrajna Oktatási Minisztériumának 1993. február 22-i, 3/1-92. számú rendelete „A vizsgák levezetéséről Ukrajna általánosan képző iskoláiban az 1992/93-as tanévben”. In ІЗМО України, 1993, №7. с. 9-10.

²⁸⁴ 1991-től Magyarországról nagyon sok tankönyv, segédlet, atlasz érkezett Kárpátalja magyar iskoláiba

²⁸⁵ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY 2004, 182.

²⁸⁶ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Iboyla: Nemzeti történelemoktatás Kárpátalján. *Új Pedagógiai Szemle*. LI. évf. 2001. 10. szám, 17-20.

²⁸⁷ ХИМИНЕЦЬ–СТРІЧИК–КАЧУР–ТАЛАПКАНИЧ 2009, с. 228.

tanévtől nyílt meg az első szlovák tannyelvű iskola a kárpátaljai Ungváron,²⁸⁸ amit aztán 2004-ben I–III. fokozatú intézménnyé alakítottak át. Ez az új, 21. számú középiskola szlovák–ukrán tagozatos, vagyis szlovák és ukrán párhuzamos osztályokkal dolgozik, illetve elmélyített idegennyelv-oktatással. 1994-ben az Ungvári Nemzeti Egyetemen megnyitották a Szlovák Filológia Tanszéket, melynek első kibocsátása 1999-ben volt.²⁸⁹

A függetlenség kihirdetésekor Ukrajna területén a krími tatárok csak az ukrán iskolákban kaptak lehetőséget anyanyelvük tanulására fakultatív, jobb esetben külön tárgyként. Ám az 1990-es évek elejének „megengedőbb” ukrán nemzetiségpolitikája kedvező lehetőséget biztosított a Krímről 1944 májusában Közép-Ázsiába erőszakosan kitelepített²⁹⁰ tatárok visszatérésére. A Krím-félszigetre több hullámban visszatelepedett 300 ezer tatár lakosság zöme tömbben él, s ennek következtében először elemi, majd fokozatosan általános és középiskolai oktatást is igényelt. A 2005/06-os tanévben már 14 krími tatár iskola működött,²⁹¹ s emellett ukrán és orosz iskolákban tagozatként még 55 iskolában voltak párhuzamos krími tatár tannyelvű osztályok (erről a pontos adatokat ld. a függelék 6. számú táblázatában). A 2008/09-es tanévben, a hivatalos ukrán adatok szerint, a nem ukrán nyelven oktató iskolák így oszlottak meg: 1199 orosz, 89 román, 66 magyar, 15 krími tatár, 6 moldáv és 5 lengyel,²⁹² ezek az egytannyelvű iskolákat mutatják csak, a tagozatosokat nem. A 2009/10-es tanévben az ukrán tannyelvű iskolákban külön tantárgyként tanították még az újgörög, gagauz, ivrit, bolgár és roma nyelveket is.²⁹³

A lojális oktatáspolitikai a nemzetiségi kisebbségekkel szemben 1996-ig tartott, mert a független Ukrajna alkotmányának elfogadása után nyomon követhető az öt év alatt kiépített nemzetiségi oktatási struktúrák visszaszorításának és/vagy ukránba való beolvasztásának próbálkozásai. Ezek a lépések szinte soha nem veszélyeztették a több mint 8 milliós orosz lakosság intézményeit, de a román, moldáv, magyar, krími tatár és lengyel iskolákat igen. A nemzetiségi oktatással szembeni türelmetlen és nacionalista jelleg tulajdonképpen Ukrajna alkotmánya 10. cikkelye 1. és 2. bekezdésének szövegében fogalmazódott meg először. Ez a cikkely kijelenti, hogy Ukrajnában az államnyelv az ukrán, vagyis a munka, ügyvezetés és -intézés, a dokumentáció nyelve az ukrán. Az 1991-ben elfogadott oktatásról szóló törvény pedig az állami és nem állami óvodai, általános középfokú, a szakképzés és felsőoktatás tanítási nyelvének is az ukránt határozta meg. Az első fejezetben taglaltuk, hogy az Alkotmánybíróság

²⁸⁸ BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ–OROSZ 2001, 35.

²⁸⁹ ХИМИНЕЦЬ–СТРІЧИК–КАЧУР–ТАЛАПКАНИЧ 2009, с. 229.

²⁹⁰ KRAUSZ–SZILÁGYI 1992, 160.

²⁹¹ CSERNICKÓ–MELNYK 2007, 127.

²⁹² *Аналіз державної політики України у сфері дотримання прав дітей національних меншин та формування міжкультурного діалогу* / За загю редакцією Жданова І. О. – Київ, 2009. с. 27. (a továbbiakban: ЖДАНОВА 2009)

²⁹³ *ІЗМОН України*, 2009, №28-29, жовтень, с.19.

milyen állásfoglalást adott közre 1999-ben ezzel kapcsolatban. Ebben már ott volt a nem ukránok kirekesztése vagy beolvasztásának lehetősége. Miközben példaértékűnek is nevezhető törvényi alapja van a kisebbségvédelemnek, ezek a biztosítékok csak minimális lehetőséget adnak a kisebbségi oktatásnak.²⁹⁴ Az alkotmány elfogadásának évében a Miniszteri Kabinetnek még egy olyan rendelkezése volt, ami a nemzetiségieket hátrányosabban érintette, mint az ukrán anyanyelvűeket – ez az ominózus tankönyvhasználati díj bevezetése. Ebben a kérdésben az Alkotmánybíróság 2002. november 21-én foglalt állást, amit ugyancsak az első fejezetben ismertettük. 1997-ben pedig az Ukrán OM, a nemzetiségi iskoláknak 1996-ig adott lehetőségek visszavonását indította el, mikor május 14-én egy Csernivciben rendezett oktatási konferencián – minden előzetes bejelentés nélkül – ismertette *A nemzeti kisebbségek oktatási koncepcióját*. A tervezet a nem ukrán nyelvű iskolák számára a multikulturális oktatást irányozta elő, az *'ukrán mentalitás kialakítása céljából'*, s csak az óvodai és elemi iskola szintjén hagyta volna meg az anyanyelvi oktatás lehetőségét. Mivel ez nagy felháborodást keltett a nemzetiségiek körében, azt – úgymond átdolgozva – 1997. augusztus 4-én újabb változatban tették közzé. A változtatás után azonban ugyanúgy csak az óvodai és elemi szintű oktatást hagyták volna meg a nemzetiségiek nyelvén. A multikulturális (vagy ahogy a tervezet szövege használja – *polikulturális*) oktatás alatt azt értették, hogy a szaktárgyakat ukrán nyelven oktatják mindenki számára, s csak az „*etnikai*” jellegű tárgyak – anyanyelv, irodalom, néprajz, esetleg néptörténet – képeznek ezek alól kivételt, tehát ezek oktatása maradna meg anyanyelven.²⁹⁵ Aztán megjelent a harmadik változata is a koncepciónak, amely már nagyon pontosan fogalmazott, s egyértelműen leírta, hogy a nemzetiségi iskoláknak fokozatosan át kell térniük az ukrán nyelven való oktatásra, kivéve az anyanyelvet és irodalmat. Az Ukrajna területén hatályban lévő több törvénynek, illetve az alkotmánynak is ellentmondó koncepció csak a nemzetiségi iskolák számára javasolta a multikulturális oktatási elmélet bevezetését, amivel teljesen felszámolták volna a meglévő nemzetiségi oktatási hálózatot. Feltűnő módon a poli- és multikulturalitás nem elvárás az ukrán és az orosz tannyelvű iskolák számára. Ez akár negatív diszkriminációnak is felfogható. Az első tervezet kiadása után egy évvel, 1998 júliusában a szakminisztérium immár a negyedik tervezetet is előkészítette, s az iskolai szünetben, augusztusban tüzték ki annak minisztériumi tárgyalását az érintett nemzetiségiek megkérdezése és véleményezése nélkül. Ez a tervezet pontosan fogalmazott. Az 5. oldal 3–4. bekezdésében a 4. osztálytól kezdve javasolta a szaktárgyoktatásnak ukrán nyelven való bevezetését, először az Ukrajna történetét, majd a földrajzát, később a középiskolai szinten ez a tárgyak 40%-át kellett, hogy kitegye. A tervezet és a mód, ahogy az ukrán OM el akarta fogadni azt, olyan tiltakozást

²⁹⁴ CSERNICKÓ–MELNYK 2007, 126.

²⁹⁵ OROSZ 2005, 47.

váltott ki a nemzeti kisebbségekből, hogy végül nem került tárgyalásra az, ám vissza sem vonták.²⁹⁶ Ez a megoldás, amit az ukrán kormány és annak Oktatási Minisztériuma próbált megvalósítani, a kisebbségi vezetők szerint, a nemzetállam-építés türelmetlen, egyszeri és azonnali intézkedéssel való megvalósítása lett volna, ami pedig lehetetlen egy olyan sokszínű országban, mint Ukrajna.

Sajnos ez a folyamat nem állt meg és nem merült ki a fent említett koncepcióban, lépten-nyomon szembetalálják magukat vele a nemzetiségi iskolában oktató tanárok. Ahogy a Szovjetunióban az oroszosítás volt a közoktatás egyik jellemzője, úgy jelenleg Ukrajnában az ukránosítás folyamatával próbálkoznak. Ez komoly megállapítás, ám nem lehet másként értelmezni a szakminisztériumnak 1997–98 során, fent említett négy koncepcióját, mellyel a kisebbségi nyelveken oktató intézményekben próbálta redukálni az anyanyelven oktató tantárgyak listáját, mivel a katonai nevelés, akár a Szovjetunióban, most is államnyelven folyik. Ugyancsak ebbe a kategóriába lehet sorolni azt is, hogy különbség fedezhető fel a nemzetiségi nyelven oktató intézmények taneszköz-ellátottságában az ukrán és orosz iskolákhoz viszonyítva. Ezek a különbségek az OTM javasolt taneszköz-listájából tételesen kimutathatók. A nemzetiségi iskolák 1996-tól 2007-ig a középkor történetét például olyan könyvből voltak kénytelenek oktatni, amely csak kísérleti tankönyvként volt kiadva,²⁹⁷ s melyet már 2002-ben töröltek az ukrán nyelvű hivatalos tankönyvlistáról, ám a nem ukrán iskolák számára nem fordítottak le újat. Amíg államnyelven 3-4 választható tankönyvet ajánlanak, addig román, moldáv, magyar, lengyel nyelveken – ha van – akkor az egy darab.²⁹⁸ Ukrán nyelven a 2009/10-es tanévben a 6. osztályra ókor történelméből ukránul négy tankönyvet ajánlanak,²⁹⁹ oroszul,³⁰⁰ románul, moldávról, magyarul, lengyelül, krími tatár nyelven csak egyet.³⁰¹ Egyetemes történelemből a 6–11. osztályokra összesen 22 tankönyvet, 15 segédkönyvet, munkafüzetet és tesztfüzetet, illetve még 15 darab módszertani segédletet ajánl az OTM ukrán nyelven, vagyis összesen 52 kiadványt.³⁰² Ugyanerre oroszul

²⁹⁶ OROSZ 2005, 48-49.

²⁹⁷ AGIBALOVA K. V. és mások: *Világtörténelem. A középkor. Kísérleti tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára*. Szerkesztette: M. O. Rügy, a tört. tud. kandidátusa. – Lviv: Szvit Kiadó, 1996. – 368 old.

²⁹⁸ Перелік програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах з російською та іншими мовами навчання у 2000/2001 навчальному році // *ІЗМОН України*, 2000, №13. с. 13-31.

²⁹⁹ Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою у 2009/2010 навчальному році // *ІЗМОН України*, 2009, №25-25-27. вересень, с.12.

³⁰⁰ Перелік програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською та іншими національних меншин у 2009/2010 навчальному році // *Уо.*, 89.

³⁰¹ Перелік програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською та іншими національних меншин у 2009/2010 навчальному році // *ІЗМОН України*, 2009, №28-29. жовтень, с.4, 6, 10, 14, 16.

³⁰² *ІЗМОН України*, 2009, №25-25-27. вересень, с.4-18.

14 darabot,³⁰³ románul ötöt biztosítanak (nincs egyáltalán a 7. osztályra tankönyv), magyarul ötöt (19 éve nincs a 11. osztályra tankönyv), lengyelül 4-et (nincs tankönyv a 7. és 11. osztályokra), krími tatárul meg csak a 6. és 9. osztály számára van tankönyv a tanítás nyelvén.³⁰⁴ Ez nem egyedi eset, hanem 1991-től folyamatos, s más tárgynál is előfordul. Az OTM erre 1999-ben, egy lábjegyzetben ajánlotta, hogy a tanítási nyelven hiányzó tankönyvek helyett az ukrán nyelvűeket használják.³⁰⁵ Az egyetemes történelem példájából is kitűnik, hogy a taneszközök sorában a nemzetiségiek számára a tankönyvön kívül semmi más nem tartozik. A történelemtankönyvekhez például nincsenek lefordítva az olvasókönyvek, munkafüzetek, tanári kézikönyvek és atlaszok sem, melyek ukránul megvannak. Ez se nem természetes, se nem normális. Ugyancsak tényként kell kezelnünk azt is, hogy 2001-től az elemi osztályokra, majd 2005-től az általános 5–9. osztályai számára – a 12 éves oktatásra való átállás miatt – az ukrán és orosz nyelvű új tankönyvek idejében megjelentek és megérkeztek az iskolákba, azonban a más nemzetiségi nyelven oktatók számára csak a tanévkezdés után, 3–5 hónap késéssel érkeztek meg a fordítások.

2000 novemberében Vaszil *Kremeny* ukrán oktatási miniszter a *Fakti* ukrán lapnak nyilatkozva ismertette a tárca kisebbségi oktatással kapcsolatos véleményét. A miniszter szerint az OTM a jövőben nem szándékszik megengedni a nemzetiségiek számára az anyanyelven való felvételizést, sőt, abból a célból, hogy a nemzetiségi iskolák végzősei a továbbiakban egyenlő feltételek mellett versenyezve tudjanak érvényesülni, a nemzetiségi iskolákban a reáltárgyakat ukrán nyelven kellene oktatni.³⁰⁶ Tehát az 1997–98-as „polikulturális koncepciót”, mely elődjének, *Zgurovskij* miniszternek a nevéhez kapcsolódik, *Kremeny* is támogatta. Megdöbbenő, hogy kormányok jönnek-mennek, de a kisebbségek beolvasztásának, „ukrán mentalitásának” kialakítására tett kísérletek maradnak.

Még *Kremeny* miniszter idején, a 2004/05-ös tanév végén próbálták ki az emelt szintű érettségi vizsgák teszt-szerű megoldását, de csak a 2006/07-es tanévtől tették kötelezővé azt. A 2007-ben és az azt követő két éven a nemzetiségi iskolák végzőseinek lefordították a tesztek az oktatás nyelvére, ami elméletben egyenlő esélyt adott minden tanulónak a felsőoktatásba való továbblépésre. A „kis különbség” az volt, hogy államnyelvből és irodalomból minden végzősnek ugyanazt a tesztfeladatot kellett megoldani,³⁰⁷ függetlenül attól, hogy más-más tanterv szerint tanulták az iskolában, illetve az ukrán gyerekek ez az anyanyelve volt, míg a nem ukránok egy idegen nyelv. A 2007-ben kinevezett új oktatási miniszter, *Vakarcsuk I. O.* már hivatalba lépése után kijelentette, hogy csak három év haladékot kapnak a nemzetiségi iskolák végzősei, mert 2010-ben

³⁰³ *ІЗМОН України*, 2009, №25-25-27. вересень, с.89.

³⁰⁴ *ІЗМОН України*, 2009, №28-29. жовтень, с.4, 6, 10, 14, 16.

³⁰⁵ *ІЗМОН України*, 1999, №16. с.26.

³⁰⁶ *Факти*, 23 листопада 2000 р.

³⁰⁷ *ІЗМОН України*, 2008, №19-21. с.26.

már mindenki csak ukrán nyelven teheti le az emelt szintű vizsgatesztet, mind-egy milyen nyelven tanult az iskolában, semmilyen nyelvre nem fordítják le a feladatokat. Ennek a kijelentésnek pont olyan következménye lett, mint amire a miniszter számított – a tömbben élő nemzetiségi szülők közül egyre többen kezdték gyerekeiket ukrán 1. osztályba íratni. Ez főleg a magyar falvakban vált szembevetővé, ahol továbbra is fennmaradtak a Szovjetunió idején létrehozott tagozatos, magyar–ukrán iskolák.

Az elfeledettnek vélt „polikulturális koncepció” 2008. május 26-án, az OTM 461. számú rendeletében realizálódott. E rendelet „Az ukrán nyelv oktatásának javítását célzó program a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató általánosan képző oktatási intézményekben, a 2008–2011-es években” címet viselte, s Vakarczuk miniszter írta alá. A rendelet a szakminisztérium Kollégiumának 2008. április 24-i, 4/10-2. határozatára és a nemzetiségi kisebbségek iskoláiban ukrán nyelvet és irodalmat oktató tanárok I. összukrajnai tanácskozására hivatkozva jelenti ki, hogy javítani szeretne ezen intézmények állami nyelvoktatásának körülményein.³⁰⁸ A bevezetőjében kijelentette, hogy az államnyelvnek optimális nyelvi teret kell biztosítani, ezért a 12 éves oktatásra való áttérés alapot ad arra, hogy megállapítsák:

- remélhetőleg a szülők és a tanulók tudatosították már, hogy az államnyelv elsajátítása életbevágóan fontos, s ez motiválni fogja őket;
- lényegbevágóan fontos az ukrán nyelvű iskolák rendszerének szélesítése, ami segíti az ukránok önmeghatározását és stabilizálja a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató intézmények rendszerét; (sic!)
- be kell vezetni az ukrán nyelv kötelező oktatását minden általánosan képző iskolában, függetlenül annak tannyelvétől;
- a tantervekben és tankönyvekben meg kell erősíteni az ukrán nyelv fejlesztési és nevelési potenciálját a szociokulturális tartalmi vonal megerősítésével, ami komoly ukrainisztikai elemeket tartalmaz.

Mindemellett az általános rész utolsó előtti bekezdésében megjegyzezi, hogy az ukrán nyelv oktatási helyzete ezen intézményekben különböző, de a tanulók nem bírják olyan szinten az államnyelvet, hogy versenyképesek legyenek a felsőoktatási intézménybe való felvételinél, a tesztek megoldásakor, illetve a továbbiakban sikeresen integrálódjanak az ukrán társadalomba.

A II. részben a rendelet céljának azt tartották, hogy megfelelő állapotokat teremtsenek az ukrán nyelv oktatásához, annak fejlődéséhez és elérjék működési szférájának kiszélesítését, valamint jobban tiszteljék azt. Feladatai közé sorolták: az ukrán nyelv státuszának mint államnyelvnek erősítését, valamint használati lehetőségeinek szélesítését. A IV. részben, ahol a várható eredményeket fogalmazták meg, azt jelentették ki, hogy ezzel realizálódik az alkotmány

³⁰⁸ A rendeletet az ukrán OTM hivatalos Web-oldalán érhető el: www.mon.gov.ua/laws/MON_461_08.doc (2010. 05. 28)

10. cikkelye, mely szerint az ukrán nyelvnek a társadalmi élet minden területén funkcionálnia kell. A rendelethez kapcsolódott egy intézkedési tervezet is. Ebben a következőket irányozták elő:

- 2008. szeptember 1-jétől emelni kellett az ukrán irodalomra fordított órák számát a 10–11. osztályokban heti 2 órával, az iskolai keret terhére;
- ugyanettől az időtől a 10. osztályban el kellett kezdeni az Ukrajna története és matematika kétnyelvű oktatását, ami azt jelentette, hogy mindkettőre hetente plusz 2–2 órát kellett az iskolai keretből kiutalni, ahol már ukrán nyelven oktatták a tárgyakat;
- a 11. osztályban Ukrajna történetét csak ukránul kell tanítani, míg a matematikát és még egy, a tanulók által választott tárgyat két nyelven kell oktatni, heti plusz 2 órában, ahogy a 10.-ben;
- ugyancsak növelni kellett a 2–4. osztályokban heti egy órával az ukrán nyelvórákat, szintén iskolai keretből;
- 5. osztályban heti 1/2 órában két nyelven kell oktatni az Ukrajna történetét, ám 2009. szeptember 1-jétől a 6.-ban a történelmet **csak ukránul** (a kiemelés a szerzőtől származik) lehet oktatni;
- a 6. osztályban heti plusz egy órával két nyelven, 7.-től már **csak ukránul** (a kiemelés a szerzőtől származik) lehet a földrajzot oktatni;
- a 8. pontban pedig az Ukrajna történetét, Ukrajna földrajzát, munkát, testnevelést, katonai felkészítést már csak ukrán nyelven való oktatásra javasolja.

A rendelet azonban csak a Csernivci, Kárpátaljai, Odesszai megyékre, illetve a Krími Autonóm Köztársaságra és Szevasztopol városára terjesztette ki az intézkedés ellenőrzését, az oroszok lakta területekre nem. Vajon ennek mi volt az oka? Ezen intézkedések hatására a 2009/10-es tanévben az új, 12 éves oktatási rend szerint a 9.-be lépett nemzetiségi iskolások már nem kapták meg anyanyelvükön az Ukrajna története és földrajza tankönyveket, csak ukránul, s a nemzeti történelemre fordított órát több iskolában elvették,³⁰⁹ helyette ezen az órán ukránul tanították a matematikát.

A határozathoz csatolt intézkedés 20. pontja elrendelte, hogy ukrán nyelvórák városokban 21, falun 16 tanulótól két csoportra kell osztani az osztályt. A 21. pontja pedig előírta a nem ukrán iskolákban dolgozó ukrán nyelvtanárok számára a fizetési kiegészítés megállapítását 2008 júniusától. A Szovjetunióban az 1978. október 31-i párt és kormányhatározat rendelte el a nem orosz iskolákban tanító orosz nyelvet oktató tanárok számára az alapbérhez való 15%-os pótlék felszámolását, mert – ahogy az egyik 2009-ben ukrán nyelven, az oktatásról megjelent monográfia szerzője megjegyezte – járt nekik a több fizetés, mert fél

³⁰⁹ A nemzeti történelem oktatásának visszaszorulásáról ld. SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY Ibolya: A nemzeti történelem oktatásáról Kárpátalján két felmérés tükrében. *Acta Beregsiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2007, VI. évf. 1. kötet. 63-77.p.

osztállyal dolgoztak.³¹⁰ A 2008-as, 461. számú OTM rendelet bevezetését Ukrajna oroszok lakta keleti területein a megyei közigazgatások nem hagyták jóvá, tehát el sem kezdték annak bevezetését, illetve a rendelet nem is irányozta elő az orosz iskolákban való ellenőrzést.

Ehhez a 461. számú rendelethez kapcsolódott a 2008. június 3-i határozat is, ami az iskolai osztálykönyvek vezetéséről szól, s a 2008–09-es tanévtől lépett életbe. A rendelet minden általánosan képző tanintézmény számára kötelező jelleggel bírt, függetlenül annak típusától vagy tulajdonformájától,³¹¹ s kijelentette, hogy az osztálykönyvekben a bejegyzéseket államnyelven kell végezni. A rendeletben semmilyen utalás nem található arra, hogy ezzel hatálytalanították az OTM 2000. június 23-i, 240. számú határozatát, melynek 1.7 pontja engedélyezte a nemzetiségi kisebbségek nyelvén oktató intézmények számára a belső dokumentáció, többek között az osztálykönyveknek a tanítási nyelven való vezetését.³¹²

Az Oktatási és Tudományos Minisztérium 2009 augusztusában adta közre azokat a didaktikai javaslatokat, ahogyan a szakminisztériumban elképzelték a kétnyelvű oktatásra való átállást. Az átállást négy szintre bontották, ám annak végére minden tanítási órán teljesen ukrán nyelvű kommunikációra kellene áttérni, amely mellett a szaktanárnak folyamatosan figyelnie és javítania kellene a tanulók ukrán kiejtését.³¹³ S hogy a nemzetiségi iskolákban dolgozó leendő szaktanárok tárgyakat ukránul is tudják tanítani, az OTM Kollégiuma már 2009 júniusában elrendelte, hogy a felsőoktatási intézmények hallgatói kötelesek egy „ukrán szaknyelv” nevű tárgyat is felvenni, minden szakon és szakirányban.³¹⁴ Vakarczuk oktatási miniszter – „széles társadalmi vita után” – 2009 júliusában bevezette az *Ukrán szaknyelv* tárgyból a kötelező államvizsgát a III–IV. szintű minősítéssel rendelkező felsőfokú oktatási intézmények hallgatói számára.³¹⁵ Ez azt jelentette, hogy a nem államnyelven oktató intézmények – vagyis az orosz és az egyetlen magyar tannyelvű felsőoktatási intézmény hallgatói ukrán szaknyelv címen egy újabb kötelező tárgyat és államvizsgát ’kaptak’.

³¹⁰ ХИМИНЕЦЬ–СТРИЧІК–КАЧУР–ТАЛАПКАНИЧ 2009, с. 225.

³¹¹ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2008. június 3-i, 496. számú határozat „*Utasítás az általánosan képző oktatási intézmények 5–11.(12.) osztályaiban tanulók osztálykönyvének vezetéséhez*”. In ІЗМОН України, 2008, №16-17. с.40-45.

³¹² „*Utasítás az I–III. szintű általánosan képző oktatási intézmények hivatalos dokumentációjának vezetéséhez*”. In ІЗМОН України, 2000, №17.

³¹³ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2009. augusztus 28-i, 1/9-581. számú rendelete „*Módszertani ajánlások a kétnyelvű oktatás elemeinek használatához*”. In ІЗМОН України, 2009, №31-32. листопад, с.12-19.

³¹⁴ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Kollégiumának 2009. június 25-i, 7/7-4. számú határozata 2. pontja „*A baccalaureusi oktatási-minősítési szint szakemberképzése (normatív) előírás szerinti részének javításáról (az egészségügyi és állategészségügyi szakirány)*”. Forrás: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4282 (2010. 05. 28)

³¹⁵ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2009. július 9-i, 642. számú rendeletének 1.2 pontja „*A hallgatók által választott humán tárgyak oktatásának szervezéséről*”. A dokumentum az ukrán OTM honlapján érhető el, forrás: www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/09_07/doc1.doc (2010. 05. 28.)

Ezen 2010. március 29-én *Tabacsnik* oktatási miniszter annyit módosított, hogy a kötelező államvizsgai minősítést sima vizsgára változtatta.³¹⁶

Az OTM 2009. évi 570/26. számú rendeletének 4. pontja kimondta, hogy minden külső független minősítési tesztet csak ukrán nyelven lehet letenni. Először a Csernivci megye *Hlibokai* járás önkormányzata adott hangot tiltakozásának, mivel az ukrán mellett jelentős számú román iskolával is rendelkeznek. A járási képviselők 2009. szeptember végén felhívással fordultak Ukrajna elnökéhez, a kormányfőhöz, az oktatási és igazságügyi minisztériumokhoz, a Legfelsőbb Tanács Tudományos és Oktatási Bizottságához, valamint a hasonló helyzetbe került határ menti járásokhoz. „*Ez egyenlőtlen feltételek elé állítja a nemzetiségek nyelvén oktató iskolák végzőseit az ukrán tannyelvű iskolák végzőseihez képest tudásuk értékelését és ennek megfelelően a felsőoktatási intézményekbe való felvételüket illetően*” – állt a felhívásban. A képviselők ezért a szóban forgó rendelet olyatén módosítását kérték, hogy a nemzetiségek nyelvén oktató iskolák végzősei számára biztosítsák a tanítás nyelvén a tesztet, illetve tegyék lehetővé a jelentkezők számára a tannyelvből történő tesztelést is.³¹⁷ Mikolajiv város önkormányzata pedig októberben rendeletével egyenesen megtiltotta a tanügyi hatóságoknak a kétnyelvű oktatásra való áttérés elemeinek bevezetését a város kisebbségi nyelven oktató iskoláiban. A képviselők egyúttal a bírósághoz, illetve a Legfelsőbb Tanácshoz fordultak, mert úgy látták, hogy a rendelkezés ellehetetleníti a város orosz iskoláinak működését.³¹⁸ Kárpátalján legelőször a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség foglalt állást a kérdésben, s 2009. november 16-án közös nyilatkozatban tiltakozott az ukrán oktatáspolitikának a kisebbségi nyelven oktató intézményrendszer és végzőseik ellehetetlenítése miatt. A nyilatkozat arra is rámutatott, hogy ezen rendelkezések az ukrán alkotmány, a hatályban lévő ukrán törvények és nemzetközi megállapodások által biztosított kisebbségi jogoknak mondanak ellent.³¹⁹ A Nagyszőlősi és Beregszászi Járási Tanácsok, illetve azok oktatási bizottságai is levélben fordultak Viktor *Jusczenko* elnökhöz, Julija *Timosenko* miniszterelnökhöz, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumához, valamint a Legfelsőbb Tanács Tudományos és Oktatási Bizottságához, hogy változtassák meg a fent említett rendeleti részt, mivel az a nemzetiségi iskolák végzőseit hátrányos helyzetbe hozza az új érettségi-felvételi rendszerben.³²⁰

Az érintett hatalmi szervek nem válaszoltak érdemben a nemzeti kisebbségek megkeresésére, tiltakozására. 2009 végén a hatalmi pozícióban lévők már

³¹⁶ Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának 2010. március 29-i, 259. számú rendelete „*Az OTM 2009. 07. 9-i 642. számú és a 2009. 12. 21-i 1150. számú rendeleteiben végrehajtandó módosításokról*”. Forrás: www.mon.gov.ua/newstmp/2010/29_03/259.doc (2010. 05. 28.)

³¹⁷ A hlibokai példa. *Kárpátalja*, IX. évf., 47. szám, 2009. november 20. 3.

³¹⁸ Tiltakozik a KMKSZ és a KMPSZ. Támadás a magyar oktatás ellen. Uo.

³¹⁹ A KMKSZ és KMPSZ elnökségének közös nyilatkozata a kárpátaljai magyar oktatást sújtó problémákról. Uo.

³²⁰ Tiltakozó önkormányzatok. A magyar oktatásért. *Kárpátalja*, IX. évf., 48. szám, 2009. november 27. 3.

a 2010-es ukrainai elnökválasztásra koncentráltak. A két fordulóban lezajlott elnökválasztás eredményeképpen Viktor *Janukovics* lett az ország elnöke, ami hamarosan távozásra készítette Julija Timosenko kormányát. Az új összetételű Miniszteri Kabinet Mikola *Azarov* vezetésével új oktatási minisztert nevezett ki Dmitro *Tabacsnik* személyében. Ukrán nacionalisták már kinevezése után tiltakozó tüntetést szerveztek az új miniszter ellen, aki 2010. március 25-én, 238. számú rendeletében az oktatás nyelvét tette meg az emelt szintű vizsgatesztek nyelvévé. Ezt másnap, a Kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetemen tartott rektori tanácskozáson jelentette be. Az oktatási miniszter azt is elmondta, hogy az alkotmány 10. cikkelye szerint újra lefordítják a tesztfeladatokat krími tatár, moldáv, lengyel, orosz, román, magyar nyelvekre, kivéve az ukrán nyelv és irodalom, illetve idegen nyelv teszteket.³²¹

Lezárásként megállapítható, hogy az ukrán oktatáspolitiká a nem ukrán nyelvű állampolgárait csak az 1990-es évek közepéig tekintette egyenlő, tárgyalóképes félnek. 1996-tól kezdve dokumentáltan kimutatható, hogy az államhatalom magatartása megváltozott, s mindenképpen és minden módon szeretné arra rávenni őshonos, de nem ukrán nemzetiségű állampolgárait, hogy gyermekeiket ukrán tannyelvű iskolákba írassák. Indoklásként mindenütt leírták, hogy ez majd segíti a gyerekeknél az ukrán mentalitás kialakulását, illetve az ukrán társadalomba való teljes integrálódást. Ez a szempont azonban egy tárgyalásra és kompromisszumra képtelen hatalom szempontja lehet csak, hisz amennyiben a megcélzott szülők tényleg lemondanak arról, hogy gyermekeiket anyanyelvű intézményekben taníttassák, akkor egyben lemondanak identitásuk egyik eleméről: a nemzetiségi hovatartozásról. Ez nem az autochton lakosság integrációjáról szól, hanem a nem ukránok anyanyelvi oktatási intézményrendszereinek tudatos felszámolásáról, illetve a nemzetiségi homogenizáció eléréséről. Az integráció ott kezdődne, hogy mindenkinek saját helyzetében azonos lehetőségeket biztosítana az állam (ahogy azt Ukrajna alkotmánya és több hatályban lévő ukrán törvény is megfogalmazza), függetlenül attól, milyen nyelven szeretne tanulni az állampolgár.

³²¹ „Ukrajna oktatási és tudományos Minisztériumának a 2010-es év külső független értékelését érintő normatív-jogi dokumentumaiban végrehajtandó változtatásokról”. In ІЗМОН України, 2010, №11-12. квітень, с.7.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGJEGYZÉSEK

A feltárt források azt mutatják, hogy az oktatás és nevelés terén az 1945 utáni több mint négy évtized alatt kialakított állami irányvonalat, módszereket, hozzáállást a Szovjetunióknak mint államnak a megszűnte szinte alig érintette a térségben. A függetlenné vált Ukrajnában ugyanolyan az állam hozzáállása az oktatáshoz, az iskolai történelemtanításnak a (fel)használása, amilyen az 1991 óta oly sokat bíralt Szovjetunióban is volt.

A megvizsgált törvények, állami és kormányhatározatok, rendeletek, utasítások azt támasztják alá, hogy Ukrajnában az oktatási struktúra Szovjetunióétól történő elkülönülése, illetve a saját rendszer kiépítése evolúciós úton zajlott. Sok, a Szovjetunió idején elkezdett, kialakított rendszert visz tovább az ország oktatásügye – a túlzott irányítási központosítástól a tehetséges vagy árva gyerekek felkarolásáig egyaránt. Ezek mai működése azt feltételezi, hogy a szovjet oktatáspolitikai elemeinek jó része ma is aktuális, végezhető, vállalható és/vagy szükséges. Nagyon sok helyen beépültek a szovjet sztereotípiáknak nevezett elemek az új ukrán közoktatási rendszerekbe, ami nem feltétlenül és minden esetben jelent negatívumot.

A két évtized esemény- és folyamattörténetének áttekintése után megállapítható, hogy a független Ukrajna oktatáspolitikájában eddig két szakaszt lehet megkülönböztetni: az első az 1991–2000, a második a 2000–2010-es évekre tehető. Az első évtizedben az egykori egységes szovjet gazdasági tér felbomlása gyors finánciális hanyatlást okozott a függetlenné vált Ukrajnában, miközben gőzerővel arra összpontosított a régi/új államhatalom, hogy a közoktatási rendszert az ukrán nemzeti érdekek szerint formálja át. Még az ország függetlenségének kihirdetése előtt fogadott el határozatot az USZSZK Közoktatási Minisztériumának Kollégiuma *Az ukrán nyelv és más nemzetiségi nyelvek fejlesztéséről szóló állami tervszövegről az USZSZK-ban a 2000-ig terjedő időszakra* címmel. A rendelkezés elsősorban az ukránnak mint államnyelv védelmének és fejlesztésének célját szolgálta, illetve kitűzte az oktatás nemzeti koncepciójának létrehozását, kidolgozását. Elrendelte a lakosság nemzetiségi összetétele alapján a meglévő oktatási rendszer felmérését, illetve annak kiépítését. Akkor ez a határozat előremutató jelleget viselt, a tagköztársaság területén élő, de nem ukrán nemzetiségű állampolgárok oktatási érdekeltségeit egyenlő jogelbírálás szerint kezelte. Az ukrán nemzeti érdekek előtérbe helyezésének látványos rendelkezése volt az ukrán nyelvnek a bevezetése az államilag fenntartott oktatási szerkezet minden elemében és szintjén:

- az árva gyerekek számára működő iskola-internátusokban az oktatás és foglalkozás az 1992/93-as tanévtől már csak ukrán nyelven folyhatott;

- az orosz tannyelvű iskolákban lehetőséget adtak ukrán párhuzamos osztályok nyitására, ha azt 8-10 szülő kérvényezte;
- a szakmai-műszaki iskolák ukrán nyelvre történő átállítását fokozatosan az 1991–2000-es években tervezték megoldani, ám az valójában már az 1995/96-os tanévben befejeződött;
- azonnali hatállyal és kötelező jelleggel bevezették az ukrán nyelv tanítását a moldáv, lengyel, román, magyar tannyelvű iskolákban és azon oroszokban is, ahol a bolgár, gagauz, krími tatár gyerekek tanultak;
- ezután külön kiadó foglalkozott az ukrán nyelv oktatásához szükséges kiadványok gondozásával, illetve anyagi támogatásban részesítették az ukrán kultúra és történelem területén kutatásokat végzőket;
- az 1991/92-es tanévtől az állami tanárképző főiskolákon minden felvételi vizsgát már csak ukrán nyelven lehetett fogadni, illetve azonnal bevezették minden felsőfokú intézményben a hivatalos ukrán nyelv tanítását;
- az ukrán nyelvnek a nemzetiségi iskolákban történő oktatása tudományos és pedagógiai alapjainak kidolgozásáról is rendelkeztek, de ez a mai napig nem valósult meg, hisz a nem ukrán anyanyelvű gyerekeknek ma is anyanyelvként tanítják az iskolában az ukránt, illetve az emelt szintű érettségien is ugyanazt a tesztort kell megoldaniuk, mint az ukrán anyanyelvű tanulóknak.

Az 1991–99-es periódusban 60 új iskolát nyitottak ukrán nyelven és 166 orosz tannyelvűt szerveztek át ukránra. A maradék orosz iskolában párhuzamos ukrán nyelvű osztályokat hoztak létre. 1999-ben a tanulók 67,4%-a tanult ukrán nyelven, míg 1991-ben ez az arány 49,3% volt.³²²

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának az 1991. június 4-én elfogadott „*Az oktatásról*” szóló törvényét tartják a közoktatás alapjának, mely rögzítette az oktató-nevelő munka fejlesztésének főbb irányelveit, működtetési és igazgatási rendszerét, a pedagógusok jogait és kötelességeit. Fontos mérföldkő volt az 1993. november 3-i *Az állami-nemzeti 'Oktatás (a XXI. század Ukrajnája) tervéről* kormányrendelet, mely arra tett kísérletet, hogy az ukrán oktatási rendszert a fejlett országok szintjére emelje annak gyökeres szerkezeti és szervezési megreformálásával, illetve az oktatási szférában az állami monopólium leküzdésével. Ám a kormánytervezetnek a zöme csak az elképzelések meghirdetésének szintjén maradt, amiben közrejátszott, hogy a beígért piaci reformok fokozatossága a gyakorlatban nem valósult meg, hanem kezdetét vette a gazdasági liberalizáció szűkülése és ennek megfelelően a gazdaságirányításban is visszatértek az adminisztratív-bürokratikus módszerekhez. 1993-ban ehhez hiperinfláció csatlakozott, illetve 1994-re még az elkezdett gazdasági reform is teljesen leállt. Az 1993–96 közötti éveket az egy helyben topogás, a pangás idejének nevezik az ukrán oktatásügyben, mivel az ágazat folyamatos pénzelvonásai miatt nemhogy

³²² Литвин 2000, с. 287.

újabb reformokat, lépéseket nem tudott tenni, de még az addig elkezdetteket sem tudta folytatni. Ebben annak is nagy szerepe volt, hogy az oktatás irányítására kinevezett vezetők politikusok voltak, nem szakemberek. Az anyagi források beszűkülése oly mértékű volt, hogy az 1997/98-as tanévben az államnak már több száz millió hrivnya tartozása halmozódott fel a tanárokkal szemben. A pedagógusok minden intézményi szinten tömegesen hagyták el a pályát, sokuknak a puszta megélhetése került veszélybe.

Ami egyértelműen negatívumnak minősíthető ebben az első évtizedben, az az ukrán államnak a nemzetiségi nyelveken való oktatáshoz történő viszonyulása, mert miközben a Szovjetunióban fenntartott nemzetiségi oktatási rendszert kritikával illetik maguk az ukrán kutatók is, addig 1996-tól dokumentáltan kimutatható módon ugyanazt csinálják a mindenkori ukrán kormányok is. 1996-ban, a független Ukrajna alkotmányának elfogadása után az oktatásról szóló törvény új szerkesztését újra módosították, és ezután vált megfigyelhetővé, hogy tendenciózusan erősödött az államnemzeti ideológiának az oktatásba történő integrálása. Az 1996-ban új szerkesztésben kiadott oktatási törvény az eredeti demokratikus és haladó jelzöt elveszítette *egynemzeti*, tisztán ukrán államnyelvű oktatási rendszer kialakítását tűzte célul. Ez érhető tetten az 1997 májusa és 1998 augusztusa között, négy változatban kidolgozott *A nemzeti kisebbségek oktatási koncepciójában*. Az állam érettsége és szilárdsága az autochton nemzetiségekhez fennálló viszonyban mutatkozik meg leginkább. Épp ezért a legtöbb kézzel fogható konfliktus az oktatási szférában érhető tetten, a türelmetlen nacionalizmust megélő, fiatal államiságát a nemzetiségi kisebbségektől alaptalanul féltő ukrán államon belül. Ezt a szomszédoktól való félelmet Ivan Girics ukrán történész úgy fogalmazta meg, „*hogyan olyan, mint egy mononacionális ostromlott erőd, aki minden szomszédjával harcban áll, kivéve Fehéroroszországot*.”³²³ Utóbbi kijelentés akár magyarázatként is elfogadható lenne, ha mindeközben nem zajlana a kiépített nemzetiségi oktatási struktúrák visszaszorítása és/vagy az ukránba történő beolvasztásának próbálkozásai. Ezek a lépések azonban szinte soha nem veszélyeztették a több mint 8 milliós orosz lakosság intézményeit, de a román, moldáv, magyar, krími tatár és lengyel iskolákat igen. Kormányok jönnek-mennek, de a nemzeti kisebbségek beolvasztására, *ukrán mentalitásának* kialakítására tett kísérletek maradnak.

Az oktatáspolitikai második szakasza 2000-től datálható, amikor is az ukrán gazdaság mélyrepülése megállt, lehetőséget adva az oktatás elhúzódozó reformjának áttekintésére. Ám ezt az áttekintést maga az irányító szerv, az Oktatási Minisztérium nem tette meg, hisz 2000-ig nem látott napvilágot az addigi elfogadott és elindított határozatainak teljesítéséről és hatékonyságának értékeléséről szóló elemzés. Ebből az is levonható, hogy a mindig soron következő rendeletet

³²³ Гирич 2009, с. 4.

úgy adták ki, hogy közben nem értékelték és nem vették figyelembe az előzőek eredményeit és hiányosságait.

A második évtizedben történt meg először, hogy a törvényhozás a pedagógusok számára bér- és illetményemelést irányozott elő, amelyet sajnos a kormány addig halogatott és aprózott, amíg csak tehetett. A parlament által a vidéki pedagógusok számára jóváhagyott illetményeket azonban a mai napig nem állították helyre.

Lényeges változást hozott a kormány 2000. november 16-i határozata, amivel elrendelte az addig 11 éves oktatási rend 12 évesre történő átállítását. Pozitívumként és előrelépésként értékelhető a 2002-től folyamatos rendben történő iskolabusz-program beindítása, illetve a 2001 májusában elindított iskolai számítógépprogram. Ám a nehéz gazdasági helyzetre hivatkozva nem valósult meg a 'Tanár' állami program, illetve *Az oktatás fejlődésének nemzeti doktrínája* címet viselő tervezet 2002-ben elfogadott változata is visszalépés volt az 1993-as 'Oktatás' projekttel szemben. A negatívumok listáját gyarapítja a 2001 novemberében a Szovjetunióban használt, s igen sokat kritizált Központi Állami Tanfelügyelőség felállítása. Igaz sokan úgy vélik, utóbbi szervnek köszönhető, hogy a 2004–2008 közötti időszakban látványosan lecsökkent a megfelelő pedagógusi gárda és infrastruktúra nélkül működő, de nagyon sok tandíjat beszedő és a diplomákat futószalagon kiállító felsőoktatási intézmények száma az országban. Ezt akár örvendetes tényként is konstatálhatnánk, ha közben a középfokú oktatás nem süllyedt volna vissza a parancsuralmi rendszer idejének szintjére, megfosztva minden szakmai és intézményi kezdeményezéstől azokat.

A 2000. évben lejárt az 1991 májusában elfogadott, az ukrán nyelv és más nemzetiségi nyelvek fejlesztéséről az USZSZK-ban, állami tervezet hatályideje. A kérésben az ezután beterjesztett és/vagy elfogadott rendeletek azonban már csak az ukrán nyelv fejlődéséről írtak, a nemzetiségek nyelvének fejlesztési lehetőségei lekerültek a kormány feladatlistájáról. A hatalmi harcok következtében a kormánypolitika fokozatosan jobbra tolódott, s a nacionalizmus jeleit kezdte mutatni. Ebben a szellemben született 2003 októberében a miniszteri kabinet határozata, amely az ukrán nyelv fejlesztéséről és használatáról szólt, s az államépítés folyamatában az ukrán nyelvnek kiemelkedő szerepéről rendelkezett. Olyan célirányos intézkedések elindítását sürgette, melyek biztosítják majd az ukrán nyelvnek a médiákban, a kultúrában, az oktatásban és tudományban, az informatikában és a reklámban történő széles körű használatát. Az oktatási intézményekben ennek első megjelenési formája volt, hogy az iskolai kör- és sarokbélyegzők, illetve kiírások szabályozásáról 2004 februárjában megjelent szakminisztériumi határozat arról rendelkezett, hogy minden kiírásnak csak ukránul kell szerepelnie, esetleg egyidejűleg ukránul és oroszul. Az oroszot leszámítva tehát a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató intézményekről az oktatás

nyelvén megjelenő kiírások eltűntek. A kérdés ezután magától adódik: az orosz vagy nem kisebbség, vagy az oroszon kívül nincs más kisebbség az országban?

A második évtizedben, *hogy magára talált az ukrán nemzet*, szinte egymás után jelentek meg a nemzetiségi iskolák számára előirányzott, *az államnyelv jobb bírása céljából kidolgozott rendeletek*, melyek azonban az érintettek megkérdezése nélkül készültek, s az esetek zömében hátrányosan érintették magukat a nemzeti kisebbségeket. A 2007-ben kinevezett új oktatási miniszter már hivatalba lépése után kijelentette, hogy csak három év haladékot kapnak a nemzetiségi iskolák végzősei, mert 2010-ben már mindenki csak ukrán nyelven teheti le az emelt szintű vizsgatesztet, mindegy milyen nyelven tanult az iskolában, semmilyen nyelvre nem fordítják le a feladatokat. Az elfeledettnek vélt „polikulturális koncepció” pedig 2008. május 26-án, az OTM 461. számú rendeletében realizálódott, s azt fogalmazta meg, hogy *javítani szeretne a nem ukrán tannyelvű intézmények állami nyelvoktatásának körülményein*. A rendelet azonban csak a Csernivci, Kárpátalja, Odessza megyékre, illetve a Krími Autonóm Köztársaságra és Szevasztopol városára terjesztette ki az intézkedés ellenőrzését, az oroszok lakta területekre nem. Ehhez a rendelethez kapcsolódott a 2008. június 3-i határozat is, amely minden általánosan képző tanintézmény számára kötelező jelleggel bevezette, hogy az osztálykönyvekben a bejegyzéseket államnyelven kell és lehet ezután csak végezni, a tanítás nyelvén nem. Ezek a szakminisztérium szerint a kétnyelvű oktatásra történő átállást segítik majd elő. Az OTM 2009-ben rendeletben mondta ki, hogy minden külső független minősítési tesztet csak ukrán nyelven lehet letenni.

A 2010-es ukrain elnökválasztás után hatomra került új elnök azonban hamarosan távozásra készítette Julija *Timosenko* kormányát és az általa képviselt oktatáspolitikát. Az új összetételű Miniszteri Kabinet 2010. március 25-én az oktatás nyelvét tette meg az emelt szintű vizsgatesztek nyelvévé. Ukrán nacionalisták az új oktatási miniszter ellen már kinevezésének napján tiltakozó tüntetést szerveztek. Ez az új kormány aztán 2010 nyarán újra tizenegy évensé minősítette a teljes középiskolai képzést, ám a rendelet nem engedélyezte, hogy azon osztályok, amelyek a 12 éves oktatású rendszerben kezdték el tanulmányaikat, abban is fejezzék be.

Az elmúlt két évtizedben az iskolai történelemoktatást érintő rendelkezések, szakmai viták, újabb történelem-tankönyvi sorozatok, vezető történelem-didaktikusok publikációi annak a konklúzióknak a levonására adnak lehetőséget, hogy az iskolai történelemoktatás feladata Ukrajnában a nemzeti történelem posztulátumainak a lehető legszélesebb körben történő terjesztése. Ez a megállapítás nem kritika, hisz a nemzet modern fogalmának kialakítása zajlik a független Ukrajnában, s az pedig – ahogy Gyáni Gábor fogalmazott – mindig *prezentista*, vagyis mindig az éppen aktuális jelen normáit tükrözi vissza.³²⁴ A független

³²⁴ GYÁNI 2003, 86.

állam második évtizedének oktatáspolitikai hozadékában az is bennfoglaltatik, hogy a nacionalizmus (mindegy, hogy XIX. vagy XXI. századi) minél hamarabb eltünteti a nyilvános diskurzusból a múltat illetően mindazon történelmi narratívákat, melyek láthatóan eltérnek az általa pártfogolt igazságtól. A kisebbségi narratívák vagy asszimilálódnak, vagy szegregálódnak, s szubkultúrává válnak.³²⁵ Ez utóbbi olyan kihívást jelent, melyre még az öreg Európában sem találták meg a méltó választ.

Végül megállapítható, hogy az 1991-ben függetlenné vált ukrán állam oktatáspolitikájának elmúlt két évtizedében nem lelhető fel olyan evidens általános irányvonal, mely statikus állapotban tudná tartani a folytonosan változó politika okozta kaotikus térben a közoktatási szektort. Pedig az oktatási szférában csak nyugodt és kiszámítható légkör esetén tud a pedagógus és a gyermek is arra összpontosítani, amire kellene: a lelki és személyiségbeli épülésre, az információ megszerzéséhez szükséges kompetenciák kialakítására, a tényanyagtudás bővítésére. Ami viszont az 1990-es évek második felétől, kormányok és elnökök politikai irányvonalától függetlenül kimutatható, az az elkésett nacionalizmusát megélő államnemzet türelmetlensége a nem ukrán autochton lakossággal szemben. Utóbbi *piros fonalként* vonul végig az állami oktatáspolitikában 1996-tól napjainkig.

Summa summarum el kell mondani, nem gondolom azt, hogy jelen kötet kimerítette volna a téma vizsgálatát még a történelemtudomány szemszögéből sem, mivel több százra, esetleg ezerre is rúghat azon források és dokumentumok száma, melyek az oktatásügy kérdésében születtek Ukrajnában 1991 óta. Ezek árnyalhatják, esetenként pontosíthatják a dolgozatban megfogalmazottakat.

³²⁵ GYÁNI 2003, 86.

FÜGGELÉK

Az oktatásügy kérdésében Ukrajnában elfogadott rendeletek időrendi mutatója (1989–2011)

1989

- október 28. – *Az Ukrán SZSZK nyelvéről* szóló törvény elfogadása, jóváhagyta az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa

1990

- július 16. – *Ukrajna állami függetlenségéről* szóló nyilatkozat, jóváhagyta az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa

1991

- január 11. – *A közoktatási dolgozók munkabérének emeléséről*, az Ukrán SZSZK Minisztertanácsának határozata
- március 29. – *Az Ukrán SZSZK közoktatási dolgozói munkabérének és alapfizetésének, ill. beosztási illetményének feltételeiről*” szóló határozatok és *Szabályzat az Ukrán SZSZK közoktatásában pedagógusi munkát végző dolgozók soron kívüli szakmai minősítéséről*, az Ukrán SZSZK Munkaügyi Minisztériuma Kollégiumának rendelete
- április 3. – *A munkabérek új feltételeinek életbe lépéséről*, az USZSZK Közoktatási Minisztériumának törvényerejű rendelete
- május 22. – *Az ukrán nyelv és más nemzetiségi nyelvek fejlesztéséről* szóló állami tervszóról az USZSZK-ban a 2000-ig terjedő időszakra, az USZSZK Közoktatási Minisztérium Kollégiumának határozata
- június 4. – *Az oktatásról* szóló törvény elfogadása, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- június 19. – *Az Ukrán SZSZK közoktatása fejlődésének tervezete az átmeneti időszakra (1991–1995)*, az USZSZK Közoktatási Minisztériuma Kollégiumának határozata
- július 20. – *A gyermekes családoknak nyújtandó pótlólagos kompenzációról a gyermek iskolai és egyéb ruházati cikkeinek beszerzéséhez*, az USZSZK Miniszteri Kabinetjének rendelete
- július 20. – *Az általánosan képző oktató-nevelő intézmények normatív-jogi dokumentációjáról*, Ukrajna Közoktatási Minisztériumának rendelete
- augusztus 24. – *Ukrajna függetlenségi nyilatkozata*, jóváhagyta az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa soron kívüli ülészakán
- szeptember 12. – *Ukrajna középfokú általánosan képző iskoláinak koncepciója*, az USZSZK Közoktatási Minisztériuma Kollégiumának határozata
- szeptember 12. – *Rendelet a magántanulói rendszerben végzendő minősítés szervezéséről és levezetéséről az általánosan képző iskolákban*, Ukrajna Közoktatási Minisztériumának rendelete
- szeptember – *A behívás előtti katonai felkészítés tantárgy bevezetése a középszintű oktatási intézményekben a fiúk számára*

- *Az ukrán állam és jog alapjai* bevezetése *A jogi alapismeretek* tárgy helyett
- *A Szülőföldem* nevű tárgy bevezetése az 5. osztály számára a *Természetről* helyett
- december 12. – *A köztársaságban működő iskolán kívüli gyerekintézmények átnevezéséről*, Ukrajna Közoktatási Minisztériumának rendelete
- december 12. – *A vizsgák levezetéséről Ukrajna általánosan képző iskoláiban az 1991/92-es tanévben*, Ukrajna Közoktatási Minisztériumának rendelete

1992

- március 25. – *Az általános hadkötelezettségről és katonai szolgálatról* törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- június 25. – *A nemzeti kisebbségekről Ukrajnában* törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- szeptember 27. – *Az irodalomoktatás koncepciója*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete
- szeptember 30. – *Papír- és fémhulladék gyűjtéséről*, Ukrajna Oktatási Minisztériuma és az Állami Erőforrások Minisztériumának közös rendelete
- november 4. – *Típushatározat a nemzeti kisebbségek vasárnapi iskoláiról Ukrajnában*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának határozata

1993

- január 28. – *A nyelv és irodalom oktatásáról Ukrajna tanintézményeiben*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának módszertani körlevele
- március 22. – *Ukrajna fasiszta megszállás alóli felszabadulása 50. évfordulójának össznépi méltatásáról*, Ukrajna elnökének rendelete
- november 3. – *Az állami-nemzeti „Oktatás (a XXI. század Ukrajnája)” tervről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- december 20. – *Az Ukrajna Oktatási Minisztériuma rendszeréhez tartozó oktató-nevelő intézmények munkásai belső munkarendjének típus-szabályzatáról*, Ukrajna oktatási és tudományos Minisztériumának rendelete

1994

- április 5. – *Az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek nevelésének, oktatásának, szociális védelmének és anyagi biztonságának javításáról*.
Ugyanekkor – *Az oktatói-nevelői intézmények létrehozásának, átszervezésének és felszámolásának rendjéről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendeletei
- június 16. – *Határozat az általánosan képző oktató-nevelő intézmények tanulmányhelyeiről*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete
- szeptember 11. – *Az oktatási dolgozók napjáról*, Ukrajna elnökének törvényerejű rendelete

1995

- március 10. – *A folyamatos történelemoktatás koncepciója Ukrajnában*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete

- június 2. – *Rendelkezés a tanulóifjúság szakmai orientációjáról*, Ukrajna Oktatási, Munkaügyi, ill. Ifjúsági és Sportminisztériumának közös rendelete
- június 16. – *Az általánosan képző iskolák számára kiadandó tan- és segédkönyvekről*, Ukrajna elnökének rendelete
- június 29. – *Az év tanára összuhrán versenyről*, Ukrajna elnökének rendelete
- július 20. – *Útmutatás a gimnáziumok szervezéséhez és működéséhez, ill. Útmutatás a liceumok szervezéséhez és működéséhez*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete
- november 1. – *Határozat az általánosan képző és iskolán kívüli oktató-nevelő intézmények tanulmányi és kísérleti földrészlegéről*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete

1996

- március 23. – *Az oktatásról szóló törvény új szerkesztésben történő elfogadása* Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által
- június 12. – *A középfokú oktatási intézmények tanulóinak iskolai formájáról*, Ukrajna elnökének törvényerejű rendelete
- június 28. – *Ukrajna Alkotmányának elfogadása*, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- augusztus 22. – *A középfokú oktatási intézmények tanulói számára használandó iskolai egyenruha bevezetéséről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelet
- augusztus 31. – *Az árva és alacsony jövedelmű családok gyermekeinek meleg ebéddel történő ellátásáról*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- augusztus 31. – *A tankönyvhasználatért történő fizetés bevezetése az általánosan képző iskolákban*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- október 24. – *A közoktatás irányító szerveinek, ill. a középfokú intézmények vezetőinek szervezői munkájáról a tanulóifjúság számára kötelező teljes általános középfokú végzettség megszerzésének biztosítása terén*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete

1997

- április 9. – *Rendelkezés az esti (váltásos) középfokú általánosan képző iskoláról*, Ukrajna Oktatási Minisztériumának rendelete
- április 14. – *Az oktatási dolgozók számára biztosított éves 56 naptári napot kitevő oktatói szabadság megadásának rendjéről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- április 23. – *Ukrajna oktatási rendszerében meglévő testnevelés koncepciójáról*, Ukrajna Oktatási Minisztériuma Kollégiumának határozata
- május 14. – *A nemzeti kisebbségek oktatási koncepciója első változatának közzététele* Csernivciben, az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának terveze
- május – *A szakmai képzés rendszerének reformjáról, A felsőoktatásban folyó szakemberképzés új jegyzékéről, A tudományos-előadói káderek szakmai*

minősítésének új normáiról és a felsőoktatási intézmények akkreditálásáról, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendeletei

- július 1. – *A középfokú oktatási intézmények osztályfőnökeiről szóló ideiglenes határozat*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata
- augusztus 12. – *Az oktatási intézmények új 1997/98-as tanévre történő felkészítéséről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Kollégiumának határozata
- október 17. – *Az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyerekek helyzetének javítását elősegítő intézkedések jóváhagyásáról*, Ukrajna elnökének törvényerejű rendelete
- október 27. – *Az állami oktatási intézmények által nyújtandó fizetett szolgáltatások rendjéről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata
- október 29. – *A 'Tanár' célirányos komplex program jóváhagyásáról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma és a Pedagógiai Tudományok Akadémiájának Elnöksége Kollégiumának közös határozata
- 1997 – a „*Nemzeti kisebbségek védelméről*” szóló keretegyezmény ratifikálása Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által

1998

- február 10. – *A szakmai-műszaki oktatásról*” (szakoktatásról) szóló törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- június 16. – *Az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek anyagi ellátásának javításáról*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- augusztus 18. – *Az alap és szaktárgyakból levezetendő összukrán tanulói olimpiádák, versenyek, tudományos kutatómunkák pályázati védéséről, ill. a szakmai és mesterségek pályázatokról szóló rendelkezés*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- december 30. – *Az alapismereti tárgyakból nemzetközi tanulói olimpiák résztvevői és helyezettei számára megítélt, Ukrajna elnökének ösztöndíjáról*, Ukrajna elnökének rendelete

1999

- február 24. – *Rendelkezés az általános középfokú oktatás vezető káderei kiválasztásának rendjéről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- május 13. – *Az általános középfokú oktatásról* szóló törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- szeptember 15. – *A lakosság hazafias nevelésének, egészséges életformájának, szellemi emelkedettsége fejlődésének és a társadalom erkölcsi alapjai erősítésének nemzeti programjáról*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- december 14. – *Az Ukrajna Alkotmányának 10. cikkelye hivatalos értelmezése az állami nyelvnek az államhatalmi szervek, a helyi önkormányzati*

szerveknél, ill. az oktatási folyamatban történő alkalmazása Ukrajna oktatási intézményeiben, Ukrajna Alkotmánybíróságának állásfoglalása

- december 22. – *Az általánosan képző oktatási intézmények kör- és sarokbélyegzője, ill. kiírásának követelményeiről, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete*

2000

- február 5. – *A nemzetközi tanulói olimpiák résztvevői és helyezetteinek, ill. a felkészítő tanárok jutalmazásáról, Ukrajna elnökének rendelete*
- március 29. – *Az Ukrajna elnöke ösztöndíj mértékéről az alapismereti tárgyakból nemzetközi tanulói olimpiák résztvevői és helyezettei számára, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete*
- április 6. – *Az általános középfokú oktatásról törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa*
- április 12. – *Útmutatás az iskoláskorú gyermekek és serdülők nyilvántartásához, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata*
- április 24. – *A tehetséges fiatalok állami támogatásának pótlólagos intézkedéseiről, Ukrajna elnökének rendelete*
- május 27. – *A fiatal állampolgárok számára különböző oktatási formájú és tulajdonú felsőoktatási intézményekben lehetséges végzettség megszerzéséhez nyújtandó kedvezményes hosszúlejárati kölcsön rendjéről, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete*
- június 14. – *Határozat az általánosan képző oktatási intézményekről, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata*
- június 23. – *Utasítás az I–III. szintű általánosan képző oktatási intézmények hivatalos dokumentációjának vezetéséhez, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának határozata*
- november 9. – *A középfokú általánosan képző intézmények tanulói számára létrehozott Tarasz Sevcsenko ösztöndíj odaítélésének rendjéről, Ukrajna elnökének rendelete*
- november 16. – *Az általánosan képző oktatási intézmények új tartalomra, szerkezetre és 12 éves oktatásra való átállításáról, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata*
- november 30. – *A behívás előtti képzésről és a behívottak katona-technikai képesítéséről szóló rendelet jóváhagyásáról, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete*
- december 11. – *'A tanulásban elért magas teljesítményért' dicsérő lap, ill. 'Az egyes tárgyak tanulásában elért sajátos teljesítményért' dicsérő oklevélről, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete*
- december 13. – *A középfokú általánosan képző intézmények tanulói számára létrehozott Tarasz Sevcsenko ösztöndíj mértékéről, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete*

- december 13. – *'A tanulásban elért magas eredményekért'* aranyérem, ill. *'A tanulásban elért eredményért'* ezüstérem határozatának jóváhagyásáról, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának határozata
- december 14. – *Határozat az általános középfokú oktatás rendszerében tanulók (neveltek) állami összesítő minősítéséről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete

2001

- február 5. – *Határozata az általánosan képző oktatási intézmények gondnoki tanácsáról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- február 8. – *A tehetséges fiatalokkal végzendő munka programjáról a 2001–2005-ös évekre*, Ukrajna elnökének törvényerejű rendelete
- március 7. – *A tanulmányi kirándulások és tanulmányi gyakorlatok bevezetésének rendjéről az általánosan képző oktatási intézmények tanulói számára*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- május 6. – *Az általánosan képző intézmények informatizálásának, s a falusi iskolák számítógépekkel történő ellátásának tervezete a 2001–2003-as évekre*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- június 21. – *Az oktatás helyzetéről, az átalakítás irányvonalairól és finanszírozásáról Ukrajnában*, Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának határozata
- július 11. – *Az iskola előtti oktatásról* törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- július 23. – *A labdarúgásóra bevezetéséről az I–III. fokozatú általánosan képző intézményekben*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának levele
- július 24. – *Az általánosan képző, iskola előtti és iskolán kívüli oktatási intézmények állami minősítésének rendjéről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- augusztus 14. – *Az oktatási intézményekben és hivatalokban dolgozók beosztás szerinti alapbérének és órabérének emeléséről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata
- október 7–9. – Ukrajna közoktatási dolgozóinak összukrajnai (országos) kongresszusa
- október 9. – *Az oktatás fejlődését biztosító pótlólagos intézkedésekről Ukrajnában*, Ukrajna elnökének rendelete
- november 29. – *Az oktatási intézmények állami felügyeletéről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- december 20. – *Az iskolán kívüli oktatásról* törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa

2002

- január 17. – *A felsőoktatásról* szóló törvény, jóváhagyta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa
- február 20. – *Határozat a kísérleti általánosan képző oktatási intézményekről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete

- március 28. – *A 'Tanár' állami tervezet*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- április 17. – *Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája*, Ukrajna elnökének rendelete
- április 29. – *Az általánosan képző oktatási intézmények mintaszabályzata*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- november 21. – *Megfelel-e Ukrajna Alkotmányának Ukrajna Miniszteri Kabinetjének 1996. augusztus 31-i, 1031. számú határozata „A tankönyvhasználatért történő fizetés bevezetése az általánosan képző iskolákban”?*, Ukrajna Alkotmánybíróságának állásfoglalása
- december 20. – *Rendelkezés az egyéni oktatási formáról az általánosan képző oktatási intézményekben*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete

2003

- január 16. – *Az iskolabusz-program jóváhagyásáról*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- május 20. – *Típus-tantervek az általánosan képző intézmények szakosított oktatásának megszervezéséhez*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- május 19. – *A költségvetési szféra egyes ágazatainak hivatalaiban, intézményeiben és szervezeteiben dolgozók beosztás szerinti alaplábérének emeléséről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének rendelete
- június 12. – *Rendelkezés az általánosan képző iskola-internátusokról és az általánosan képző szanatóriumi iskola-internátusokról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- június 19. – *Útmutatás a gyermekek (tanulók, neveltek) gimnáziumi, liceumi, kollégiumi, szakosított iskolai (iskola-internátusba) felvételének pályáztatási rendjéről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- július 21. – *Az iskola előtti, az általánosan képző, a szakmai-műszaki és iskolán kívüli oktatási intézmények testnevelési, gyógy- valamint sportmunkája rendszerének szervezéséről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- augusztus 29. – *Az oktatási szolgáltatások hatósági engedélyezéséről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata, ugyanekkor *A tanulói tehetség összújrán versenyről szóló rendelkezés*, Ukrajna Oktatási és Tudományos, Kulturális és Művészeti Minisztériumának, ill. Család és Ifjúságügyi Állami Bizottságának közös rendelete
- szeptember 25. – *A szakosított oktatás koncepciója a középiskolában*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának határozata
- október 2. – *Az ukrán nyelv fejlesztésének és működésének 2004–2010-es évekre szóló állami programja*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata

- november 17. – *Az árva és szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek, valamint az iskola-internátusok nevelteinek pénzügyi-normatív és anyagi normái biztosításának jóváhagyásáról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának határozata
- december 10. – *A diák és tanulói igazolványok állami mintáinak jóváhagyásáról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- a Regionális vagy Kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikálása Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által

2004

- január 14. – *Az alap és teljes általános középfokú oktatás állami szabványának jóváhagyásáról*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata
- február 17. – *Az általánosan képző oktatási intézmények nevééről, kör- és sarkobélyegzőjéről, ill. kiírásáról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- február 23. – *Típustantervek a 12 éves általánosan képző iskolák számára*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- február 25. – *Az általánosan képző és felsőoktatási intézményekben az 1999/2000-es tanév első órája (előadása) levezetéséhez ajánlott didaktikai javaslatok*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának módszertani levele
- február 25. – *Az iskola előtti, általánosan képző, szakmai-műszaki és iskolán kívüli oktatási intézményekben az állami szimbólumok használatának fokozott figyelméről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának módszertani levele
- június 2. – *Az általánosan képző oktatási intézmények szülői bizottságairól (tanácsairól) szóló mintarendelkezés*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- július 20. – *Határozat az általánosan képző oktatási intézmények szaktermeiről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- augusztus 11. – *Ideiglenes mintahatározat az oktatási körzetről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- október 14. – *Ukrajna általánosan képző és iskolán kívüli tanintézményeiben levezetendő ünnepek szervezéséről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának módszertani levele
- október 15. – *Az egyéni oktatási formáról az általánosan képző oktatási intézményekben rendelkezés kiegészítéséről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete

2005

- február 14. – *Az általánosan képző oktatási intézmények tevékenysége értékelésének irányadó kritériumai*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete

- április 7. – *A gyermekek első osztályba történő beiskolázásáról az általánosan képző oktatási intézményekben*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- május 13. – *Az idegen nyelveket és a művészi-esztétikai ciklus tárgyait elmélyítetten oktató szakosított iskolák típus-tanterveinek jóváhagyásáról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- május 17. – *Az oktatásban észlelhető bürokratizmus leküzdéséről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- július 4. – *Az ukrainai oktatás működését és fejlődését biztosító elengedhetetlen intézkedésekről*, Ukrajna elnökének rendelete
- november 29. – *Az elemi iskolák típus-tanterveiről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- december 7. – *A 2006–2010-es évekre szóló „Információs és kommunikációs technológiák az oktatásban és tudományban” állami tervzet elfogadása*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata
- december 31. – *Az oktatás minőségének külső, független értékelése és ellenőrzése bevezetéséhez elengedhetetlen intézkedésekről*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata, ami létrehozta *Az oktatásminőség értékelésének ukrán központját* Kijevben

2006

- január 21. – *Az általános középfokú oktatás rendszeréhez tartozó oktatási intézmények végzősei tudásminőségének külső és független értékelése és ellenőrzése levezetésének szervezési intézkedéseiről a 2006. évben*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- február 1. – *Ukrajna felsőfokú intézményeibe történő felvételik feltételei*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- február 7. – *Az Oktatás Tartalma és Innovációs Technológiák Intézetének létrehozásáról*, Ukrajna Miniszteri Kabinetjének határozata
- október 14. – *Az általánosan képző iskolák tankönyveinek használatáért történő fizetés rendjéről szóló útmutatás*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete

2008

- május 26. – *Az ukrán nyelv oktatásának javítását célzó program a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató általánosan képző oktatási intézményekben, a 2008–2011-es évekre*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- június 3. – *Utasítás az általánosan képző oktatási intézmények 5–11.(12.) osztályaiban tanulók osztálykönyvének vezetéséhez*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának határozata
- szeptember 12. – *A 2008/09-es tanév oktatási folyamata szervezésének változtatásáról az általánosan képző oktatási intézmények 11. (12.) osztályának*

végzősei számára, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának utasítása

- december 8. – *Határozat a járási (városi) didaktikai termekről (központokról)*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának parancsa

2009

- június 25. – *A baccalaureusi oktatási-minősítési szint szakemberképzése (normatív) előírás szerinti részének javításáról (az egészségügyi és állategészségügyi szakirány)*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma Kollégiumának rendelete
- július 9. – *A hallgatók szabad választása szerinti humán tárgyak oktatásának szervezéséről*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- augusztus 28. – *Didaktikai ajánlások a kétnyelvű oktatás elemeinek használatához*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete

2010

- február 1. – *A 2009/10-es tanév befejezéséről és az állami összesítő minősítés levezetési rendjéről az általánosan képző oktatási intézményekben*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának határozata
- március 25. – *Ukrajna oktatási és tudományos Minisztériumának a 2010-es év külső független értékelését érintő normatív-jogi dokumentumaiban végrehajtandó változtatásokról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- március 29. – *Az Oktatási és Tudományos Minisztérium 2009. 07. 9-i 642. számú és a 2009. 12. 21-i 1150. számú rendeleteiben végrehajtandó módosításokról*, Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának rendelete
- július 6. – *Az általános középfokú és iskola előtti oktatás oktatási-nevelési folyamatáról szóló jogszabályokban végrehajtandó változtatásokról*, törvény, elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa

Statisztikai adatok, kimutatások, tantárgyi órahálók Ukrajnában

1. táblázat

Tantárgyi óraelosztás Ukrajna magyar, moldáv, lengyel és román tannyelvű közép fokú általános képző iskoláiban az 1991/92-es tanévben

s/sz	Tantárgyak	Heti óraszám az osztályokban										
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
1.	Anyanyelv és irodalom	7	8	8	8	7	6	5	4/5	5	4	4
2.	Orosz nyelv és irodalom	2	2	3	3	5	4	4	4	4	3	3
3.	Ukrán nyelv*	-	-	-	2	2	2*	2*	2*	2*	2*	2*
4.	Matematika és számítástechnika alapjai	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
5.	Történelem: Ukrajna és a szülőföld története, társadalomtudomány	-	-	-	-	1	2	2	3/2	2/3	3/4	4/5
6.	Állam és jogi alapismeretek	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
7.	Etika és a családi élet pszichológiája	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
8.	Környezettan. Természetráajz	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
9.	Földrajz	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2/1	-
10.	Biológia, az ökológia alapjai	-	-	-	-	-	2	2	2	2	1	1
11.	Fizika és csillagászat	-	-	-	-	-	-	2	2	3	3	5
12.	Kémia	-	-	-	-	-	-	-	3	2	2	2
13.	Képzőművészet	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
14.	Zene	2	2	2	2	1	1	1	1	-	-	-
15.	Torna és behívás előtti katonai felkészítés	2	2	2	2	2	2	2	2	2	4	3
16.	Munka és műszaki rajz	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2
	Teljes megterhelés:	20	21	23	25	27	29	30	32	32/ 33	32	31/ 32
	Szakirányú oktatás	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3/2
	Választott tárgyak	2	2	2	2	2	2	2	2	3/2	2	5
	Ebből idegen nyelv	-	-	-	-	2	2	2	2	2	1	1
	Maximális terhelés:	22	23	25	27	30	31	32	34	35	36	36
	Fakultatív foglalkozás	-	-	-	-	-	-	2	2	3	3	2

* az ukrán nyelv bevezetését fokozatosan javasolták, a meglévő feltételektől függően (szakemberek, taneszközök, módszertani segédletek)

(Forrás: ІЗМО Української РСР, 1991, №8, квітень. с.20.)

2. táblázat

Tantárgyi óraelosztás Ukrajna román (moldáv) és magyar tannyelvű közép fokú általánosan képző iskoláiban az 1992/93-es tanévben

s/sz	Tantárgyak	Heti óraszám az osztályokban										
		elemi				általános					közép	
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
1.	Anyanyelv	8	8	8	8	4	4	4	2/3	2	1	1
2.	Irodalom	-	-	-	-	2	2	2	2	3	3	3
3.	Ukrán nyelv	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	1
4.	Orosz nyelv	-	3	2	2	2	2	2	2	2	1	1
5.	Idegen nyelv					4	3	2	2	1	1	1
6.	A világ népeinek irodalma	-	-	-	-	2	2	2	2	2	3	2
7.	Matematika és számítástechnika alapjai	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
8.	Egyetemes történelem	-	-	-	-	-	2		1	2	2	2
9.	Ukrajna és szülőföldünk története	-	-	-	-	2	-	1	2/1	1	2	2
10.	Ember és társadalom, jogtan	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2
11.	Szülőföldem	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
12.	Földrajz, Ukrajna földrajza	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	-
13.	Biológia, az ökológia alapjai	-	-	-	-	-	2	2	2	2	1	1
14.	Fizika és csillagászat	-	-	-	-	-	-	2	2	3	3	5
15.	Kémia	-	-	-	-	-	-	-	3	2	2	2
16.	Képzőművészet	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
17.	Zene	2	2	2	2	1	1	1	1	-	-	-
18.	Torna és behívás előtti katonai felkészítés	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3
19.	Munka és műszaki rajz	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2
	Teljes megterhelés:	20	22	22	24	30	32	33	34	34	33	33
	Iskolai komponens, ebből:	3	3	3	3	4	3	3	4	5	7	7
	Választott tárgyak, szakirányú oktatás, fakultáció	1	1	1	1	2	1	1	2	3	6	6
	Konzultációk és pótfoglalkozások	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
	Maximális terhelés:	23	24	25	26	32	34	34	36	36	36	36
	Összesen:	23	25	25	27	34	35	36	38	39	40	40

(Forrás: ІЗМО України, 1992, №9-10, травень. с.32-33.)

3. táblázat

Típus-tantárgyi óraelosztás Ukrajna orosz vagy más nemzeti kisebbség nyelvén oktató, 12 éves általánosan képző intézményeiben

Oktatási irány	Tantárgyak	Heti óraszám az osztályokban					
		5	6	7	8	9	5-9
Nyelv és irodalom	Ukrán nyelv	3	3	2	2	2	12
	Idegen nyelv	3	3	2	2	2	12
	Nemzeti kisebbség nyelve	3	2	2	2,5	2,5	12
	Ukrán irodalom	2	2	2	2	2	10
	Világirodalom és a nemzeti kisebbségek irodalma	2	2	2	2	2	10
Társadalom-tudomány	Ukrajna története	1	1	1	1,5	1,5	6
	Egyetemes történelem	-	1	1	1	1	4
	Jogtudomány (gyakorlati tárgy)	-	-	-	-	1	1
	Etika	1	1	-	-	-	2
Esztétkai kultúra	Zeneművészet	1	1	1	1	-	4
	Képzőművészet	1	1	1	-	-	3
	Szépítőművészet	-	-	-	-	1	1
Matematika	Matematika	4	4	-	-	-	8
	Algebra	-	-	2,5	2	2	6,5
	Mértan	-	-	1,5	2	2	5,6
Természet-tudomány	Természetrajz	1	1	-	-	-	2
	Biológia	-	-	2	2	3	7
	Földrajz	-	2	2	1,5	1,5	7
	Fizika	-	-	1	2	2	5
	Kémia	-	-	1	2	2	5
Technológia	Munkaoktatás	1	1	2	2	1	7
	Számítástechnika	-	-	-	-	1	1
Egészség és testnevelés	Az egészség alapjai	1	1	1	0,5	0,5	4
	Testnevelés	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Összesen:		26,5	28,5	29,5	31	33	148,5
Tanítási pótórák, fakultatív és konzultációs foglalkozások		0,5	0,5	1,5	3	1	6,5
A tanulók maximálisan megengedett tanítási terhelése		27	29	31	33	33	153
Mindösszesen (a csoportosztást nem számítva)		27	29	31	34	34	155

(Forrás: ІЗМОН України, 2009, №8, березень. с.13.)

**Típus-tantárgyi óraelosztás Ukrajna orosz vagy más nemzeti kisebbség
nyelvén oktató általánosan képző intézményeiben**
(középkiskolai szinten, a 12 éves oktatási rendszerben)

Oktatási irány	Tantárgyak	Heti óraszám az osztályokban			
		10	11	12	10-12
Nyelv és irodalom	Ukrán nyelv	1	1	1,5	3,5
	Idegen nyelv	2	2	2	6
	Nemzeti kisebbség nyelve	1	1	1,5	3,5
	Ukrán irodalom	2	2	2	6
	Világirodalom és a nemzeti kisebbségek irodalma	2	2	2	6
Társadalom-tudomány	Ukrajna története	1	1	2	4
	Egyetemes történelem	1	1	1	3
	Állampolgári ismeretek: jogtudomány	2	-	-	2
	gazdaságtan	-	1	-	1
	ember és világ	-	-	1	1
Eszztétikai kultúra	Szépművészet	1	1	-	2
Matematika	Matematika	3	3	2	8
Természet-tudomány	Csillagászat	-	-	1	1
	Biológia	1,5	2	-	3,5
	Földrajz	1,5		-	-1,5
	Fizika	2	2	-	4
	Kémia	1	1	-	2
	Környezettan (ökológia)	-	-	1	1
Technológia	Számítástechnika	1	1	1	3
	Technológiák	1	1	1	3
Egészség és testnevelés	Testnevelés	2	2	2	6
	A haza védelme	1	1	-	2
Összesen:		27	25	21	73
Pótórák a szakirányú és elmélyített tárgyaktatásra, speciális tárgyakra, fakultációra		7	8	12	27
A tanulók maximálisan megengedett tanítási terhelése		33	33	33	99
Mindösszesen (a csoportosítást nem számítva)		34	33	33	100

(Forrás: ІЗМОН України, 2009, №8, березень. с.27.)

5. táblázat

Az iskolák és bennük tanulók tannyelv szerinti megoszlása Ukrajnában a 2005/06-os tanévben

Tannyelv	Az iskolák		A tanulók	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)
Ukrán	16 924	82,159	3 603 643	69,215
Orosz	1 345	6,529	525 260	10,089
Román	94	0,456	22 365	0,430
Magyar	70	0,340	14 823	0,285
Krími tatár	14	0,068	3 472	0,067
Moldáv	8	0,039	3 127	0,060
Lengyel	4	0,019	943	0,018
Összesen:	18 459	89,610	4 173 633	80,164

(Forrás: CSERNICKÓ-MELNYK 2007, 127. o.)

6. táblázat

A párhuzamos osztályokban két vagy több tannyelven oktató iskolák és a bennük tanulók megoszlása Ukrajnában a 2005/06-os tanévben

Tannyelv	Az iskolák		A tanulók	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)
Ukrán és orosz	2 032	9,865	995 325	19,117
Ukrán és magyar	29	0,141	8 846	0,170
Ukrán és román	8	0,039	3 093	0,059
Ukrán és moldáv	5	0,024	1 967	0,038
Ukrán és lengyel	2	0,010	984	0,019
Ukrán és krími tatár	1	0,005	603	0,012
Ukrán és szlovák	1	0,005	125	0,002
Orosz és moldáv	2	0,010	835	0,016
Orosz és krími tatár	33	0,160	9 646	0,185
Ukrán és bolgár	2	0,010	560	0,011
Ukrán, orosz és krími tatár	21	0,102	8 734	0,168
Ukrán, orosz és román	2	0,010	1 312	0,025
Ukrán, orosz és moldáv	2	0,010	778	0,025
Összesen:	2 140	10,342	1 032 808	19,847

(Forrás: CSERNICKÓ-MELNYK 2007, 128. o.)

A bölcsődei-óvodai hálózat állapotának változása Ukrajnában

	1985	1990	1994	1995	1996	1997	1998
1. Nyilvántartott állandó intézmény (ezer db), ebből:	22,9	24,5	23,2	21,4	20,2	18,4	17,6
- város	11,7	11,9	11,4	10,5	9,7	8,7	8,2
- falusi	11,2	12,6	11,8	10,9	10,6	9,7	9,4
2. A bennük lévő férőhelyek száma (ezer db), ebből:	2515	2277	-	2014	1856	1770	1638
- városi	1838	1662	-	1463	1350	1255	1152
- falusi	677	615	-	551	506	515	476
3. Nyilvántartott iskola előtti intézmény (ezer db), ebből:	2600	2428	1800	1535	1342	1172	1103
- városi	2048	1877	1420	1222	1085	953	896
- falusi	552	551	382	314	257	219	207
4. Az 1-6 éves gyerek hány %-át fogadta be, ebből:	60	57	-	44	41	38	38
- városi	69	64	-	53	51	42	40
- falusi	40	43	-	28	23	20	20
5. Nyilvántartott nevelő (ezer fő)	239	262	241	203	190	151	142
6. Az iskola előtti intézmények telítettsége (%-ban)	103	107	-	76	72	66	67
- városi	111	113	-	84	80	76	77
- falusi	81	90	-	57	51	43	43
7. Az iskola előtti intézménybe adást megtagadó szülők száma (ezer fő)	192,6	181,8	-	22,3	15	-	-

(Forrás: Луковенко-Коловицькова-Нікітін-Якушик 2002, с. 17.)

**Ukrajna lakosságának nemzetiségi összetétele
hivatalos népszámlálási adatok szerint**

	1989		2001	
	számban	%	számban	%
Összesen:	51 452 034	100	48 240 902	100
Ukrán	37 419 053	72,73	37 541 693	77,82
Orosz	11 355 582	22,07	8 334 141	17,28
Belorusz	440 045	0,86	275 763	0,57
Moldáv	324 525	0,63	258 619	0,54
Krími tatár	46 807	0,09	248 193	0,51
Bolgár	233 800	0,45	204 574	0,42
Magyar	163 111	0,32	156 566	0,32
Román	134 825	0,26	150 989	0,31
Lengyel	219 179	0,43	144 130	0,30
Zsidó	486 326	0,95	103 591	0,21
Örmény	54 200	0,11	99 894	0,21
Görög	98 594	0,19	91 548	0,19
Tatár	86 875	0,17	73 304	0,15
Cigány	47 917	0,09	47 587	0,10
Azerbajdzsán	36 961	0,07	45 176	0,09
Grúz	23 540	0,05	34 199	0,07
Német	37 849	0,07	33 307	0,07
Gagauz	31 967	0,06	31 923	0,07
Koreai	8 689	0,02	12 711	0,03
Üzbég	20 333	0,04	12 353	0,03
Csuvas	20 395	0,04	10 593	0,02
Szlovák	7 943	0,02	6 397	0,01
Egyéb	153 518	0,30	323 656	0,67

(Forrás: CSERNICKÓ-MELNYK 2007, 120-121. o.)

9. táblázat

A nemzeti kisebbségek nyelvén oktató és az anyanyelv oktatása Ukrajna általánosan képző oktatási intézményeiben a 2008/09-es tanévben
(Ukrajna Oktatási és tudományos Minisztériumának adatai alapján)

Az oktatás nyelve vagy a nyelvoktatás	Hány intézmény oktat ezen a nyelven	A tanulók száma, akik ezen a nyelven tanulnak	A tanulók száma, akik tanulják ezt a nyelvet	A tanulók száma, akik ezt a nyelvet fakultatív vagy szakköri formában tanulják
Bolgár	-	80	9 592	1275
Gagauz	-	-	1 400	-
Ivrit vagy jiddis	-	-	1 292	114
Krími tatár	15	5 644	17 725	5 153
Lengyel	5	1 389	6 889	4 443
Magyar	66	16 407	1 337	278
Moldáv	6	4 756	1 590	434
Orosz	1 199	779 423	1 292 518	165 544
Román	89	21 671	683	149
Szlovák	-	79	224	202
Újgörög	-	-	3 073	248

(Forrás: ЖДАНОВА 2009, c. 27)

**A falusi általánosan képző intézmények száma Ukrajnában,
melyek tanulói utazni kényszerülnek
(a 2002. október 1-jei állapotok szerint)**

Régió	A tanulók száma összesen	Az utazni kényszerülő tanulók száma	
		összesen	százalékban
Krími Autonóm Közt.	104 847	23 606	23,1
Megye/terület			
Vinnicai	118 838	11 085	9,2
Volinyi	80 161	8 226	10,2
Dnyipropetrovszki	83 629	15 955	18,9
Donyecki	56 997	10 340	18,1
Zsitomiri	81 798	12 678	15,5
Kárpátaljai	125 919	10 117	8,0
Zaporizsjai	66 907	11 383	16,9
Ivano-Frankivszki	118 948	10 256	8,6
Kijevei	97 889	13 530	13,8
Kirovogradi	59 809	7 929	13,2
Luhanszki	43 240	6 909	16,0
Lvivi	153 712	16 339	10,6
Mikolajivi	64 613	7 534	11,6
Odesszai	129 637	9 364	7,2
Poltavai	86 470	14 644	17,0
Rivnei	98 820	9 132	9,2
Szumi	55 128	7 335	13,3
Ternopili	87 658	7 138	8,1
Harkivi	75 943	10 908	14,3
Herszoni	69 951	6 672	9,5
Hmelnicki	88 252	9 363	10,6
Cserkaszi	82 806	8 631	10,4
Cserniveci	80 970	6 243	7,7
Csernihivi	57 519	5 835	10,2
Szevasztopol városa	2 658	802	30,7
Mindösszesen:	2 173 120	261 954	12,1

(Forrás: Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003, с.500-501.)

**Az általánosan képző tanintézmények végzőseiből
a külső független értékelésben résztvevők száma**

Régió	A 2005/2006-os tanévben végzősök megközelítő száma	A tesztelésen résztvevők ajánlott száma
Krími Autonóm Köztársaság	25 210	1 980
Megye/terület		
Vinica	16 482	1 300
Volinyi	12 029	900
Dnyipropetrovszki	36 022	2 800
Donecki	40 066	3 300
Zsitomiri	13 529	1000
Kárpátaljai	13 684	1 000
Zaporizsjai	18 540	1 400
Ivano-Frankivszi	14 311	1 100
Kijevi	19 750	1 600
Kirovogradi	11 558	900
Luganszki	20 647	1 600
Lvivi	28 477	2 250
Mikolajevi	12 206	900
Odesszai	24 463	1 900
Poltvai	16 815	1 300
Rivnei	14 297	1 100
Szumi	11 522	900
Ternopili	10 564	800
Harkovi	28 915	2250
Herszoni	12 067	900
Hmelnicki	14 401	1 100
Cserkaszi	15 637	1 200
Cserniveci	9 725	700
Csernigivi	13 220	13 220
Kijev városa	26 463	2 300
Szevasztopol városa	3 848	300
Összesen:	484 448	50 000

(Forrás: Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003, с.254-255.)

„A Tanár állami tervezet” megvalósítására szánt pénzüsszegek (ezer hrivenyben)

Év	A finanszírozás előzetes mértéke	Ebből		
		állami költségvetés	helyi költségvetés	más források
<i>I. szakasz (2002-2005)</i>				
2002				
2003	12 741	9 044	3 390	307
2004	14 721	11 129	3 290	302
2005	16 818,5	11 426,5	5 090	302
Összesen:	44 280,5	31 599,5	11 770	911
<i>II. szakasz (2006-2010)</i>				
2006	15 333, 5	9 941,5	5 090	302
2007	14 921	9 429	5 190	302
2008	14 686	9 169	5 190	327
2009	14 071	8 559	5 190	322
2010	14 071	8 559	5 190	322
Összesen:	73 082,5	45 657, 5	25 850	1 575
<i>III. szakasz (2011-2012)</i>				
2011	14 071	8 559	5 190	322
2012	13 671	8 259	5 090	322
Összesen:	27 743	16 818	10 280	644
Mindösszesen:	145 105	94 075	47 900	3 130

(Forrás: Загальна середня освіта, Ч.ІІ, 2003, с.455.)

Ukrajna kormányfői 1991–2013 között

s/sz	A kormányfői tisztség viselésének ideje	Kormányfő (vezeték-, kereszt- és apai név)
1.	1990. X. – 1992. X.	<i>Fokin</i> Vitolyd Pavlovics
2.	1992. X. 2. – 12.	<i>Szimonenko</i> Valentin Kosztyantinovics
3.	1992. X. 12. – 1993. IX.	<i>Kucsma</i> Leonid Danilovics
4.	1993. IX. – 1994. VI.	<i>Zvjagilszkij</i> Juhim Leonidovics
5.	1994. VI. – 1995. III.	<i>Maszol</i> Vitalij Andrijovics
6.	1995. III. – 1996. V.	<i>Mavcsuk</i> Jevhen Kirilovics
7.	1996. VI. – 1997. VI.	<i>Lazarenko</i> Pavlo Ivanovics
8.	1997. VII. 2-30.	<i>Durdinec</i> Vaszilij Vasziljovics
9.	1997. VII. – 1999. XII.	<i>Pusztovojtenko</i> Valerij Pavlovics
10.	1999. XII. – 2001. V.	<i>Jusczenko</i> Viktor Andrijovics
11.	2001. V. – 2002. XI.	<i>Kinah</i> Anatolij Kirilovics
12.	2002. XI. 21. – 2005.I.5.	<i>Janukovics</i> Viktor Fedorovics
13.	2005. II. 4. – 2005. IX. 8.	<i>Timosenko</i> Julija Volodimirivna
14.	2005. IX. 22. – 2006.VIII. 4.	<i>Jenahurov</i> Jurij Ivanovics
15.	2006. VIII. 4. – 2007. XII. 18.	<i>Janukovics</i> Viktor Fedorovics
16.	2007. XII. 18. – 2010. III. 10.	<i>Timosenko</i> Julija Volodimirivna
17.	2010. III. 11. –	<i>Azarov</i> Mikola Janovics

Ukrajna oktatási miniszterei 1991–2013 között

s/sz	A miniszteri tisztség viselésének ideje	Oktatási miniszter (vezeték- és keresztnév)	Végzettség
1.	1991–1994	Petro <i>Talancsuk</i>	mérnök
2.	1994–1999	Mihajlo <i>Zgurovszkij</i>	mérnök
3.	1999–2005	Vaszily <i>Kremenj</i>	filozófus
4.	2005–2007	Sztaniszlav <i>Nikolajenko</i>	agrármérnök
5.	2007. XII. 18. – 2010. III. 10.	Ivan <i>Vakarcsuk</i>	elméleti fizikus*
6.	2010. III. 11-jétől	Dmitro <i>Tabacsnik</i>	történész

* Зінченко В. Міністри освіти незалежної України // www.Освіта.ua (2010.05.28.)

BIBLIOGRÁFIA

Publikált források és dokumentumok

Аналіз державної політики України у сфері дотримання прав дітей національних меншин та формування міжкультурного діалогу / За заг. редакцією Жданова І. О. – Київ, 2009.

Відомості Верховної Ради України, 1990, №34; 1991, №33, №38, №46, №50.

Відомості Верховної Ради УРСР, 1991, №50, №34.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти // *Освіта України, №5, 20 січня 2004 р.*

Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь «Суспільствознавство» // *ІВШУ, 2004, №2.*

Державні стандарти базової і повної середньої освіти. Проект // *Директор школи, 2003, №6-7, лютий. Спесвипуск.*

Загальна середня освіта: Збірник нормативно-правових документів. Частина I-II. – Київ:ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003.

Зібрання постанов Уряду України, 1996 р, №17.

Зовнішнє тестування з історії. Інформаційні матеріали. – Київ: Центр тестових технологій, 2005.

Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Укаїнської РСР, 1990, №7; 1991, №2, №10-22; 1992, №1.

Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 1992, №2-24; 1993, №1-7; 1994, №2; 1995, №8; 1996, №23-24; 1997, №13-19, №24; 1999, №16, №24; 2000, №11, №13, №14, №17.

Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2002, №20; 2003, №20-24; 2008, №16-17, №19-21, №25-26-27, №31-32-33; 2009, №4-5-6, №13, №16-17-18, №25-25-27, №28-29, №31-32; 2010, №4-5-6.

Історія України, 2003, №11, березень.

Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класи: Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь: Перун, 2005.

Книга керівника навчально-виховного закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. В. В. Скиба, Б. М. Терещук. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006.

Концепція профільного навчання в старшій школі. Проект // *Освіта України, №42-43, 10 червня 2003 р.*

Національна Доктрина розвитку освіти. Проект // *Освіта України, 2001, №29, 18 липня.*

Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ: Держкомстат, 2001.

Політика у сфері освіти // Економічне зростання на засадах справедливості. Український погляд. Світовий Банк. Документ для обговорення. №407. 1999.

Предмети суспільно-гуманітарного спрямування. Forrás: www.mon.gov.ua/education/average/metod_rek/susp.doc (2010.09.29)

Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу. Forrás: www.mon.gov.ua/education/average/2442.doc (2010.09.29)

Програми для середніх навчальних закладів. Історія. 5-11 класи. Київ, Раданська школа, 1989.

Програми для середньої загальноосвітньої школи. Історія України 5-11 класи. Всесвітня історія 6-11 класи. Київ «Перун», 1996.

Програми для середньої загальноосвітньої школи. Основи правознавства 9-й клас. Київ «Перун», 1996.

Програми для середньої загальноосвітньої школи. Історія України 5-11 класи. Всесвітня історія 6-11 класи. Київ «Перун», 1998.

Програмові вимоги зовнішнього незалежного оцінювання з історії // *ІВШУ*, 2007, №2.

Середні навчальні заклади України на початок 2000/2001 навчального року. Статистичний бюлетень. Київ: Держкомстат, 2001.

ЮНЕСКО 1990-1999 Україна. Національна доповідь Освіта для всіх. 2000 рік. Оцінка.

Ukrajna oktatási és tudományos Minisztériumának hivatalos honlapján publikált rendeletek:

www.mon.gov.ua/laws/MON_461_08.doc (2010. 05. 28)

www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/09_07/doc1.doc (2010. 05. 28)

www.mon.gov.ua/newstmp/2010/29_03/259.doc (2010. 05. 28)

http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4282 (2010. 05. 28)

Kordokumentumok

ЛЫСЕНКО Н. Н. О структуре исторического образования в школе // *ПИШ*, 1988, №5.

СЕРПІЄНКО Г. Я., СМОЛІЙ В. А. *Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII століття): Навчальний посібник для 7-8 класів середньої школи.* Київ: Освіта, 1994. 256 стр.

AGIBALOVA K. V. és mások: *Világtörténelem. A középkor. Kísérleti tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára.* Szerkesztette: M. O. Rugy, a tört. tud. kandidátusa. – Lviv: Szvit Kiadó, 1996. – 368 old.

Korabeli sajtótermékek

Аргументы и факты (Москва), 1993, №15.

Голос України, 1991, 26 червня; 1 серпня.

История в школах України, 2001–2010. évfolyamai

Методика – додаток до газети Освіта за 13 березня 1992 р.

Освіта України:

- № 10. 10 березня 1995 р.,
- №47 (223). 22 листопада 2000 р.,
- № 18-19. 8 травня 2001 р.,
- №42-43. 10 червня 2003 р.

Радянська Україна, №19, 26 січня 1946 р.; 26 липня 1990 р.

Факти, 23 листопада 2000 р.

Kárpátalja, IX. évf., 47. szám, 2009. november 20.; IX. évf., 48. szám, 2009. november 27.

Szaktankönyvek, feldolgozások

БАХАНОВ К. О. *Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. Монографія.* Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005.

ВИСПЬКА Таміла. *Три сходинки до самоствердження. Освіта, трудова і громадянська діяльність жінок Закарпаття.* Ужгород, Ліра, 2006.

ГАРАНЬ О. В. «Перебудова» і розпад СРСР. In *Історія України нове бачення / у двох томах. Т.2.* / Під ред. Академіка НАН України В. А. Смолія. Київ, Видавництво «Україна», 1996.

ГРИЦЕНКО М.С. *Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965)* за редакцією С.А. Литвинова. Видавництво «Радянська школа», Київ, 1966.

ГУБИНА С.Л., СІДОРЧУК В.П. *Історія України. Усе про ЗНО-2010 + тренувальні вправи.* –Харків: ФОП Співак В. Л., 2010.

ЛИТВИН В. М. *Україна на межі тисячоліть (1991-2000 рр.).* Серія «Україна крізь віки», т.14. – Київ, Видавничий дім «Альтернативи», 2000.

Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). Керівник авторського колективу М.М. Болдизар. Ужгород, 2003.

- ПОМЕТУН О., ФРЕЙМАН Г. *Методика навчання історії в школі*. Київ: Генеза, 2005.
- Україна – *Угорщина: спільне минуле та сьогодення*. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.) / Відп. Ред. В.А. Смолій. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2006.
- Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії)*: Зб. наук. ст. – Київ: Генеза, 2000.
- ХИМИНЕЦЬ В. В., СТРИЧИК П. П., КАЧУР Б. М., ТАЛАПКАНИЧ М. І. *Освіта Закарпаття. Монографія*. – Ужгород: «Карпати» Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2009.
- Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України*. (Упорядкування та редакція Наталі Яковенко). – Київ, 2008.
- BEREGSZÁSZI Anikó, CSERNICSKÓ István, OROSZ Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola*, Beregszász, 2001.
- FEDINEC Csilla: *Fejezetek a magyar közoktatás történetéből (1938-1991). Officina Hungarica VIII*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Bp., 1999.
- Magyar-ukrán közös múlt és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai*. (Kijev, 2005. április 14-16.) Felelős szerk.: Szmolij V. A. Kijev, UNTA Történettudományi Intézete, 2006.
- OROSZ Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989-1999)*. PoliPrint, Ungvár, 2005.

Tanulmányok, újságcikkek

- БАХАНОВ, К. О. Модернізація українських підручників з історії на початку ХХІ століття // *ІВШУ*, 2007, №2.
- БАХАНОВ, К. О. Перше покоління українських підручників з історії: проблеми та їх розв'язання // *ІВШУ*, 2006, №3.
- БАХАНОВ, К. О. Український підручник з історії другої половини 90-х років ХХ століття: методологічні трансформації // *ІВШУ*, 2006, №4.
- Бойко, В. І. Аналіз результатів зовнішнього сертифікаційного тестування 2005 року з історії // *Вістник. Тестування і моніторинг в освіті*, 2006, №1.
- Гирич, Ігор. Страсті навколо підручників з історії: підручник як головний засіб будівництва держави. In *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць*. – Випуск 16:

- На пошану докора історичних наук проф. С. В. Кульчицького з нагоди 70-річчя від дня народження та 50-річчя наукової праці/ відп. Ред. В.Смолій: В 2-х частинах. – Ч. 1. – Київ. – 2007.
- Гирич, Ігор. Якої реорганізації потребує шкільна історія? // *Історія в школах України*, 2008, №10.
- Гирич, Ігор. Українська історична освіта на початку ХХІ ст.: від обмежень філософії етноцентризму до концепції засвоєння «чужого» як «свого». // *Історія в школах України*, 2009, №5.
- Гришій, О. Єдиний курс історії. Обговорюємо львівську ініціативу // *Історія України*, 2003.
- Гупан, Нестор: «Нові підходи до вибору і структурування змісту підручника з історії України» (Актуальне інтерв'ю) // *ІВШУ*, 2008, №9.
- Євтушенко Раїса. Відбулося ХІІ засідання українсько-польської комісії експертів з питань удосконалення змісту підручників з історії та географії // *ІВШУ*, 2009, №12.
- Єрмаков, Іван. 12-річна школа у контексті життєтворчості особистості // *Директор школи*, 2004, №13, квітень. с. 6-8.
- Їльге, В. Національна історія на прикладі зображення доби Київської Русі в українських підручниках з історії. In *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): Зб. наук. ст.* – Київ: Генеза, 2000.
- Киридон, А. Державна-церковні відносини в радянській Україні 1920-1930-х років: соціальний вимір // *Історія України*. №21-22. червень, 2005 р.
- Комаров, Юрій. Підручник: яким йому бути? // *ІВШУ*, 2009, №6.
- Комаров, Юрій. Роздуми вчителя: про фаховість як передумову створення гарного тесту з історії України // *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*, 2011, №2.
- Комарова, В. А. История в формировании мировоззренческой культуры мира. In: *Розвиток історичного мислення як засіб формування особистості, її інтелекту та творчих здібностей. Зб. ст. Праці Всеукр. наук.-практ. конференції 7-10 грудня 1999 р.* – Одеса: Астропринт, 1999.
- Кульчицький, С. Історія Батьківщини в шкільних підручниках // *Дзеркало тижня*, 2002, 3-9 серпня.
- Ладиченко, Тетяна. Нові методи вивчення історії у багатокультурному суспільстві // *ІВШУ*, 2008, №11-12.
- Лікарчук, І. Закон України про загальну середню освіту і перспективи його функціонування // *Світло*, 2000, №3.
- Луковенко, Ю., Коловіцькова О., Нікітін В., Якушик В. Стан і перспективи реформування освіти в Україні // *Директор школи*, 2002.

- МАЗУР, Леонід. Історія з географією, або «концепція єдиного курсу історії» // *Директор школи*, 2004, №13, квітень.
- МИСАН, Віктор. Про суб'єктивний фактор у змісті шкільної історії, або Чи пізнають правду донецькі школярі на «уроках історичної правди» // *ІВШУ*, 2010, №1.
- МИСАН, Віктор. Проблема суб'єктивізації змісту в шкільних підручниках історії // *ІВШУ*, 2010, №3.
- ПОМЕТУН, О. Як раціонально використати на уроці методичні можливості підручника нового покоління // *ІВШУ*, 2004, №3.
- ПОМЕТУН, О., ГУПАН Н. Підручник як засіб виховання громадянина (З практики реалізації основних принципів створення, на прикладі підручника з новітньої історії України для 11 класу) // *ІВШУ*, 2005, №4.
- СВЯТОКУМ, Оксана. Ми йдемо в майбутнє, озираючись на минуле: чого вчить досвід проведення зовнішнього незалежного оцінювання з історії України // *ІВШУ*, 2011, №4.
- ТЕЛУС, Магдалена. Проект Інститута Георга Еккерта: наука та діалог. In *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): Зб. наук. ст.* – Київ: Генеза, 2000.
- ТЕРНО, С. Методичний апарат підручника: яким він має бути? // *ІВШУ*, 2004, №7.
- ТЕРНО, С. Підручник з історії сьогодні: стан і перспективи // *ІВШУ*, 2004, №1.
- УДОД, Олександр. Зміст української історичної освіти в сучасній російській історіографії: імперські стереотипи і міфи // *ІВШУ*, 2006, №1.
- УДОД, Олександр. Сучасні українські підручники з історії в оцінці польських та німецьких істориків // *Проблеми історії України.* – Вип. 9. – Київ, 2003.
- Хроніка суспільствознавчої освіти. 2010 // *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*, 2011, №1.
- BRAUN Róbert: *Holocaust, elbeszélés, történelem. /Horror metaphysicae. A Gond folyóirat és az Osiris Kiadó közös sorozata/* Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- CSEERNICSKÓ István–MELNYK Szvitlana: Az ukrajnai kisebbségek és a nyelvi oktatás. In *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A Felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében.* Szerk.: Orosz Ildikó, PoliPrint, Ungvár, 2007.
- F. DÁRDAI, Ágnes. *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás.* I. kötet. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára. XLII. Az ELTE BTK és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 2006.
- GYÁNI Gábor: *Tény és narráció.* In *uő: Poszmodern kánon.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.

- Gyáni Gábor: Felejtés – nemzetállam-építés. In uő: *Posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- GYÁNI Gábor: Bevezetés. In: uő: *Posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- ROMSICS Ignác: Identitáspolitikai és történelem. In uő: *Történelem, történetírás, hagyomány. tanulmányok és cikkek, 2002–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: A történelemoktatás jelenlegi helyzete Ukrajnában (eredmények és problémák, rövid kitekintéssel a jövőre). In *Történelempedagógiai füzetek №15*, Bp., 2003.
- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: A történelemoktatás távlatai Ukrajnában (Gondolatok egy tervezet kapcsán). *Közoktatás*. VIII. évf. 2001/3.
- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: A történelemtanítás tündöklése és bukása. (Reformok és kísérletek Ukrajnában). In: *Közös értékeink. Tanulmánykötet*. Szerk.: Gabóda Béla és Lipcsei Imre. PoliPrint, Ungvár, 2004.
- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: Nemzeti történelemoktatás Kárpátalján. *Új Pedagógiai Szemle*. LI. évf. 2001. 10. szám.
- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: Töretlenül és (szinte) változatlanul. A történelemtanítás régen és ma a k. h. 22-44°-a között, Ukrajnában. In *Történelempedagógiai Füzetek*. 25. sz. Bp. 2007.
- SZAMBOROVSKYNÉ NAGY Ibolya: A nemzeti történelem oktatásáról Kárpátalján két felmérés tükrében. In *Acta Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 2007, VI. évf. 1. kötet.
- TÓTH István: Illúziók oszlatása. In uő: *A peremvidék világforradalma*. Méri Ratio Kiadó, Budapest, 2013.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- OSZFSZK** – Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság
- SZSZK** – Szovjet Szocialista Köztársaság
- USZSZK** – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság
- OM** – Oktatási Minisztérium
- OTM** – Oktatási és Tudományos Minisztérium
- ІЗМО** – Інформаційний Збірник Міністерство Освіти
- ІЗМНО** – Інформаційний Збірник Міністерство Науки та Освіти
- ІВШУ** – Історія в школах України

Самборовські-Нодь Ібоя

Політика освіти і викладання історії в Радянському Союзі та Україні (1945–2010 рр.).

Монографія у двох томах. Том II. Україна 1991–2010 рр. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра» – 2013 – 128 с. (угорською мовою).

ISBN 978-617-596-139-1

Монографія являється другою, реструктуризованою частиною кандидатської дисертації, яка появилася завдяки результатам багаторічної роботи автора. Праця описує історію політики в галузі освіти між 1991–2010 роками, а також у цьому контексті висвітлює історію викладання історії після розпаду Радянського Союзу, уже в незалежній Україні. Монографія може бути корисною спеціалістам різних сфер: дослідникам політичної та суспільної історії України, дослідникам методики викладання історії, студентам вищих навчальних закладів, а також активним політичним діячам національних меншин.

УДК 94(477):323.2:37.014

ББК 63.3(4Укр)63+74.20

Наукове видання

Самборовські-Нодь Ібоя

Політика освіти і викладання історії в Радянському Союзі та Україні (1945–2010 рр.)

Монографія у двох томах

Том II.

Україна 1991–2010 рр.

(угорською мовою)

РЕДАКЦІЯ: *автор*

КОРЕКТУРА: *Гулачі Є.*

ВЕРСТКА: *Когут А.*

ОБКЛАДИНКА: *Самборовські Й.*

ВІДПОВІДАЛЬНИ ЗА ВИПУСК: *Орос І., Сікура Й.*

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
(протокол № 9 від 21 жовтня 2013 року)*

Підписано до друку 5.12.2013.

Папір офсетний. Формат 70х100/16.

Умовн. друк. арк. 10,3. Тираж 300. Зам. 16.

Видавництво: Поліграфцентр «Ліра», м. Ужгород
Друкарня "Кальвін", м. Берегово, пл. Кошута 4.